

الرساله

اکتوبر ۱۹۷۶

الرساله - دسمبر - ۱۹۷۶

دوهمه پښتو گڼه

سرپرست: مولانا وحید الدین خان رح

مسؤل مدیر: ظفر الاسلام خان

ژباړه: رحمت شاه فراز

لیکلې

له مرگ وروسته ۳۰	د حکمت خبرې ۱
د لارډ ټامسن پېښه ۳۴	پنځم بې مه کېږئ ۲
د جاپاني سړي اسلام منل ۳۵	د مړه سیند نسخې ۳
د فرصتونو بربادي ۳۸	زمور او د آخرت په منځ کې ۶
ټوکه ۳۹	پرېستې هر وخت لارښوونه کوي ۷
د اوسني عصر مسئله څه ده؟ ۳۹	د کتاب نړۍ ۱۰
انگېزه بې دنيا پالنه ده ۴۸	د خوبونو په دنيا غولېدلی دی ۱۲
د اختلاف زیانونه ۵۰	قرارداد بې هغه ته ورکړ ۱۳
د ملت تعمیر ۵۰	له مهاږهارت څخه ۱۴
اواز ۵۵	د تاج محل په اړه یو تاثیر ۱۴
د عربي اوونیزې تبصره ۵۷	د شاعري او لیکوالي فرق ۱۶
هنغوی صحافت ته د سپک مسلک په سترگه کتل ۵۹	د صنعتي ککړتیا مسئله ۱۸
یو ملاقات ۶۰	آیا دا خلک ماشومان دي؟ ۲۱
سوال او ځواب ۶۷	یوه ختې لیدې، بل ستوري ۲۲
له اوسني مذب ۶۹	ارن تری ۱
اسلامي مرکز ۷۰	اسلامي کرډتیر ۲۱
د مسؤل مدیر په نوم ۷۳	د نر او ښځې ترمنځ د کار وپش ۲۷
نازکه مسئله ۷۶	د تېروتنې پایله ۲۹

Ketabton.com

الرسالة

اكتوبر ١٩٧٦

پښتو گڼه: دوهمه، فيبروري ٢٠٢٥ز

د حکمت خبرې

خدای له نږدېکت نه به لرې شي.
 څوک چې د تیرې گوزار درباندي کوي،
 له هغه سره په جنگېدو کې خپل وخت مه
 بربادوي، بلکې خپل ځان دومره لوړ کړي،
 چې د گوزار کوونکي د تیرې گوزار تر تاسو
 در ونه رسېږي.
 څوک چې له خلکو سر ټکوي، هغه د
 دې خبرې اعلان کوي، چې د ژوند په
 سيالی کې له نورو شاته پاتې دی.

چوپتیا زده کړي، چې د پښتو خبرې
 اترې واورېدلی شي.
 خپل ځواکونه په کار واچوي، د خدایي
 مرستې مستحق به شي.
 په کوم زړه کې چې د بندگانو مینه نه وي،
 هغه زړه د خدای له مینې هم خالي وي.
 خلک سپک مه گڼي، که نه وي د خالق
 په سترگو کې به سپک شي.
 څوک چې د واکمنو نږدېکت غواړي، د

ملي رغونه تر ټولو پومبی د قوم په وگړو کې د شعور د روزلو کار دی. د دې بهترینه
 بڼه دا ده، چې «الرساله» هر کلي او هر کور ته ورسول شي.

پنځم یې مه کېږئ، که نه هلاک به شی

په دې حدیث کې له علم نه مراد هغه
 پوهه ده، چې انسان په خدای او د خدای
 په لارښوونو پوه شي. په خلکو کې ځینې
 باسواده وي، ځینې ناپوهه وي. ځینې
 ځیرک وي، ځینې غیبي وي. نو ځکه نبي
 کریم ص په دې حدیث کې د حالاتو له
 مخې انسانان په څلورو درجو وېشلي دي.

په یوه حدیث کې نبي کریم ص فرمایي،
 «کن عالما او متعلما او مستمعا او محبا ولا
 تکن الخامس فتهلک» ژباړه: پوهان شی،
 یا پوهه ترلاسه کوونکي شی، یا پوهې ته
 غوږ نیوونکي شی، یا له پوهې سره مینه
 کوونکي شی، او پنځم یې مه کېږئ، که نه
 هلاک به شي.

احساس ډېره کمه تقاضا دا ده، چې په خپل زړه کې د هغو خلکو لپاره د مینې تخم وکړي، چې د علم له هغې پانگې يې برخه وړې وي، چې ده خپله برخه په کې نه ده موندلې. دا څلورمه درجه ده، چې هر مؤمن يې په دې دنیا کې خپلولی شي.

له دې وروسته پنځمه درجه ده. دا درجه د هدايت درجه نه ده، د بې لاری او ضلالت درجه ده. هغه دا ده، چې انسان د حقایقو له علم نه بې خبره وي او بیا هم بحثونه او اختلافونه کوي او د دیني علم په ځای کوم بل علم ته د شاگردی گونډه وهي. د اورېدو او زدکړې لپاره هغه مجلسونه غوره کوي، چې هلته د دین خبرې اترې نه وي. ان په زړه کې يې هم مینه او درناوی د هغو خلکو لپاره وي، چې د دیني علم خاوندان نه وي، البته په نورو مهارتونو کې بیا کمال ولري. دا د انسان پنځم حالت دی او چا چې خپل ځان پر دې حال ومونده، نو گواکې هلاک شو. مگر دا چې بیرته راستون شي او هڅه وکړي، چې له یادو څلورو درجو نه یوه درجه ور خپله کړي.

او ویلي يې دي، چې په دې څلورو درجو کې یوه درجه د ځان لپاره غوره کړئ.

یا هغه شخص له ځانه جوړ کړئ، چې د خدای کتاب او د رسول الله سنت يې ژور مطالعه کړی او په دین يې بڼه سم ځان پوه کړی وي او د دې مقصد لپاره يې هغه اړینه خواري او ریاضت گالی وي، چې انسان سم معرفت ته رسوي. که دا مقام مو ترلاسه نه کړ، نو دوهمه درجه دا ده، چې تاسو په خپلې دې نیمگړتیا پوه اوسئ او د هغې د جبران لپاره د حقیقي علم په ترلاسي لاس پورې کړئ او د قرآن او سنت زده کوونکي شئ. که د خپلو حالاتو له امله د دې امکان هم نه و، نو دریمه درجه يې دا ده، چې دا واقعیت ومنئ، چې تاسو نه د علم خاوندان یاستئ او نه د علم ترلاسه کوونکي. په داسې حالت کې ستاسې لپاره روغه رویه دا ده، چې تاسو اورېدونکي شئ. چېرته چې د خدای خبرې کېږي، هلته پته خوله کېنئ او څه چې ویل کېږي، په ټول پام سره غوږ ورته ونیسئ. که څوک په دې درجه کې هم نه وي، نو هغه ته پکار ده، چې د دغه محرومیت احساس ورسره وي. او د دې

هغوی حقیقت ته سترگې په لار و، خو کله چې د حقیقت معلم راغی، نو هغوی يې د منلو لپاره راز، راز دلیونه جوړ کړل

د مره سیند نسخې

د ۱۹۴۷ کال کیسه ده. په یوه کوچیانۍ قبيله کې څو تنه د ختیځ اردن له سیمې نه فلسطین ته روان وو. هسې وایي، چې له دوی سره ځینې ناقانونه توکي و، نو ځکه دوی د عمومي لارې په ځای د غرونو له لارې فلسطین ته د ننوتو اراده کړې وه. په دې سفر کې یاده ډله د مره سیند شمال لویدیځې څنډې ته ورسېدل، چې دا ځای په قمران درې مشهور دی. دوی په دې ځای کې د دمې لپاره څو شپې تم شول. د دمې پر مهال یې په نږدې غره کې یوه سمخه ولیده. د ډلې یو څو تنه دې سمخې ور ننوتل. دوی ډېر حیرانه شول ځکه په سمخه کې ځینې خاورین لوبني ایښي و. لوبنې یې دباندي را وایستل او فکر یې وکړ، چې په دې لوبنو کې به د پخوا زمانې سکې وي. خو په لوبنو کې له سکو نه هم ډېر گرانیه شی و. په لوبنو کې د بایبل هغه څپرکي و، چې د لرغوني طرز په طومارونو (رولونو) لیکل شوي او د خونديتوب په موخه په دې لوبنو کې ساتل شوي وو.

دې کوچیانو لومړی دغه څپرکي د فلسطین یوه مسلمان شیخ ته ور ښکاره کړل. مسلمان شیخ فکر وکړ، چې دا به د سریاني ژبې کومه خطي نسخه وي. له دې ځایه دا خلک څو نورو کسانو ته هم ورغلل او بالاخره په یروشلم کې یوه یهودي ته ورسېدل. د یهودي چې په بایبلي

اسنادو سترگي ولگېدې، په ارزښت يې پوه شو او د هغو طومارونو ځينې برخې يې وپېرلې. له هغې ورځې نه تر نن ورځې پورې د علماوو په منځ کې ډېرې سختې څېړنې او بحثونه تاوده دي. دا کار په ټوله کې يهودي او مسيحي علماوو کړی دی، د مسلمانانو په دې کې هېڅ ونډه نشته. په گڼو لاسونو کې له تاوېدو را تاوېدو وروسته اوس دغه تاريخي اثار په يروشلم کې د اسرائيلو په لاس کې دي.

د څرمنې دغه طومارونه ټول يوولس دي، چې په کل کې اووه کتابونه په کې ليکل شوي دي. د دغو کتابونو ژبه عبراني ده. د دې نسخو زياتره کتابونه مثلاً يسعيا، حبقوق او داسې نور په اوسني بايبل کې هم شامل دي، چې په لسمه ميلادي پېړۍ کې ترتيب شوی دی. د دواړو په متن کې په بنيادي يو والي سر بېره هم بشپړ يو والی نشته. اټکل دا دی، چې په پخوا زمانه کې ځينو يهودي علماوو د بايبل د ساتنې لپاره له دغه تدبير نه کار اخيستی و. د ساينسي ميتودونو په مټ د دې نسخو عمر چې اټکل شوی، نو علماوو يې زمانه ۷۰-۶۷ز کلونه ښودلې ده. دا نسخې دومره نازکې شوې وې، چې کله يې د پرانيستو هڅه وشوه، نو ټوټې ټوټې شوې.

ياد طومار چې په انگرېزي کې يې (Dead Sea Scroll) بولي، د دې خبرې پخلى کوي، چې د لومړۍ ميلادي پېړۍ يهودان د يوه پيغمبر راتلو ته په تمه وو. هغوی په دې عقیده وو، چې له موسی نه وروسته دوه خاص پيغمبران نور هم راتلونکي دي، يو «مسيح» او بل «د حقيقت معلم». مسيح به په وروستي دور کې راتلونکي پيغمبر ته لاره هواره کړي او د «حقيقت معلم» به بدې ارواوې له منځه يوسي، او په وروستيو وختونو کې به راځي. د حبقوق کتاب په نسخه کې «د حقيقت د معلم» اووه مستقيمي حوالې پېژندل شوې دي.

د مړه سيند په طومارونو چې علماوو څېړنې وکړې، نو د هغو لپاره تر ټولو پېچلې مسئله دا وه، چې د «حقيقت له معلم» نه څوک مراد دی؟ په دې برخه کې مختلف نظرونه وړاندې شوي دي، خو تر اوسه پورې پوهان په کومه يوه رایه نه دي راټول شوي. د پوهانو په نزد دا معلم مسيح نه شو گڼلی، ځکه چې په اسنادو کې په ښکاره ټکو کې «د حقيقت معلم» له مسيح بېل شخصيت ښودل شوی دی، او بل کوم مذهبي شخصيت په تېرو دوه زره کلونو کې نه دی ليدل شوی، چې هغه لويې ځانگړتياوې پرې صدق وکړي، چې په اسنادو کې د حقيقت د معلم لپاره يادې شوې دي. د اسنادو له مخې، د حقيقت دغه راتلونکی معلم به له دنيا نه

بدې ارواوې ختمې کړې، د خدای شریعت به له وړاندو څخه د تل لپاره خوندي کړې، او د خدای ابدې حقایق به روښانه کړې، د هغه جلال به د قیامت تر ورځې پای نه مومي، او داسې نور. دغه توري چې د کوم شخصیت په هکله صدق کوي، هغه بې له شکه هماغه دی، چې کارلایل د پیغمبرانو د «اتل» مقام ورکړی دی، خو پوهانو وار له مخه دا منلې ده، چې یاد شخصیت په دې اسنادو پورې کوم تعلق نه نیسي.

پاتې دې نه وي، چې تورات کې زیاتره کتابونه د اتمې او دریمې قبل المیلاد پېړیو په منځنۍ زمانه کې لیکل شوي دي. خو د دې ټولو کتابونو اصلي نسخې له منځه تللي دي. د پوهانو په اند د مړه سیند د طومارونو یو اهمیت دا دی، چې شاید په دې طومارونو کې به یې ځینې د اړوندو کتابونو اصلي نسخې وي.

له تاریخي پلوه د دې پوښتنې ځواب ویل ناشونی دی، چې له حضرت سلیمان نه را وروسته زمانه کې چې کله د اسراییلو او یهودا سلطنتونه برباد شول، نو د بائبل اصلي نسخې تر کومه بریده خوندي پاتې شوې او د هغو اوسني نقلونه تر کومه بریده له اصلي نسخو سره سمون خوري.

له دریمې قبل المیلاد پېړۍ نه وروسته زیاتره یهودان له فلسطین نه خواره واره شول او نورو هېوادونو ته یې مخه کړه. د دوی راتلونکو نسلونو عبراني ژبه هېره کړه. په دوهمه قبل المیلاد پېړۍ کې بائبل یوناني ژبې ته وژباړل شو. د دې ژباړې هم یوازې د نقلونو څو نسخې په دنیا کې پاتې دي.

په وروسته زمانه کې چې د بائبل څومره نسخې دود شوې، په هغو کې ډېر زیات اختلافات وو. په لسمه میلادي پېړۍ کې ځینو یهودي علماوو د دغو مختلفو نسخو له مخې یو مستند متن ترتیب کړ. نن ورځ همدا متن تورات (یا لرغونې عهدنامه) بلل کېږي.

زمور او د اڅرت په منځ کې يوازې يو نامعلوم دېوال ولاړ دی

نه خو دقيقي مخکې له کان نه راوتلی و. دا پېښه ډېر په هيښوونکي انداز کې زمور د ژوند تصوير جوړوي. زمور د اوسنی دنيا او د بلې دنيا ترمنځ يو نامعلوم دېوال ولاړ دی. هره شېبه د دې اندېښنه شته چې دا دېوال مات شي او د اڅرت حقايق د ستر سېلاب غوندي په مور را مات شي. په دې وخت کې به هېڅ ځواک، دلايل او ژبوره خوله زمور په کار را نه شي. انسان به بالکل بې اسرې د خپل څښتن مخې ته ولاړ وي. هغه خلک به د ناکامۍ او بربادۍ تلپاتې دوزخ ته وغورځول شي، چې د دنيا په غولوونکو شيانو يې زړه داسې بايللی و، چې هېڅ د پند او نصيحت خبرې ته يې غور نه نيوه. او يوازې د هماغه شخص به نجات مومي، چې د کایناتو مالک ته د حساب له ورکولو دمخه يې پخپله له ځان سره حساب کړی وي.

تر ټولو هوښيار انسان هغه څوک دی، چې د دغې راتلونکې ورځې لپاره يې خپل ځان آماده کړی وي.

په چنالا سيمه کې د سکرو يو زور کان و، چې له ۱۹۴۵ کال نه بند و. دغه کان څلور نيمه سوه فټه ژور و او ورو ورو ټول کان له اوبو ډک شوی و. له دې کان نه د اتيا فټه په واټن کې دوه کاله پخوا يو بل کان هم وکيندل شو. دغه نوی کان چې د نړيوال بانک او خارجي کارپوهانو په مرسته چمتو شوی و، په عصري ټکنالوژي او نويو ماشينونو سمبال و.

په ۲۷ دسمبر ۱۹۷۵ء کې په دې کان کې يوه لويه چاودنه وشوه. د دواړو کانونو ترمنځ اتيا فټه واټن ډېر کافي واټن گڼل شوی و. خو ناڅاپه په کان کې شاوخوا ۶۰ فټه پرېر درز را پيدا شو او له دې درز نه د پخواني کان اوبه ډېرې په تېزۍ سره په نوي کان راماتې شوې او يوازې په درې دقيقو کې ټول تر خولې له اوبو ډک شو. په دې کان کې ۳۷۲ مزدوران او انجينران په کار لگيا وو او شاوخوا د سل ميليونه گالونه نه هم د ډېرو اوبو په سېلاب کې غرق شول. يوازې يو تن بگوان سنگ (مونگر) ژوندی راووت، چې له پېښې

شاوخوا پرښتې هره شېبه لارښوونه درته کوي، چې څه وکړئ او څه ونه کړئ

شواى ورکول کېدلى.» له دې پېښې وروسته هغه مشر سړي له خداى نه بښنه وغوښته او خپل گاونډي ته ورغى او بېرته يې خوشاله کړ.

که د انسان وجدان ژوندى وي او خداى ته له ورتلو وېره يې په زړه کې وي، نو هره ورځ به خپلې شاوخوا ته د خداى اوازونه اورې. په هره څلورلارې کې به وينې، چې د خداى پرښتې ولاړې دي او لارښوونه ورته کوي، چې څه بايد وکړي او څه ونه کړي. دا اواز يوازې هغه خلک نه اورې، چې غوږونه يې د خدايي اوازونو اورېدو ته کانه شوي وي. دوى به د خداى اواز يوازې هله واورې، چې د اسرافيل

يوه مشر سړي ته يې له گاونډي نه ضرر ورسېده. مشر ترې ډېر زيات خفه شو او په زړه کې يې وويل، چې «له نن نه وروسته نه خبرې ورسره کوم او نه اړيکه ورسره ساتم.» خداى راوستې وه، بله ورځ د خپل زوى له لاسه هم سړي ته يو تکليف ورسېده. د سړي خپل زوى ته ډېر زيات اعصاب خراب شول او په غوسه کې له کور نه دباندې ووت. تر ماخوستنه پورې د غوسې په حالت کې و. تر دې چې خوب يووړ. سهار چې له خوبه را پاڅېده، نو احساس يې کړل، چې په زړه کې يې د خپل بچي لپاره بېرته د پخوا په شان مينه په څپو ده. سړي خپل زوى ور وغوښته، په ډېر لطف او محبت يې څو خوږې خبرې ورسره وکړې، او په دې ډول يې د تېرې ورځې غوسه پرې جبران کړه.

د سړي په زړه کې ورتېره شوه، چې «که زه د خپل بچي له يوې تېروتنې ورتېرېدلې شم، نو آيا په همدې ډول د خپل گاونډي تېروتنه نه شم بښلى؟» او ناڅاپه يې پام شول، چې د زوى د تېروتنې په صورت کې الله تعالى د درس او پند يو فرصت ورکړى دى. اولاد چې د کومو مصلحتونو له مخې انسان ته ورکول کېږي، شايد يو مصلحت به يې دا هم وي، چې انسان ته دا وښودل شي، چې دى په څه ډول د يوه ملامت انسان ملامتيا ور بښلى شي؟ که انسان ته اولاد نه واى ورکول شوى، نو د اخلاقو او مينې عملي درس بيا په بله هېڅ لاره هم انسان ته نه

شپېلی یې د غوړونو پردې ور څیري کړي.

يو بزرگ د چا کره مېلمه شو. د کوربه کور ته څېرمه يو جومات و، خو لمانځه ته ډېر کم خلک ورته راتلل. بزرگ د کوربه په ځای د ځان لپاره په جومات کې استوگنه غوره وبلله. جومات ته له ننوتو سره یې پام شول، چې له اوږدې مودې نه جومات چا نه دی صفا کړی. د بارانونو موسم و. او د بام د څڅېدو او نم له لاسه د جومات فرشونه ځای، ځای نمجن او بوی یې نیولی و. په بله ورځ چې لمر راوخوت، نو بزرگ ټول فرشونه وایستل او لمر ته یې هوار کړل. جومات یې ښه ښکلی را صفا کړ. فرشونه وچ شول، ټک یې وهل او بېرته یې په خپل ځای هوار کړل.

بزرگ چې لومړی ځل جومات ته ننوتی و، نو د جومات د حالت په لیدو یې زړه ډېر سخت نیول شوی و. خو اوس چې په پاکه فضا کې کېنوست، نو په زړه کې یې یو ډول د خوښی احساس وکړ. په جومات کې یې دوه رکعته لمونځ وکړ او د خدای شکر یې په ځای کړ، چې د دې خدمت توفیق یې ورکړ.

په همدې وخت کې کوربه پرې راغی. د بزرگ په زړه کې ور تېره شوه، چې «د دې سړي له لاسه دومره هم نه کېدل، چې د جومات صفایي یې کړې وای. د دین په هکله خو ښه اوږده اوږده وعظونه کوي، خو په عمل کې یې حال دا دی، چې په خپل گاونډ کې د خدای کور هم سم نه شي ساتلی.» له دې احساس سره یې سمدستي په زړه کې دا خیال ودرېده، چې په دین کې زه تر ده غوره یم. زما د دینداري په مقابل کې دی هېڅ حیثیت هم نه لري.»

ورځ تېره شوه. ماښام بزرگ په جومات کې ناست و، چې یو نا آشنا سړی جومات ته راننوت. وچ او سپېره مخ او شکېدلو جامو یې د حال په ژبه ویل، چې کوم بې وزلی مسافر دی. بزرگ د سلام په ځواب کې وعلیکم السلام ورته وویل، خو په زړه کې یې ور وگرځېدل، چې «دا شخص څومره بې وخته راغی، اوس خو به د دې سړي لپاره د شپې د ډوډۍ تیاری هم کوم. شپه هم ممکن په همدې جومات کې تېره کړي او زما په خلوت کې به هم راته خلی شي.» ده لا له همدې زړه تنگي سره کرل رېبل، چې د بزرگ کوربه جومات ته راننوت. د مسافر په لیدو سمدستي ور وړاندې شو، سترې مشي یې ورسره وکړه او په خدا یې ورته وویل، «له کومه راغلی یې ځوانه؟» مېلمه چې خپل

نجات او ژغورنې لاره موندلی شي. خو چې د ایمان سپرغی مړه وي، نو د نجات له الهی فرصتونو نه انسان گټه نه شي اخیستلی. او په هره بنویه ځمکه کې به یې پښه بنویبېږي. تر دې چې هغې وروستی کندی ته به وغورځي، چې بیا ترې د انسان راوتل نشته:

بې شکه څوک چې الله نه وپریږي کله چې د شیطان له خوا کومه وسوسه ور ورسې، نو (سمدلاسه) متوجه کېږي، نو بیا دوی لیدونکي شي. او د هغوی (کافرانو) ورونه (شیطانان) دوی په کره لار کې راکاږي او بیا هېڅ لنډون (سستی) نه کوي. (اعراف: ۲۰۲-۲۰۱)

احوال ورکړل، نو کوربه ورته وویل «نن شپه همدلته تېره کړه او له مور سره ډوډی وخوره.» کوربه دا ټولې خبرې په داسې انداز کولې، گواکې دغه نوی راغلی مېلمه کوم بې وزلی مسافر نه دی، بلکې یو نعمت دی، چې خدای په دې وخت کې خاص ده ته ور پېرزو کړی دی.

له دې پېښې وروسته بزرگ احساس کړه، چې په زړه کې یې یو څه کشمکش را پورته شو. ځان سره یې وویل، چې «د جومات د پاکوالي په برخه کې خو مې له خپل کوربه نه میدان یووړ. خو د مسافر د خدمت په برخه کې دی تر ما ډېر مخکې دی. که په ما کې یوه ځانگړتیا وي، نو زما په کوربه کې یوه بله ځانگړتیا ده او څوک خبر دي، چې د جومات د صفایي په مقابل کې به د غریب مسافر خدمت الله تعالی ته ډېر خوښ وي.» دغه خیال یې چې زړه کې ور تېر شو، سمدستي یې توبه وکړه او په سجده کې پرېوت او له خدای نه یې دعا وغوښته، چې ده ته او کوربه ته یې هدایت وکړي او په خپلو رحمتونو کې برخه ورکړي.

زموږ دنیا له فتنو ډکه ده. دلته هره شېبه د دې اندېښنه شته، چې انسان دې کوم کوهي ته وغورځي. خو پاسنی کیسې راته وایي، چې الله تعالی د ځان ساتنې او اصلاح هم بې شمېره فرصتونه راته ایښي دي. که د انسان ایماني جذبې ژوندی وي، نو د هر ډول فتنې پر مهال به خپل ځان ته نږدې یوه رڼا او هدایت ومومي او د هغې په مټ بېرته د

د کتاب نړۍ

چې قرآن کریم د محمد ص د خپلو مذهبي تجربو بیان دی. او د یوه امي په ژبه په ډېره زوروره ژبه د یوه کتاب چمتو کول په لرغوني عرب کې یوه نا اشنا پېښه ده. په هغو حالاتو کې دا خبره مشهوره شوه، چې دا خدایي کلام دی او داسې کلام دی، چې هېڅ څوک یې مثال نه شي راږولی. د قرآن کریم د ننگونې په ځواب کې چې هر چا د بل قرآن کریم د لیکلو هڅه کړې، نو هره هڅه خپل شوې او پنځول شوی کلام یې له منځه وړل شوی دی. د اسود عنسی صرف یوه دوه پراگرافونه په تاریخ کې را پاتې دي. د مسیلمه او ابن مقفع څو آیتونو هم لاسته راځي. خو دا آیتونه ډېر زیات کمزوري دي او داسې ښکاري، چې کوم مسلمان څو جملې د ملنډو په ډول جوړې کړې او د هغوی

ډاکټر عبدالعلیم (۱۹۷۶ - ۱۹۰۵) په برلین کې د یهودي او مسیحي پوهانو په مشوره یوه انگریزي مقاله ولیکله. د مقالې سوژه یې «د قرآن اعجاز» و. دا مقاله یې په ۱۹۳۶ کې د کتاب په بڼه خپره کړه.

همدا هغه مقاله ده، چې په برلین پوهنتون کې یې د دوکتورا سند پرې ترلاسه کړ. خو یاده مقاله له علمي پلوه دومره کمزورې ده، چې د مقالې په ځای یوازې د وعظ او بیان نوم به ورته ډېر سم وي.

لیکوال ویلي دي، چې د قرآن د اعجاز عقیده مازې یوه مذهبي عقیده ده، خو په ټوله مقاله کې یې د خپلې نظریې په ملاتړ کې کوم دلیل نه دی راوړی. د مقالې خلاصه دا ده،

په نوم يې مشهورې کړې دي. د قرآن کریم د اعجاز لړۍ په خپل حال روانه وه، تر دې چې د څلورمې هجري پېړۍ تر پایه پورې دا نظريه په يوې کلکې عقيدې بدله شوه. عامه ذهنيت داسې دی، چې د وخت په تېرېدو سره يې بنسټه اوازې هم د تاريخ برخه وگرځي، نو په همدې ډول دا عقیده هم د اسلامي تاريخ يوه برخه وگرځېدله.

زه په دې خبره نه پوهېږم، چې پورتنۍ خبره په څه ډول دا ثابتوي، چې قرآن د بشر کلام دی او د قرآن دا چيلنج هېڅ حيثيت نه لري، چې د قرآن په څېر بل کتاب څوک نه شي ليکلی.

د مقالې ليکوال دا مني، چې «د يوه امي په ژبه ډېر په غير عادي ډول يو زور وکلام» صادر شوی دی. ښکاره ده، چې دغه غير عادي پېښه به کومه توجیه هم لري. کله چې په بشري دايره کې د دغې پېښې کومه توجیه وجود نه لري، نو دوهمه مفروضه خو همدا کېدلې شي، چې دا کتاب له غير انساني ذهن نه پنځېدلی کلام دی. له دې پرته بله هېڅ توجیه نه شونې ده او نه ليکوال په ټول کتاب کې کوم ځای وړاندې کړې ده.

په نوم يې مشهورې کړې دي. د قرآن کریم د اعجاز لړۍ په خپل حال روانه وه، تر دې چې د څلورمې هجري پېړۍ تر پایه پورې دا نظريه په يوې کلکې عقيدې بدله شوه. عامه ذهنيت داسې دی، چې د وخت په تېرېدو سره يې بنسټه اوازې هم د تاريخ برخه وگرځي، نو په همدې ډول دا عقیده هم د اسلامي تاريخ يوه برخه وگرځېدله.

زه په دې خبره نه پوهېږم، چې پورتنۍ خبره په څه ډول دا ثابتوي، چې قرآن د بشر کلام دی او د قرآن دا چيلنج هېڅ حيثيت نه لري، چې د قرآن په څېر بل کتاب څوک نه شي ليکلی.

د مقالې ليکوال دا مني، چې «د يوه امي په ژبه ډېر په غير عادي ډول يو زور وکلام» صادر شوی دی. ښکاره ده، چې دغه غير عادي پېښه به کومه توجیه هم لري. کله چې په بشري دايره کې د دغې پېښې کومه توجیه وجود نه لري، نو دوهمه مفروضه خو همدا کېدلې شي، چې دا کتاب له غير انساني ذهن نه پنځېدلی کلام دی. له دې پرته بله هېڅ توجیه نه شونې ده او نه ليکوال په ټول کتاب کې کوم ځای وړاندې کړې ده.

که د ليکوال د ادعا له مخې، د خلکو په لاس پنځېدلی قرآن ضايع شوی وي، نو دا پېښه به حتما د اقتدار په زمانه کې شوې وي. تر څو چې د اسلام واکمني پيلېده، نو له هغه نه مخکې تر شلو کلونو پورې قريشو او عرب مخالفينو او

خو تر بحث لاندې کتاب په اتلسمه پاڼه کې د دې يو کوچنی مثال شته دی. د لا يا تون بمثله (بني اسرائيل - ۸۸) د آيت مفهوم ليکوال له خپله ځانه يعجزون عنه په ټکو کې ليکلی دی. په عربي ژبه پوهېدونکو کسانو لپاره د همدې دواړو عبارتونو پرتله د قرآن د ادعا د ثبوت لپاره کافي ده. څرنگه عجيبه خبره ده، چې انسان د دغه يوه عبارت په څېر هم يو عبارت نه شي راوړلی، چې «دوی دغسې قرآن نه شي راوړلی.» خو بيا هم پر دې ټينگار کوي، چې قرآن ادبي معجزه نه ده. د ساينس په زمانه کې به له دې نه ډېر د غير ساينسي دريځ کوم بل مثال پيدا نه شي.

د خوبونو په دنیا غولېدلی دی، چې...

کې یې وروستی واکمن معتمد بن عباد د اشبیلیې په گدی ناست و. تاشقین په ۴۸۴ء کې معتمد ونیوه او د مراکش په اغمات سیمه کې یې بندي کړ. له څلور کاله زندان وروسته معتمد په ۴۸۸ هجري کې وفات شو.

معتمد بن عباد چې په کومه زمانه کې بندي و، نو د اختر په ورځ یې لونه لیدو ته ورغلې، په دې شېبو کې ده خپلو غمگینو جذباتو ته د شعر ژبه ورکړه. څو شعرونه یې دا دي:

فساءک العید فی اغمات مأسورا
یغز لن للناس ما یملکن قطمیرا
فردک الدهر منهیا و مامورا
فانمابات مالاحلام مغرورا

ژباړه: پخوا به دې اخترونه په خوشالی لمانځل، خو نن د اغمات په زندان کې ستا لپاره د اختر هېڅ خوبني نشته.

یو وخت و، چې زمانه ستا تر امر لاندې وه، خو نن ورځ زمانې محروم او محکوم گرځولی یې.

ستا د دې وضعیت له لیدو وروسته هم که څوک حکومت ته خوشالپېرې، نو اصلا د خوبونو په فریب کې مبتلا دی.

د څلورمې هجري پېړۍ په پای کې چې په اسپانیه کې سیمه ییزې زورواکۍ پیل شوې او د ولایتونو والیانو له مرکز سره بغاوت ته مخه کړه، نو واړه، واړه خپلواک حکومتونه رامنځته شول. مثلاً په قرطبه کې د بنو حمود، په اشبیلیه کې د بنو عباد، په بطلیوس کې د ابن افسس، او داسې نور. په اشبیلیه کې د بنو عباد حکومت په ۴۰۴ هجري کال کې رامنځته شو، اتیا کاله ژوند یې وکړ او بیا ختم شو. د مراکش پاچا یوسف بن تاشقین چې کله پر اسپانیه یرغل وکړ، نو په دې وخت

فیما مضی کنت بالاعیاد مسرورا
تری بناتک فی الاطمار جائعه
قد کان دهرک ان تامره ممتثلا
من بات بعدک فی ملک یسر- به

ته خپلې لونه وینې، چې ورې دي، شکېدلې او زرې جامې یې په تن دي او لونه دې د خلکو لپاره وړی وروپشني او په لاس کې یې هېڅ هم نشته.

هغوی په ختو کې ییلې پېښې گرځي، ته به وایې چې هېڅ کله یې مشک او کافور نه دي تر پښو لاندې کړي.

او قرارداد يې هغه ته ورکړ

شاوخوا لس سلنه کم لگېدلی دی. هندوستاني انجینر بايو راؤجی شرکې وړاندیز ورته وکړ، چې تاسو د خپلو باوري چارواکو يوه ډله له ما سره ولېږئ. هغوی دې په پونا کې په شپږو فابريکو کې زموږ جوړ شوي کورونه وگوري. او دا يې هم وويل، چې د دې سفر ټول لگښت به هم زموږ په غاړه وي.

د دې وړاندیز له مخې د دوبي د چارواکو يوه ډله هندوستان ته راغله. دلته يې کورونه وليدل او بېرته دوبي ته ستانه شول او شيخ ته يې د کورونو راپور ورکړ. پر ۲۲ اگست ۱۹۷۶ کې دغه قرارداد هندوستاني شرکت ته ورکول شو. د دې قرارداد ټول مبلغ ۷۵ کروړه دی. حقيقت دا دی، چې ظاهري حالات همېش اضافي نوعيت لري. چېرته چې خلک ناهيلي شوي وي، د اميد رڼا هلته هم لټولې شو. په دې شرط چې انسان له فرصت نه د استفادې په هنر پوه وي. د نپولين په قول، د ناهيلي توری يوازې د احمقانو په قاموس کې وي.

دوبي د فارسي خليج ډېر کوچنی دولت دی. ټول نفوس يې دوه سوه زره دی (۱۹۷۶). خو د تېلو په شتمنی ډېر زيات شتمن دی. د دوبي شيخ يو پلان جوړ کړ، چې د خپل ولس د استوگنې لپاره ۲۱۰۰ کورونه جوړ کړي او د هر کور لپاره يې ۲۵۰ متر مربع ځمکه ټاکلې وه.

په بېلا بېلو هېوادونو کې يې اعلانات خپاره کړل. د دنيا له گوټ گوټ نه ساختماني قرارداديانو خپل وړاندیزونه ورته ولېږل، تر دې چې د هغوی د نقشو او حسابونو او ساختماني توکو په نمونو څو لويې خونې ډکې شوې. خو د دوبي ساده مزاج شيخ ځان سره وويل، چې مازې د نقشو او سامانونو په ليدو پرېکړه کول مشکل کار دی. ده وويل، چې تاسې د مطلوب کور يوه نمونه راته جوړه کړئ. تر څو معلومه شي، چې دغه کور تر کومه بريده زموږ له معيار سره جوړېږي او آیا زموږ اړتياوې پوره کولی شي او که نه؟

دا شرط قرارداديانو ته د منلو نه و. هغوی بېرته خپلو وطنونو ته ستانه شول. دوی وويل، چې د کور نمونه چې ورته جوړوو، له هغه نه خو بهتره ده چې خپل وړاندیزونه ترې بېرته واخلو. خو د پونا (هند ايالت) يوه هندوستاني انجینر همت ونه بايله. ده هود وکړ، چې زه ستاسې شرط پوره کوم او شيخ ته يې وويل، چې په دوبي کې چې تاسو کوم ډول کورونه غواړئ، هغه ډول کورونه ما په پونا (مهراشټرا) کې جوړ کړي دي. دا کورونه له موسمي حالاتو سره نيمه عيار شوي دي. که دغه ډول کور په صحرا کې هم جوړ شي، نو په کور دننه د حرارت درجه يې له بيروني هوا نه د سانتي گراد له لسو درجو ټيټه وي. او په ژمي کې يې بيا د حرارت درجه له بيروني هوا نه لس سانتي گراد لوړه وي. په دې سربېره په دې کورونو ساختماني لگښت هم له عادي کورونو نه

له مهابهارت څخه

په يوه مکالمه کې يوه مذهبي مشر له بل عالم نه پوښتنه وکړه، «دا مذهبي پېښو په دوزخ کې ولې دی او هغه گناهگار دريودن په جنت کې ولې دی؟»

دا مخ جنت ته د تلو نه دی.

يادونه: په مهابهارت کې يوازې د جگړې داستان نه دی بيان شوی، بلکې له جگړې وروسته په راتلونکې دنيا کې د چا انجام څه ډول و، هغه هم ښودل شوی دی.

له مرگ نه وروسته انسان يا دوزخ ته ځي يا جنت ته، بېرته دنيا ته نه را گرځي.

انسان کر په دې دنيا کې کوي، مېوه يې په بله دنيا کې رېښي.

(د مهابهارت) په جگړه کې چې څوک ووژل شو، هغه بېرته نه شي را گرځېدلی.

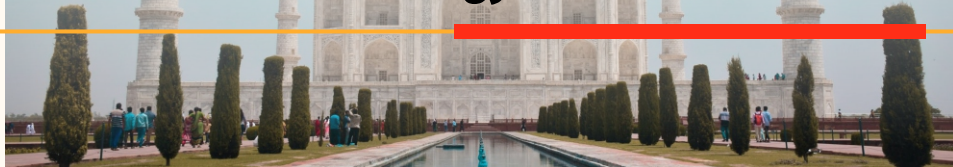
راجا غله ته د سزا ورکولو په هکله امر وکړ، چې دواړه لاسونه يې ور غوڅ کړي.

نېکي گناهونه له منځه وړي.

په دې بنده دنيا کې هيڅ څوک ژوند نه غواړي.

د تاج محل په اړه يو تاثر

دوی د مړو پر سر اثار جوړوي، خو دوی د ژونديو دنيا هم ابادولی شوی.

وهلې. په لنډو لنډو وقفو کې واټن ښود تېرو د حال په ژبه راته ويل، چې منزل نور نږدې دی.

ماښام درې بجې د آگرې ښار ته ننوتو. په زړه کې مې

هر چا چې د «تاج» نوم اورېدلی وي، په زړه کې به يې د دغې مرمړينې تاريخي ودانۍ د ليدو پټه هيله خامخا ساتلې وي. د جولای شپاړسمه زما لپاره هم هغه نېټه وه، چې له خپل مشر ورور سره له ډيلي نه آگرې ته روان شوم. د قيرو په ښوۍ سرک زموږ موټر د څلوېښت ميلو په سرعت منډې

قبر لپاره دومره ستره ودانی جوړه شوې ده، حال دا چې په همدې تیرو یوه ستره ملي اداره هم جوړېدلې شوی. رشید رضا مصری او یا کاله پخوا هندوستان ته راغی او ویلي یې و، چې زه حیرانه یم، په دې ملک کې تر زرو کالو د مسلمانانو واکمني چلېدله، خو د شاهي زمانې یو ستر علمي مرکز هم دلته نه لیدل کېږي.

خو هغه خلک چې له قبرستانونو جوړولو سره دلچسپي ولري، هغوی د ملت د احیاء لپاره علمي مراکز کله جوړولی شي؟

یو غربي توریست هندوستان ته راغی او د هېواد د نورو تاریخي ځایونو په خوا کې یې له تاج محل نه هم ځانگړې لیدنه وکړه. دغه کس چې بېرته خپل هېواد ته ستون شو، یوه سفرنامه یې خپره کړه، په هغې کې یې لیکلي و، چې «د تاج محل دواړو څنگونو ته دوه جوماتونه دي.»

له ظاهري اړخه چې ورته

دې احساس ډېره تېزه درزا کوله، چې «اوس مور د تاج بنار ته را ورسېدو.» خو د دې بنار ژوند ماته بیخي عادي ښکاره شو. خلک د نورو ښارونو په څېر دلته هم په خپلو کارونو کې مصروف وو. ته وا دا خبره یې اصلاً هېره وه، چې دوی په یوه داسې بنار کې دي، چې د دنیا تر ټولو لویه عجوبه په کې ولاړه ده. د تاج محل مخې ته چې ورسېدو، نو لیدو ته راغلي زیاتره کسان بیروني گرځندویان وو. ځان سره مې وویل، چې «تاج به ښایي یوازې د هغو خلکو لپاره تاج وي، چې تاج یې لیدلی نه وي. چا چې یو ځل تاج لیدلی وي، د هغو لپاره تاج کوم اهمیت نه لري.»

تاج محل شاهجهان (۱۶۵۸ - ۱۶۲۷) جوړ کړی و. دا د شاهجهان د مېرمنې بیگم ممتاز محل قبر دی، چې په ۱۵۹۲ کې دې نړۍ ته راغله. له شاهجهان سره یې په ۱۶۱۲ کې نکاح وتړل شوه او د څوارلسو پجو له راورلو وروسته یې په ۱۶۳۱ کې له دې دنیا نه سترگې پټې کړې.

د تاج محل چارې په ۱۶۳۱ کې پیل شوې او په ۱۶۵۳ کې پای ته ورسېدې. لومړی یې په دې مانۍ کې ممتاز محل خښه کړه. بیا چې شاهجهان وفات شو، نو په خوا کې یې هغه هم خښ کړ. د دواړو قبرونه د یو بل په خوا کې په یوه تاخانه کې په نا جذابه کوټه کې جوړ شوي دي او د همدې قبرونو پر سر هغه د عظمتونو ودانۍ ولاړه ده، چې د تاج محل په نوم یې شهرت موندلی.

زه د تاج محل په لیدو هېڅ خوشاله نه شوم. په ۲۲ کالو کې رغېدلې دا ودانۍ یې له شکه یو هنري شهکار دی. خو کاش دا ودانۍ د اسلام د رغونې نمونه وای. د یوې ښځې د

رواج کړی دی. د ساختمانی په لرغوني طرز کې د دواړو خواوو انډول او د ودانی یو رنگي د ښکلا لازمي برخه وه. خو اوس نه انډول او نه یو رنگي د ودانی د ښکلا لپاره لازمي پېژندل کېږي. د ساختماني یو رنگي ځای اوسمهال نه یو رنگي نیولی دی.

وگورو، نو د گرځندوی دا خبره سمه وه. خو د حقیقت له پلوه بیا سمه نه وه. حقیقت دا دی، چې د تاج محل په څنگ کې یوازې یو جومات دی. خو د ودانی د تعادل ساتلو لپاره یې دا کار کړی دی، چې د جومات مخامخ جهت ته یې کت مټ همدې ته ورته یو بل ساختمان هم جوړ کړی دی. دا دوهمه ودانی جومات نه ده، البته په سترگو چې ورته گورې، نو د جومات غوندې ښکاري. دا خبره د هغې زمانه یو یاد دی، چې کله به د ودانیو د توازن او تعادل لپاره دا طریقه اړینه گڼل کېدله. اوسمهال غربي ذوق د ودانیو لپاره د دې برعکس روش

د شاعري او لیکوالي فرق

یو شاعر چې دوه ساعته له قلم او کاغذ سره تېر کړي، نو یو دانه غزل پنځولی شي. خو یو ژوندی او مؤثر کتاب هغه مهال پنځېږي، چې کلونه کلونه علمي او څېړنیزې هڅې ورته شوې وي. یو ځل مې یو لوی شاعر ولیده. دی د غزل لیکلو ته ناست و. د غزل وروستی برخه (ردیف او قافیه) یې دا وه: «انسان مې کړ.» ما چې ورته وکتل، نو د کاغذ په څنډو یې ډېرې زیاتې هم وزنه کلمې لیکلې وې. مثلاً گلستان، چمنستان، زندان، خموشان، ویران، بهاران او داسې نور. شاعر دا الفاظ په ذهن کې نیولي وو او د شعر په مضامینو یې سوچ واهه، او کله به چې یو مضمون د همدې ردیف او قافیې له قالب سره جوړ راغی، نو هغه به یې په کاغذ ورسره نوشته کړ. دې خبرې ته به اړتیا نه وي، چې ووايو، چې دوه ساعته وروسته دی په دې حالت کې و، چې په مشاعره کې ووايي، چې «نوی غزل تیار دی.»

ما دې شاعر ته وویل، چې الله تعالی تاسې ته ډېر بې ساری استعداد در کړی دی، له اردو، عربي، فارسي او انگریزي ژبو سره ډېره ښه بلدتیا لرئ. تاسې باید په نثر کې کار وکړئ. دغه ډول

شاعري ستاسو له شان سره نه ښايي. هغه ځواب را کړ، چې «ستاسې خبره سمه ده. خو د نثر ليکلو لپاره مطالعې او څېړنې ته اړتيا وي او هغه زما له لاسه نه کېږي. او که له مطالعې او څېړنې پرته نثر وليکم، نو يو هنري شهکار خو به مې ارومرو پنځولی وي. خو هغه به بيا داسې کتاب نه وي، چې په اوسنۍ دنيا کې دې کومه بيه او ارزښت ولري.»

دا د شعر مثال و. اوس وگورئ، چې يو «کتاب» په څه ډول ليکل کېږي. يوه امريکايي لاري کولينس او يوه فرانسوي دومينیک لاپير په گډه د هندوستان پر ازادې کتاب ليکلی دی. د کتاب نوم «د نيمې شپې ازادې» دی. د دې کتاب ليکلو څلور کاله وخت نيولی دی. دوی د لندن په ټايمز ورځپاڼه کې اعلان خپور کړ، چې د ۱۹۴۰ - ۱۹۴۷ په جريان کې چې کومو خلکو په هندوستان کې کار کړی دی، هغوی دې مور ته خپل ادرسونه را واستوي. د دې اعلان په ځواب کې دوی دوه زره خطونه ترلاسه کړل او دې ټولو کسانو ته يې د مرکو لپاره يوه ډله واستوله او راپور يې ترې چمتو کړ. دوی هندوستان، پاکستان او برتانيې ته درې سفرونه وکړل او له بېلابېلو باخبره کسانو سره يې وليدل او دوولس زره مرکې يې ترتيب کړې. د دې څېړنو، اسنادو او مرکو د کاغذونو وزن له يو ټن نه هم ډېر و. خو دوی د فرانسې په دفتر کې دا ټول مواد دومره په ترتيب سره ايښي و، چې د دوی سکرترې يو خاص سند يوازې په يوه دقيقه کې را پيدا کولی شوی.

له دې وروسته دوی کتاب ليکل پيل کړل. نيمه برخه يې کالنس په انگرېزي ژبه وليکله او پاتې نيمه برخه يې لاپير په فرانسوي ژبه. دوی دواړو به د يو بل ليکلې برخې مطالعه کولې، او ډېر جارحانه تنقيد به يې پرې کاوه. کله به چې دواړه مطمئن شول، نو وروستی نسخه به يې د يوه ځايي دهقان ښځې ته د لوستو لپاره وسپارله. که به هغې ښځې وويل، چې زه خو سمه پرې پوه نه شوم، نو دوی به وانگېرل چې تر اوسه پورې هم تېروتنه په کې شته، او هغه برخه به يې بيا ځلې وليکله. په وروستي کال به دوی دواړو د ورځې اتلس ساعته کار کاوه او په دې ډول يې خپل کتاب تکميل کړ.

ليکوال د دې خبرو په جريان کې مرکچي ته وويل،

We lived like hermits, and we produced --- 'Freedom at Midnight'

ژباړه: زموږ ژوند د دروېشانو غونډې و، او په دې ډول مو خپل کتاب «د نيمې شپې ازادې» ليکلی. که اوس د «غزل» او «کتاب» د ليکلو ترمنځ دغه توپير د ليکوالو په ژوند کې هم ځان ښکاره کړي، نو بايد هېڅ حيرانه نه شو، ځکه چې د اسبابو په دنيا کې دوه مختلف کارونه په يو ډول سرته نه شي رسېدلی.

د صنعتي ککرتيا مسئله

شل کاله پخوا به هغوی ویل، چې تر څو زموږ له نلونو لوگي خېژي، زموږ لپاره هېڅ رېږه هم رېږه نه ده، خو نن ورځ همدا لوگي د ژوند لپاره خطر گرځېدلی دی

د سیندونو له امله د لېږد او انتقال چارې په ډېره ټیټه بیه سرته رسېږي او همدا وجه ده، چې دې ښار ډېره بې سارې ترقي وکړه. له دې امله په سیمه کې ورځ تر بلې د دودکشونو شمېر مخ په زیاتېدو شو. خو د لوگي زیاتوالي د دې سیمې ټوله فضا ککړه کړه. دلته په اوسپنې سربېره د مسو، سکرو، کیمیاوي موادو او درنې انجینرۍ صنعتي کارخونې هم جوړې شوې او زیاتره کارخونې د ریني سیند په غاړه ابادې دي، چې د ښار لويديځې خوا ته بهېږي.

په لويديځه جرمني کې خلک اوس له دې سوال سره مخ دي، چې په لږ پرمختگ قناعت وکړي او خپل ژوند وژغوري او که د

ډویس برگ د غربي المان هغه ښار دی، چې په دې هېواد کې د اوسپنې د صنعت لوی مرکز دی. په غربي المان کې د اوسپنې د تولید دریمه برخه همدلته تولیدېږي.

د دوهمې نړیوالې جگړې تر زمانې پورې به د دې سیمې خلکو ویل، چې تر څو چې زموږ له نلونو لوگي خېژي، زموږ لپاره هېڅ رېږه

هم رېږه نه ده. خو نن ورځ په دې سیمه کې د شتمنیو له پرېمانې سره، سره «لوگي» تر ټولو لویه مسئله گرځېدلې ده. ځکه چې دې لوگي د هوا د ککرتيا خطر رامنځته کړی دی. ډویس برگ په غربي المان کې د دوو سیندونو د نښلېدو په ټکي کې موقعیت لري، له همدې امله دا سیمه له صنعتي پلوه ایډیاله ساحه ده. ځکه چې

و گربوان دی، چې له فنا نه هم ډېر زیات بورنونوونکي دي. زه باوري يم، چې زموږ ټکنالوژي او بې بندوباره ابادی د نیویارک او توکیو په څېر بناړونه هم له گرد، ککړتیا او شور او زوږ نه ډک کړي دي. او دا تر ټولو لویه تراژیدي ده.

ځنگلي حیوانات په ژوبنونو کې اوسېدلی شي، خو په بدل کې به یې خپلې ډېرې فطري ځانگړتیاوې له لاسه ورکوي. په همدې ډول انسان هم د خپل تخنیکي تمدن په ککړه کوډله کې اوسېدلی شي، خو په دې حالت کې به مو د خپل انسانیت ډېر زیات شیان له لاسه ورکړي وي.

د نوموړي په اند دا خطر د انسان د مطابقت کولو په استعداد کې دی. د فرانسی لوی بیولوژي پوه لویی پاسچر په ۱۸۶۴ کې

ډېرې ترقي په بیه خپل ځان له وخته مخکې د مرگ خولې ته ورکړي. یوه چارواکي وویل، «آیا په ووکس ویگن به قانع شو او د ځان لپاره به اوږد ژوند خوښ کړو او که به د مرسیدیز په شتون کې له وخته مخکې مرگ ته غېږه ورکړو؟»

د اروپا مادي پرمختگ نن ورځ له خپله لاسه له ماتې سره مخ دی او خپل لاس یې غاړې ته ور گرځېدلی دی.

ډاکټر ریني ډوبوز په راک فیلر پوهنتون کې د چاپیریالي بیودرملو مشر دی. نوموړي د «So Human an Animal» په نوم یو کتاب لیکلی دی.

ده په لایف امریکایي مجله کې په یوه مقاله کې نړۍ ته خبرداری ورکړی دی، چې نړۍ په ډېرې تېزۍ سره د یوه نوي خطر په خوا روانه ده. هغه خطر دا دی، چې اوسنیو حالات له انسان نه د هغه ډېرې زیاتې ځانگړتیاوې ترولې دي. که انسان په خپل ځان کې د ژوند نوی استعداد پیدا نه کړ، نو په راتلونکي کې به له ده نه د ټیټې درجې یو انسان جوړ شي.

دا خطر چې د بیولوژي په دنیا کې د انسان لپاره موجود دی، همدا خطر د هغه لپاره په اخلاقي دنیا کې هم پیدا شوی دی. په نوې دنیا کې انسان ډېر په تېزۍ سره خپل اخلاقي صفتونه له لاسه ورکوي. که دا لړۍ همداسې روانه وه، نو یوه ورځ به له انسان نه یو ډول حیوان جوړ شي، او انساني ټولني به د نوي قسم له ځنگلونو نه ډېر توپیر نه لري.

یاد ډاکټر لیکي، چې «زه نور د دې خبرې له اورېدو ستومانه شوی يم، چې انسان د فنا په لاره روان دی. خو زه په دې اند يم چې په اوسنیو حالاتو کې انسان له داسې خطرونو سره لاس

سرعت سره تېر شي، نو له دې نه نوي ډيسپيله اواز توليدېږي. که پنځه سوه فته لرې رېلگادۍ هارن ووهي، نو دا هم نوي ډيسپيله شور جوړوي. که تر ځمکې لاندې رېلگادۍ د پنځوس فته په فاصله کې تېر شي، نو له دې نه پنځه نوي ډيسپيله اواز منځته راځي. هغه ساختماني کارونه چې بېلا بېل ماشينونه په کې استفاده کېږي، هلته شاوخوا ۱۱۰ ډيسپيله اواز وي. الوتکه چې د پنځه سوه فته په لوړوالي الوځي، نو د ۱۱۵ ډيسپيله په اندازه شور جوړوي.

د ککړتيا اغېز دا وي، چې د جسم دننه د مالگې او اوبو تعال خرابوي. که دا شور تر ډېره دوام وکړي، نو د انسان په چلند او برخورد کې خلق تنگي پيدا کوي.

له تجربو وروسته ثابتې کړې وه، چې که يوه ډله انسانان په داسې خونه کې وساتل شي، چې د هوا جريان په کې کم وي، نو ورو په ورو دغه ډله له دې هوا سره مطابقت کوي، ان تر دې چې دا احساس هم نه ور پاتې کېږي، چې دوی په کمه هوا کې تنفس کوي، خو خبره دا ده، چې د دې مطابقت له لاسه به دوی د خپل صحت لويه برخه له لاسه ورکړې وي.

پاسچر يوه مرغۍ په يوه داسې قفس کې عادي کړه، چې د هوا جريان په کې ډېر کم و. مرغۍ ورو په ورو له دې هوا سره عادي شوه. مرغۍ ژوندۍ وه، خو د يوه مړ ژواندي مرغه په څېر. د دې برعکس پاسچر دې قفس ته ناڅاپي يوه مرغۍ ور واچوله، نو هغې سمدلاسه ساه ورکړه.

د ياد ډاکټر په نزد د ککړتيا اصلي مسئله دا نه ده، چې انسان به ترې ومري، بلکې مسئله يې دا ده، چې خپلې انساني ځانگړنې به له لاسه ورکړي، له خطرناکو حالاتو سره د مطابقت پيدا کولو استعداد د انسان لپاره اصلي مسئله ده. اوس به يا انسان د ژوند ځانگړتياوو ته وده ورکوي او يا به په نويو تمدني حالاتو کې له انسان نه د تيتې درجې په يوه موجود تبديلهږي.

ډاکټر چانسي ليک (د کاليفورنيا پوهنتون طبي مرکز) په غبريزه ککړتيا تفصيلي څېړنه کړې ده. دی وايي، چې شور يوازې غوږونه نه تکليفوي، بلکې د شور له امله د انسان د جسم ټول تعادل درې وړې کېږي. د اوازونو د تيتوالي او لوړوالي د اندازه کولو لپاره يو واحد ټاکل شوی دی، چې ډيسپيل يې بولي. که شل فته لرې په سرک يو ټرک په تېز

آيا دا خلک ماشومان دي؟

په دسترخوان يوپې خوا ته شيدې، هگې، منې او نور شيان ايښي و. بلې خوا ته چاکلېټ، کبک، او شيريني. د مور ټوله هڅه دا وه، چې ماشوم ته شيدې، هگې او منې ورکړي. خو ماشوم دې شيانو ته هېڅ خوله نه وړ نږدې کوله. او پرلپسې يې چاکلېټو او شيريني ته لاسونه وړ غځول.

د دنيا ډېر عجيبه قانون دا دی، چې يو شی چې څومره بې گټې وي، هماغومره خوندور او ښکلی وي. د دې برعکس هغه شيان چې مهم او گټور دي، په هغو کې نسبتاً هغومره ظاهري رابښکون نه وي. ممکن فطرت به مو په دې کې آزمایي، چې موږ خپله د توپير او امتياز حاسه په څه ډول کاروو.

د ډرامو خبرې مثلاً فلمي او جاسوسي داستانونه، د درغليو بورنووونکي انځورونه، د عامو انسانانو لپاره په ځان کې ډېر زيات کشش لري. دغه راز جنگي کيسې، د فتوحاتو داستانونه، د کشف او کراماتو افسانې خلک د ذهني شرابو غوندې ځان ته ور کاري، خو بل خوا بيا هغه مضامين چې د اصلاح او رغونې درسونه لري، چې د پېښو علمي مطالعه را زده کوي، چې د واقعيني په بنيادونو د ژوند تېرولو طرز را ښيي، له دې سره خلک هېڅ ډول علاقه نه لري. خلک په زهرو مندې ور وهي او د جاوداني غذا په لور اصلاً د ور کتلو وخت هم له چا سره نشته دی.

داسې ښکاري، چې ټول خلک بشري ماشومان دي، څوک د عمر له مخې ماشوم دی او څوک د پوهې له لحاظه.

یوه خټې لیدې، بل ستوري

ډیل کارنیګی یو کتاب لیکلی، چې نوم یې «How To Stop Worrying and Start Living» دی. په دې کتاب کې د دوهمې نړیوالې جګړې یوه ډېره په زړه پورې کیسه راوړل شوې ده. ټامسن د امریکا په پوځ کې و او دنده یې د کالیفورنیا په موجاوي (Mojave) دښته کې وه. د ده مېرمنه تیلما تامپسون د خپل مېرمنه خوا ته ورغله او دلته نږدې یوه کلي کې یې په یوه کور کې واړول. خو ورځې وروسته یې داسې احساس کړه، چې دا ځای یې ډېر له خوښې سره جوړ نه دی. دغه دښته به هره شېبه د گرمي، شګو او توپانونو مېلمنه وه. بله خوا یوازیتوب هم ورسره ملګری و، ځکه چې د مېرمنه به یې ډېر وخت په پوځي گزمو کې تېرېده. د دې یوازني ملګري د شاوخوا کلیوال وو. خو هغوی د انګریزي ژبې په یوه ټکي هم نه پوهېدل. نو ځکه له دې خلکو سره یې هم ډېره راشه درشه جوړه نه شوه. نو دې پرېکړه وکړه، چې دا ځای پرېږدي او بېرته خپل کور ته ستنه شي. دې خپل مور او پلار ته له مایوسۍ ډک لیک ولیکه او ورته ویې ویل، چې غواړي ډېر ژر یې څنگ ته ورشي.

په ځواب کې د مېرمنې پلار لیک ورته را ولېږه. خو ځواب یې ډېر لنډ و. پلار په لیک کې خپله خبره په دوو کرښو کې را لنډه کړې وه. «دوو بندیانو د زندان له کړکۍ نه بیرون وکتل. یوه ته خټې په نظر ورغلې، بل ته ستوري.»

دې دوو کرښو د ښځې په ژوند کې لوی انقلاب ته لاره هواره کړه.

دې پرېکړه وکړه، چې په همدې صحرايي کلي به اوسي او همدلته به د ځان لپاره بهتر ژوند جوړوي. دې احساس کړه، چې هلته چې خټې دي، نو په هماغه ځای کې پاس ستوري هم سترګونه را وهي. دې د «خټو» په ځای «ستورو» ته د کتلو هڅه پیل کړه. د سیمې له خلکو سره یې اشنایانې جوړې کړې. د هغوی کلچر او ژبه یې زده کړل. او د صحرايي ژوند په رنگینیو یې ځان پوه کړ. په صحرا کې یې د ډوبدونکي او راختونکي لمر د حسن نندارې وکړې. ورو په ورو یې له دې سیمې سره دومره زړه وتړل شو، چې کله یې مېرمنه پوځ له دندې نه تقاعد واخیست نو دواړو پرېکړه وکړه، چې خپل راتلونکی ژوند به په همدې سیمه کې تېروي، تر دې چې دغې نوې تجربې ټامسن په یوه لیکوال بدل کړ. ده د خپلو تجربو په تړاو د «Bright Ramparts» په نوم یو کتاب ولیکه، چې ډېر زیات هرکلی یې وشو او ډېر زیات چاپونه یې راووتل.

د دې پېښې له راورلو وروسته یوه لیکوال لیکلي دي، چې «ډېره مهمه خبره دا نه ده، چې مور له کومو ستونزو سره لاس او گړېوان یو. مهمه خبره دا ده، چې له هغو ستونزو سره د مبارزې لپاره مور څه ډول غبرګون ښکاره کوو.»

د ارتقا تيوري

د ارتقا فرضي قافله د كاینات په ټاكلو

لویو لارو کې خپل مسیر ونه مونده

پر ځمکه ژوند څرنگه پیل شو؟ په دې هکله په دې وروستیو کې یوه ډېره هیښوونکې نظریه مخې ته راغله. دغه نظریه دوه نومیالیو مالیکولي بیولوژي پوهانو وړاندې کړه. یو د نوبل جایزې گټونکې فرانسيس کریک او بل زلزي آرگل و. دا نظریه وايي، چې په ځمکه باندې خو نه ژوند پخپل سر پیل شوی دی او نه څو میلیونه کاله پخوا له ابتدايي مادې نه حیواني جسم (ارگانیزم) جوړ شوی، چې بیا د تدریجي تکامل په مټ د ژوند انواعې ترې پیدا شوې. بلکې ژوند د یوې داسې تجربې پایله وه، چې څو غیر ځمکنیو هستیو ډېر پخوا ترتیب او پلان کړې وه.

کریک او آرگل د دې فرضيې له مخې چې زموږ د کهکشاني نظام په نورو ستورو کې پرمختللي تمدنونه موجود دي، په دې اند دي، چې زموږ د ځمکې په څېر د یوې سیارې اوسېدونکو څو زره میلیونه کاله پخوا پرېکړه وکړه، چې دوی به دا تجربه کوي، چې آیا په خپل گاونډي ستوري کې یې هم ژوند د ځان لپاره نوی ماحول جوړولی شي او که نه، نو هغوی زموږ د کهکشان په ځینو ستورو باندې د ژوند ارگانیزمونه وښیندل. د

د اروین (۱۸۸۲-۱۸۰۹) په دې عقیده و، چې ژوند د ارتقا او تکامل په پایله کې وجود موندلی دی. د چینجیانو او حشراتو غړو د تکامل له مخې خپله بڼه بدلوله تر دې چې اوزې شوې او اوزو ارتقا وکړه او د زرافې صورت یې خپل کړ. د تېرو سلو کلونو په موده کې دا نظریه یوه منل شوې ساینسي عقیده وگرځېدله. خو اوسنیو څېړنو د دې عقیدې علمي اعتبار ډېر زیات متزلزل کړی دی. مثلاً اوس دا معلومه شوه، چې د ژوند عمر له هغې مودې نه ډېر کم دی، چې له ارتقايي پلوه د ژوند د بېلا بېلو بڼو د تخلیق لپاره ضروري دی.

بیولوژي پوهان دا اټکلونه کوي، چې له ځمکې نه دباندې د کایناتو په یوه بله برخه کې هم انساني تمدن موجود دی او له دې تمدن نه په ارادي ډول د ژوند ماده ځمکې ته را استول شوې ده. خو دلته هم موږ له یوه خنډ سره مخ کېږو. د کاینات وخت دومره ډېر نه دی، چې دوه تمدنونه دې په کې ارتقا وکولی شي. یو تمدن په ځمکه، او بل تمدن په یوه بل ستوري کې. گواکې بشري پوهه هغه ځای ته رسېدلې ده، چې اوس له دې پرته بله هېڅ چاره نه پاتې کېږي، چې د یوه قادر مطلق ذات وجود ته غاړه کېږدو.

وه، چې ژوند تر دې پخوا يو بل چپرته موجود و، خو په دې نظريه کې د دې پوښتنې ځواب نشته، چې پخپله په هغه بل ستوري کې ژوند څرنگه منځته راغی؟

کریک او آرگل دا مني، چې د بکتريايوي اجسامو تصادفي هجرت ناشونی دی او بیا وايي، چې دا خبره هغه وخت د قیاس وړ کېدلی شي، چې کله دا ومنو، چې په ارادي ډول یو چا د ژوند جراثیم ځمکې ته را لېږلی اوسي. نوموړی دې تگلارې ته د ارادي پینس پرمیا (Directed Panspermia) نوم ورکوي.

د دې نظریې په ثبوت کې کریک او آرگل د دوو بیولوژیکو مسئلو یادونه کوي. په هغو کې یوه یې جنیتک کوډ دی. په اوسني عصر کې ټول ساینسپوهان دا خبره مني، چې د ځمکې پر مخ د ژوند د ټولو انواعو لپاره یوازې یو کوډ دی. مگر هېڅ بیولوژي پوه د دې کلي اصل توجیه نه شي کولی، چې د ټولو لپاره یوازې یو کوډ ولې دی؟ آرگل او کریک وايي، چې د دې وجه دا ده، چې د ژوند هغه تخم یو و، چې ژوند ترې پیل شو. له همدې امله طبیعي خبره ده، چې د دغه تخم جنیتک کوډ چې ډېر پخوا د بلې سیارې اوسېدونکو ځمکې ته را استولی و، خپل تکرار او تولید د هماغه یوه جنیتک کوډ له مخې سرته رساوه.

همدغې لرغونې تجربې په پایله کې زموږ اوسنی تمدن رامنځته شو.

په نولسمه پېړۍ کې د ډاروین له نظریې وروسته د مذهبي خلکو د تخلیق نظریه د ساینسپوهانو په منځ کې ختمه شوه. له دې وروسته ساینسپوهانو د دې پوښتنې په ځواب پسې سرگردانه شول، چې ژوند څرنگه پیل شو؟ د دې بحث په جریان کې د سویډن کیمیاپوه اړهینوس د نولسمې پېړۍ په پای کې دا فکر وړاندې کړ، چې ځینې بکتريايوي له یوه داسې ستوري نه چې هلته ژوند موجود و، ځمکې ته راغلې او بیا د تدریجي ارتقا له لارې د ژوند د بېلابېلو ډولونو د رامنځته کېدو سبب شوې. اړهینوس دې تگلارې ته د «پینس پرمیا» نوم ورکړ. خو دا نظریه له دې تنقید سره مخ وه، چې بکتريا د ستورو ترمنځ د سفر په وخت کې له خطرناکو وړانگو نه ځان نه شي ژغورلی. لارډ کلونین د دې نیوکې په ځواب کې وویل، چې «و دې شي، چې بکتريا له کوم شهابي ستوري سره نښتی وي او پر همدې ستوري یې ځمکې ته سفر را کړی وي.»

سره له دې چې دا ممکنه ده، چې بکتريا دې پر شهابي ستورو سپره شي او د ستورو ترمنځ دې سفر وکړي، خو د پینس پرمیا نظریه هېڅ کله د ساینسپوهانو لپاره د منلو وړ ونه گرځېده. د دې نظریې اساسي مقدمه دا

هېڅ ډول اهميت نه مومي. کريک او آرگل وايي، چې د ځمکې کيمياوي ترکيب بايد د ځمکې پر مخ د جوړېدونکو ژونديو اجسامو په جوړښت کې خپل ځان وښيي، او دا چې حقيقت دغسې نه دی، نو بايد دا ومنو، چې ژوند څو ميليونه کاله پخوا له ځمکې نه دباندې کوم ځای نه را استول شوی دی.

که د ارادي پينس پرميا نظريه ومنو، نو دلته دوه پوښتنې را ولاړېږي: (۱) آیا کایناتي وخت د دې لپاره کافي دی، چې په دې موده کې دې دوه تمدنونه ارتقا وکولی شي، یو په ځمکه او بل په کوم بل ستوري کې. (۲) آیا ژوندي جراثيم د ستورو ترمنځ له واټن وهلو وروسته له یوه ځايه بل ځای ته ژوندي رسول کېدلی شي؟

کريک او آرگل په دې نظر دي، چې د دوی نظريه به په ساينسي دنيا کې ومنل شي، که دا ثابته شي، چې هغه عناصر چې د ځمکني ژوند جوړوونکې اجزاوې دي، هماغه عناصر دي، چې د دوی د قياس له مخې په ځينو نورو ستورو کې په کثرت سره موندل کېږي.

ژوندي جسم که مازې د طبيعي او کيمياوي ځواکونو د خپلمنځي تعامل په پايله کې منځته راغلی وي، نو د دې جسم په ترکيب کې بايد هماغه تناسب شتون ولري، چې زموږ په دنيا کې موجود دی. خو په ژوندي جسم کې د ځمکنيو توکو نشتون د دې خبرې پخلى کوي، چې ژوندي جسم يو داسې څه دی، چې خالق يې په ارادي ډول يو خاص شکل ورکړی، نه دا چې يوازې د پرانده عمل يوه تصادفي پايله دې اوسي.

دوهمه مسئله يې مولب ډينم (Molybdenum) په نوم د يوه فلز رول ته اشاره کړې ده، چې په بيولوژيک نظام کې وجود لري. زياتره انزايم سيستمونه د خپل فعاليت لپاره يوازې همدې فلز ته اړتيا لري. مولب ډينم له خپل ټول مهموالي سره سره په ځمکه کې د ټولو شته فلزاتو په نسبت يوازې ۰.۰۲ سلنه (په لس زره کې دوه) موجود دی. بلې خواته ځينې هغه فلزات چې په لويه کچه موندل کېږي، مثلاً کروميم او نیکل، چې د خپل خاصيت له مخې له مولب ډينم سره ډېر زيات شباغت لري او د ځمکنيو فلزاتو ۰.۲ او ۳.۱۶ سلنه جوړوي، په بيولوژيکي نظام کې

اسلامي کرکټر

دوه کرکټرونه په خوښي او غم دواړو کې به يې د انصاف لمنه نيولې وه

جوړه شوه. ډېر خلک د خالد بن وليد شاوخوا ته را ټول شول، د حضرت خالد په زړورتيا او مېړانه يې ويناوې وکړې او د هغه په لرې کېدو يې خپل خفگان ښکاره کړ. خالد بن وليد يې دې ته وپاراوه، چې د خليفه د امر له منلو انکار وکړي او ژمنه يې وکړه، چې مور له تا سره ولاړ يو. (يحرصونه على عصيان امر الخليفة و يعدونه بانهم سيکونون معه) خو خالد بن وليد له دې ډول مشورو نه سوچ انکار وکړ او په دې خبره راضي شو، چې د ابو عبيد بن الجراح تر لاس لاندې به د يوه عادي پوځي غونډې له اسلام دښمنه ځواکونو سره جگړې کوي. په دې وخت کې يې چې له خولې کومه جمله ووتله، تاريخ په خپله سينه کې په دې تورو کې خوندي کړې:

انا لا اقاتل في سبيل عمر و لکن في سبيل رب عمر.

ژباړه: زه د عمر په لاره کې نه جنگېرم، بلکې د عمر د رب په لاره کې جنگېرم.

د يرموک په جگړه کې خالد بن وليد (٦٤٨ز) د اسلامي لښکر سپه سالار و او ابو عبيده بن الجراح يې تر لاس لاندې د قومندان په حيث په جگړه کې ورسره و. حضرت عمر چې خليفه شو، نو هغه خالد بن وليد معزول کړ او ابو عبيد بن الجراح يې د لښکر سپه سالار وټاکه او خالد بن وليد يې د هغه ماتحت کړ. هغه کس چې دا فرمان يې له مدينې ورسره اخيستی و، هغه مهال د جگړې ځای ته ورسېده، چې له اوږدې مبارزې وروسته جگړه خپل وروستي انجام ته رسېدلې وه او د بريا د نښو لمر په راختم و. قاصد دغه فرمان لومړی ابو عبيده بن الجراح ته ورکړ. ابو عبيده د خلافت له فرمان سره سم سمدستي د مشرۍ بيرغ په خپل لاس کې اخيستی او د بريا کريډټ يې ور خپلولی شوی. خو هغه داسې ونه کړل، بلکې د خالد بن وليد تر لاس لاندې يې خپلې جگړې ته دوام ورکړ.

فاخفي ابو عبيده الخبر و صارفي مكانه خلف خالد حتى ظهرت مقدمات النصر. و قد سئل عند عدم اخذه بلواء القيادة على الفور فقال: ما سلطان الدنيا اريد وما للدنيا اعمل.

ژباړه: ابو عبيده دا خبره پټه وساتله او د خالد تر لاس لاندې يې جگړې ته دوام ورکړ، تر دې چې د بريا نښې ښکاره شوې. له ابو عبيده وپوښتل شو، چې ولې دې د قيادت بيرغ سمدستي در پورته نه کړ؟ ويې ويل: زه د دنيا لويوالی نه غواړم او نه د دنيا لپاره يو کار کوم.

د اخرت له پلوه وياړ په همدې کې و، چې دا خبره پټه ساتل شوې وای. د دنيا وياړ دا و، چې دا خبره يې افشا کړې وای. ابو عبيده اخروي وياړ خوښ کړ او د دنيا وياړ يې له پامه وغورځوله.

اوس د خالد بن وليد کردار ته وگورئ. د يرموک له فتحې وروسته چې خلک پوه شول چې د دې سترې جگړې فاتح (خالد بن وليد) له سپه سالارۍ نه غورځول شوی دی، نو په لښکر کې ډېره زياته نارامي

د نر او ښځې ترمنځ د کار وېش

سړی په خپله برخه کې مصروف وي. په دې ډول دواړه د یو بل له معاملاتو سره ښځې په ښځه کومه اړیکه نه لري. هر لوری په دې مقام کې وي، چې د بل لوري په مسئله کې په نامتاثرونه ذهن فکر وکړي او د خپلو بې پرې مشورو په مټ مرسته ورسره وکړي.

د دې خبرې د وضاحت لپاره به دلته د ښځې له ژوند نه څو مثالونو را نقل کړو.

۱- پر پیغمبر ص چې کله د حرا په غار کې لومړۍ وحی راغله، نو د لړزې په حالت کې یې کور ته تشریف راوړ او ویې فرمایل، پر ما کمپله هواره کړئ. مېرمنې یې کمپله پرې هواره کړه. څو شېبې وروسته یې چې وېره را کمه شوه، نو خپلې مېرمنې خدیجه بنت خویلد ته یې هغه ټوله کیسه تېره کړه، چې د حرا په غار کې په تنهایی کې ورسره پېښه شوې وه. پیغمبر علیه السلام وفرمایل، دا پېښه دومره بورنونکې وه، چې زه په خپل ځان او سر ووېرېدم. په دې شېبو کې چې د خدیجې رض کوم الفاظ تاریخ په خپلو پاڼو کې خوندي کړي، هغه د ژوند د ملگرې د کردار ډېره بې سارې بېلگه ده. هغې وویل:

کلا والله ما یخزیک الله ابدًا، انک لتصل الرحم وتحمل الكل و تکسب المدوم و تقوی الضیف و تعین علی نوائب الحق.

د کار دغه وېش یوه بله گټه هم لري

په اسلام کې د ښځې او سړي د کار دایره له یو بل نه بېله ده. ښځه د کاله لپاره ده او سړی د کلي لپاره. دا وېش نه یوازې له دې امله سم دی، چې له بیولوژیکي او جسمي پلوه په دواړو جنسونو کې فرق دی، بلکې ډېرې زیاتې ټولنیزې گټې هم له ځان سره لري. له هغو نه یې یوه گټه دا ده، چې د دغه وېش له لارې دواړه داسې باوري ملگري مومي، چې د یو بل لپاره ډېر غوره سلاکاران جوړېدلی شي.

کورنۍ د بشري نسل واحد دی او ټولنه د بشري نسل ټولگه. دواړه په خپل ځای کې خورا ډېر اهمیت مومي. تجربې ښيي، چې د ژوند په دواړو ډگرونو کې ډېر ځله داسې پیچیده مسایل مخې ته راځي، چې هغه شخص په خپل سر یوه بې طرفه رایه نه شي جوړولی، چې پخپله په ستونزه کې ښکېل وي. په داسې وخت کې اړتیا وي، چې د انسان په خوا کې یو داسې مشاور وي، چې له هغې ستونزې سره یې کوم تعلق نه وي، بلکې د ستونزې په اړه د نامتاثرونه ذهن له مخې خپل نظر ورکړي.

د خاوند او ښځې ترمنځ د کار د وېش له لارې دغه گټه په ډېر بهترین شکل لاسته راځي. ښځه په خپله برخه کې لگیا وي او

څه وشول چې پخوا کله نه دي شوي. مسلمانانو ته مې درې ځله امر وکړ، خو يو هم زما د امر د منلو لپاره له ځايه ونه ښورېده. ام سلمه رض ورته وويل: اې د الله رسوله، که ستاسې نظر همدا وي، نو بېرته ميدان ته ورشئ او چاته بې له ويلو خپل د قرباني حيوان حلال کړئ او خپل سر وخرېبئ. نو پيغمبر عليه السلام له خېمې دباندې ووت او چاته يې له ويلو پرته خپله قرباني حلاله کړه او دم يې وغوښته او خپل سر يې پرې وخرېبه. صحابوو چې دا صحنه وليده، نو ټول پاڅېدل او خپلې خپلې قربانۍ يې حاللي کړې. سره له دې چې له غوسې او خفگان يې حالت داسې وو، چې کله يې د يو بل سرونه خريبل، نو داسې معلومېده، گواکې د يو بل سرونه به وشيندي.

خديجه رض او ام سلمه رض ته چې په دې نازکو شېبو کې کومې گرانبيې لارښوونې ذهن ته ورغلې، له دې امله ورغلې، چې دواړه له اصلي مسئلې نه لرې وې او ځکه خو په دې مقام کې وې، چې د نامتاتر ذهن له مخې خپل نظر وړاندې کړی شي. که هغوی په خپله هم په مسئله کې نېغ په نېغه شريکې وای، نو بيا دغه ډول بې پرې رايه ورکول به ورته ممکن نه و.

ژباړه: هېڅ کله نه، په خدای قسم! الله به هېڅ کله تا رسوا نه کړي. ته خپلوي پالې. د کمزورو پېټې پورته کوې، ناشنا خلکو ته روزي گټې، مېلمه پالنه کوې او د حق په ځای کې له خلکو سره مرسته کوې.

۲- نبي کریم ص چې کله د مکې له قريشو سره هغه تړون وکړ، چې د حديبې تړون په نوم مشهور شو، نو په صحابوو کې ډېره زياته نارامي جوړه شوه. ځکه په دغه تړون کې مسلمانان ډېر ژوبل شوو او ډېرې خبرې يې په ښکاره د مخالفينو په حق کې وې. په مسلمانانو کې غوسه او خفگان دومره وو، چې کله پيغمبر عليه السلام خلکو ته امر وکړ، چې هغه مالونه چې ځان سره مو د قرباني لپاره راوړي دي، حلال يې کړئ او سرونه وخرېبئ. نو يو تن هم د نبي کریم ص په خبره له ځايه ونه ښورېده. پيغمبر عليه السلام درې ځله خپل خبره تکرار کړه، خو بيا هم ټول خلک غلي وو او يو هم له ځايه پورته نه شو. نو پيغمبر عليه السلام د خفگان په حالت کې له هغه ځايه بېرته خپلې خېمې ته راستون شو، په خېمه کې يې مېرمنه ام سلمه رض ناسته وه. هغې چې پيغمبر عليه السلام غمجن وليده او پوښتنه يې وکړه، نو نبي کریم ص وفرمايل، دا نن داسې

د تېروتنې پايله

دا شوه، چې د سلطنت ټولې چارې په عمل کې د محمود گوان لاس ته ورغلې.

د دربار ډېرو اميرانو چې د گوان دې ځواک او ددبې ته وکتل، نو په زړونو کې يې د کينې لمبې بلې شوې. هغوی په پټه د محمود گوان دولتي ټاپه ترلاسه کړه او پر يوه جعلی خط يې دغه ټاپه ووهله. دغه ليک د ويجې نگر د يوه راجا رای نرسنگ په نوم ليکل شوی و. دا فرضي خط هغوی پاچا ته ور ښکاره کړ او ويې ويل چې وزير خاين دی.

پاچا د اميرانو په خبرو وغولېده. او په ۱۴۸۱ء کې يې خپل تکړه وزير وواژه. وروسته چې پاچا په خپله تېروتنه پوه شو، نو ډېره زياته صدمه يې وليده، تر دې چې پخپله يې د يو کال دننه له دې نړۍ نه سترگې پټې کړې.

محمود گوان د دکن د بهمني سلطنت وزير و او د هند په تاريخ کې له ډېرو تکړه او مدبرو وزيرانو نه شمېرل کېږي. دی دومره زيارکښ و، چې خپله يوه شېبه به يې هم نه بربادوله. خپل ضرورتونه يې ډېر زيات محدود کړي وو. پر عادي تغر به ویده کېده، په خاورينو لوبو کې به يې خواره خوړل او ډېر ساده بود و باش يې و. د نوموړي په کتابخانه کې درې زره کتابونه وو. ده د بهمني سلطنت په پايتخت «بيدر» کې يوه مدرسه جوړه کړه او خپل ټول کتابونه يې مدرسې ته ولېږل. د دغې مدرسې نښې اوس هم په بيدر کې شته دي. د ده په زمانه کې بهمني سلطنت ډېر زيات پرمختگ وکړ.

د محمود گوان په زمانه کې پر بهمني گدی دريم محمد شاه ناست و. دا پاچا ډېر زيات ارام خوښوونکی او بېکاره و. پايله يې

له مرگ وروسته

له مرگه وروسته به انسان ته ټول هغه شيان رشخند ښکاري، چې په دنيا کې يې مهم گڼل او ټول ژوند يې ورپسې منډې وهلې

وروستی پایله

ماؤزي تنگ (۱۹۷۶ - ۱۸۹۳) شاوخوا تر دېرشو کلونو پورې د اته سوه ميليونه نفوس لرونکي يوه ستر هېواد ټولواک پاتې شو او بلاخره يې له دې نړۍ نه سترگې پټې کړې. په ۱۹۶۵ء کې نوموړي له اډگر سنو سره په خپله مرکه کې ويلي و: له نن نه زر کاله وروسته به مور ټول، ان مارکس، انجلس او لينن هم رشخند او عبث ښکارو.

سره له دې چې ده دا خبره د سياسي او اقتصادي نظرياتو له پلوه کړې وه، خو ممکن صرف لس کاله وروسته به مرگ ورته ښودلې وي، چې دا خبره په يوه بل مفهوم کې هم سمه وه. له مرگ نه مخکې انسان د خپل پرمختگ لپاره يا د خپل شخصيت جوړونې لپاره چې هر څه کوي، له مرگ نه وروسته هغه ټول بالکل بې معنا شي. انسان ناڅاپي پوه شي، چې دلته خو د هغو شيانو هېڅ ارزښت نشته، چې ما تر ټولو ډېر مهم گڼلي وو او د هغو په ترلاسي کې مې ټول ژوند لگولی و.

چو اين لائى (۱۹۷۶ - ۱۸۹۸) د چين د سوشياलिست انقلاب (۱۹۴۹) نه دمخه د چيانگ کائى شىک ملگرى و. خو وروسته يې له چيانگ نه لاره بېله کړه او د کمونيست چين لومړنى وزير اعظم شو. نوموړي په چين سربيره، په فرانسه، انگلستان، جرمني او جاپان کې هم زدکړې کړې وې. د چين پخوانى د دفاع وزير لن پياؤ په وروستيو کلونو کې د چو د ډېر پياوړي سيال او رقيب په حيث را پورته شو. خو چو په ۱۹۷۲ء کې پر پياؤ د باغي ټاپه ووهله او له خپلې مخې نه يې په ايسته کولو بريالى شو او د چين دوهمه درجه سرى شو. مگر چو خپل ځان د سرطان له ناروغۍ ونه شو ژغورلى او اتلس مياشتې په روغتون کې له تېرولو وروسته يې د جنوري په نهمه له دې نړۍ سره مخه ښه وکړه. چاؤ يوازې د يوه ماشوم پلار و، چې په کمکيني کې لا وفات شوى و.

هر څه به رشخند ښکاري

کوي؟» فرينکو ځواب ورکړ، «د اسپانيې حفاظت به خدای کوي.»

کيندنه پای ته نه ده رسېدلې

مورتي مروهيلا (۱۹۷۶ - ۱۸۸۹)

مروهيلا په سکاټ لينډ کې نړۍ ته راغی. دی د لرغونو اثارو عالم و. ده د انگلستان په درې تاريخي سيمو (سډني، ويرولاميم، ميډن کيسل) کې له کيندنو وروسته ډېر زياته شهرت پيدا کړ او د رومي لرغونپوهنې د متخصص په حيث وپېژندل شو. په ۱۹۴۴ء کې نوموړی د متحده هندوستان د لرغونپوهنيزې سروې د مشر په توگه وټاکل شو او د پاکستان او هندوستان په مختلفو تاريخي سيمو کې يې کيندنې وکړې، او د لرغونو اثارو اړوند ډېر نور مهم کارونه يې هم وکړل.

کله چې دی په هندوستان کې په دنده وگمارل شو، نو د دې ځای رسنيو د دې لپاره چې دی نا اهله ثابت کړي، ويلي و، چې «دی د رومي لرغونپوهنې متخصص دی، نو د هندوستان د لرغونو اثارو په برخه کې به له مور سره څه مرسته وکړي؟» خو د خپل لوړ استعداد له برکته ده دومره اهليت بنکاره کړ، چې د هند له وېش وروسته هم د هند د لرغونو اثارو د ادارې له لوري څو

هېڅ شی يې په کار را نه غلل

جنرال فرانسيسکو فرينکو (۱۹۷۵ - ۱۸۹۲)

شپږدېرش کاله د اسپانيې مطلق العنان ديکتاتور و او په خپل وروستي عمر کې په نهه ډوله مرگونو مرضونو مبتلا شو. د دوه دېرشو ډاکټرانو په څلورويشت ساعته موجوديت سر بېره نوموړی پنځه هفتې په بستره کې وکړېده او په پای کې يې د نومبر په نولسمه خپله ساه ورکړه. د اسپانيې د کورنيو جگړو (۱۹۳۶ - ۳۸) په زمانه کې ده د هټلر او موسوليني په پوځي مرسته د هېواد په واک ولکه ټينگه کړې وه او د اسپانيې پاچا الفانسو ديارلسم په ۱۹۳۱ کې هېواد پرېښود او د تبېنتې لاره يې ونيوله. اوسمهال د فرينکو شهزاده لمسی کارلوز دی بورون بېرته د اسپانيې واکمن دی، چې په خپل ژوند کې يې لا خپل ځايناستی ټاکلی و.

د عام اسپانوي طبيعت برخلاف، په جنرال فرينکو کې دوه ډېر څرگند خاصيتونه وو. يو احتياط، بل نرمي. د فرينکو يو ځل د ماهيانو بنکار ته زړه وشو. په دې وخت کې په سمندر کې طوفان و. خلکو مشوره ورکړه، چې سمندر ته دې نه ور کوزېږي. خو دی په خپله خبره ولاړ و. مېرمنې دونا کارمينا هم ورته وويل، چې «که ته په دې څپو کې ډوب شوې، نو اسپانيه به څه

Writing) ډېر بې ساری مثال پرېښوده. باتيا د خپل ژوند وروستي اته کلونه په واشنگتن کې د هندوستان ټايمز د استازي په حيث تېر کړل. پر لس دسمبر ۱۹۷۴ء چې کله راډيو دا اعلان وکړ، چې د زړه د ناڅاپي درېدا له امله يې په واشنگتن کې خپله ساه ورکړه، نو خلک ډېر زيات حيرانه شول. ځکه چې د مرگ په وخت کې کرشن باتيا بالکل ښه روغ او پياوړی و او د پاخه عمر هغه وروستي سرحد ته رسېدلی و، چې انسان له خپلو وړتياوو نه ډېره بريالی استفاده په کې کولی شي.

د ډاکټر تر راتلو دمخه

نرنجن سنگ طالب (۱۹۷۶ - ۱۹۰۱) په نوې ډيلي کې په خپل کور کې و. د چايو يوه پياله يې وڅښله. وروسته يې په سينه کې درد محسوس کړ. سمدستي له نږدې کلينک نه ډاکټر را وغوښتل شو. ډاکټر يې چې کور ته را ورسېده، نو په تقدير کې يې همدومره ليکلي و، چې ناروغ وگوري او دا اعلان وکړي، چې طالب نور له مور سره نشته.

نرنجن سنگ طالب د پنجاب کانگرس مشر او د (راجيه سبا) غړی و. له دې نه مخکې دی د پنجاب د کابينې وزير هم پاتې شوی و. ده له سپهاس چنډر بوس

څو ځله هندوستان وغوښتل شو. تر دې چې له ازادۍ نه مخکې يې د خپلې څلور کلنې کاري مودې په جريان کې د پانډيچري په شاوخوا کې د آريکاميدو له کيندنې وروسته دا په ثبوت ورسوله، چې روميان هندوستان ته هم رسېدلي وو.

مروهيلر ډېر زيات خواریکنس او مسؤليت منونکی سړی و. ده به يوه خبره کوله، چې
Every excavation is destruction
unless it is properly recorded.

«د کيندنې هر کوشش تر هغو پورې د بربادولو کار دی، تر څو يې چې د ثبتولو سمه چاره نه وي شوې.»

د ښاغلي وهيلر ټول ژوند د «کيندنو» ژوندليک ښکاري. ممکن دی به په دې فکر و، چې لا هم دی اصلي حقيقت ته نه رسېدلی. له ده نه يو ژوندليک پاتې دی، چې ده په خپله ليکلی او د دې ژوندليک لپاره يې ډېر بامعنا نوم غور کړی دی: STILL DIGGING يانې کيندنه دوام لري.

وخت يې نشته

کرشن باتيا (۱۹۲۵ - ۷۴) له هغو څو هندوستانيانو نه و، چې د هېواد په رسنيز ډگر کې يې د تحليلي ليکنې (Analytical

تر دې چې دواړه له خپلو سترگو هم محروم شوو. د قاضي نذر الاسلام سترگې په ۱۹۴۲ کې د فالج د حملې له لاسه ختمې شوې. د کنډيکر سترگې له ډېرې مودې نه کمزورې شوې وې. له مرگ نه شاوخوا درې کاله دمخه دواړه ړانده شوي وو.

په وروستيو کلونو کې له کنډيکر نه يوه خبريال پوښتنه وکړه، چې د سترگو له تلو وروسته څنگه احساس کوې؟ ده ځواب ورکړ،

I have adjusted myself in this new darkness.

ما خپل ځان له دې نوې تيارې سره عادت کړی دی.

سره هم مرسته کړې وه، چې له هندوستان نه جرمني ته وتبتي. چې بيا انگرېزانو ورباندې عدالتي قضيه هم وچلوله. په ۱۹۲۳ کې دی د پنجاب له صوبې نه هم وشړل شو.

نوې تياره

تېر ستمبر کې د دوو همزولو هنرمندانو د مړني خبرونه راغلل. يو د بنگال باغي شاعر قاضي نذر الاسلام (۱۹۷۶ - ۱۸۹۹) او بل د مرهتي ژبې ټولنيز ناول ليکونکی کنډيکر (۱۹۷۶ - ۱۸۹۸) وو. دواړو ډېر بې ساری شهرت او عزت وليده. مگر دواړه پرلپسې له ناروغيو او حادثاتو سره لاس و گړبوان وو.

اعلان [بدلونونو سره]

- که مو «الرساله» خوښه وي، نو حتمي به غواړئ، چې خپلو ملگرو او عزيزانو ته يې هم ورسوئ. څو اسانې لارې يې دا دي:
  - په ټولنيزو رسنيو (فېسبوک، واټساپ، ټيلې گرام...) او وېبسايتونو کې يې خپره کړئ.
  - د هغو ملگرو لپاره يې په کتابي بڼه چاپ کړئ، چې ډيجيټل مطالعه نه شي کولی.
  - د هغو ملگرو لپاره يې په غږيزه بڼه خپره کړئ، چې ليک او لوست نه شي کولی.

[ژباړن]

د لارډ تامسن پېښه

مردان چنين كند

لارډ تامسن (۱۹۷۶ - ۱۹۲۳) په كاناډا كې دې نړۍ ته راغی. ده د ورځپاڼو چاپ او خپراوي د يوه كاروبار په حيث پيل كړ او په دې ډگر كې يې دومره كاميابي په برخه شوه، چې تر دې دمه به د ورځپاڼو د يوه تجار هم نه وي په برخه شوې. د كاناډا، برتانيا، امريكا او نورو هېوادونو تر سلو ډېرې ورځپاڼې د تامسن د امپاير برخې وې.

تامسن ډېر شريف سړی و. له اخلاقي پلوه هېڅ كله چا شكايت نه دی ور نه كړی. د مسؤل مديرانو د انتخاب په برخه كې به يې ډېره زياته كنجكاوي كوله، مگر كله به يې چې يو څوك د خپلې ورځپاڼې لپاره د مدير په حيث وگماره، بيا به يې په خپله كاري دايره كې هغه ته بشپړه خپلواكي وركوله. تر دې پورې چې مسؤل مديرانو ته يې دا حق هم وركړی و، چې پخپله د تامسن په ضد هم مقالې ليكلي شي.

د تامسن ژوندليك رسل بريډن ليكلي دی، چې Roy Thomson of Fleet Street نوم يې وركړی دی. ليكوال ليكلي دي، چې د تامسن يوازنی ضعف دا و، چې د «لارډ» د شاهي خطاب په ترلاسه كولو پسې ډېر زيات حريص و. خو دی پوه شو، چې په خپل هېواد كاناډا كې يې دا هيله نه شي پوره كېدلی. ځكه چې كاناډا د «لارډ» د خطاب وركولو برتانوي طريقه ختمه كړې وه. نو تامسن د برتانيې تابعيت واخيست.

دی باوري و، چې برتانيې ته له تلو وروسته به يې د لارډ كېدو خوب ارومرو په حقيقت بدل شي. خو دلته يې يو بل خنډ مخې ته ودرېده. له هرولو ميكملن نه وروسته لارډ هوم د برتانيې وزيراعظم (۱۹۶۳-۶۴) وټاكل شو. د تامسن د مشهور اخبار «ټايمز» د هغه وخت مسؤل مدير ډينس هملمتن و. دی د ياد وزيراعظم له مقرري سره جوړ نه و. خو مسؤل مدير د خاموشه پاتې كېدو په ځای د زړه له اخلاصه د نوي وزير اعظم په ضد ليكنې پيل كړې.

د تامسن لپاره دا ډېر زيات نازك حالت و. ده هڅه وكړه، چې خپل مسؤل مدير د خبرو له لارې قانع كړي، خو هغه چې له خپلې خبرې وا نه وښته، نو د مدير په ضد يې هېڅ ډول اقدام ونه كړ، بلكې په دې خبره يې دا مسئله ختمه كړه، چې دا ستا د كاري ساحې معامله ده. واک ستا په لاس كې دی، هر څه چې ليكې، ليكه يې.

د برتانوي تابعيت په اخيستو سربېره د تامسن لپاره ظاهرا د «لارډ» كېدو امكان له نشت سره برابر شوی و. د ده ورځپاڼې پرلپسې د برتانوي وزير اعظم په ضد تنقيدې مقالې خپرولې. مگر وزير اعظم دوگلاس هوم هم له ځانه ډېر لوړ ظرفيت وښوده. سره له دې چې دی په واک كې و، خو په خپل زړه كې يې د تامسن په ضد د انتقام هېڅ ډول جذبي ته لاره ورنه كړه. او د هغه لپاره يې د لارډ لقب تصويب كړ.

همدا لوړ ظرفيت دی، چې افراد او ملتونه د پرمختگ لوړو هسكو ته رسوي.

د جاپاني سړي اسلام منل

دی په هانگ کانگ کې زېږېدلی. هملته یې زدکړې کړې. هندوستان ته هېڅ کله نه دی تللی او له دوه ویشت کلونو را هیسې په جاپان کې دی. همدلته یې له یوې جاپاني جینکې سره واده کړی. اوس مهال د سن لایف په نوم د بیمې د یوه شرکت اجنټ دی. ښاغلی احمد په انگریزي، اردو او جاپاني ژبو خبرې کولی شي. د ده له خولې پوه شوم، چې په کوبې (جاپان) کې د هندوستانی مسلمانانو شمېر شپېته او د روسي مسلمانانو شمېر تر سلو زیات دی. د کوبې مسلمانان تر اوسه پورې د جمعې او دوو اخترونو لمنځونه د هندوستانی کلب په ودانۍ کې ترسره کوي، خو شاوخوا له دوو کلونو نه دا هڅه پیل شوې، چې یو جومات باید جوړ شي. د جومات ټول لگښت اویا زره جاپاني ین اټکل شوی دی، خو تر اوسه پورې د دې کار لپاره د چندې له لارې دیارلس زره ین را ټولې شوې دي. دا مبلغ هم هغو هندوستانی تاجرانو

مسیح محمد بدرالاسلام پنځه څلوېښت کاله پخوا جاپان ته تللی و. د هندوستان حکومت نوموړی د توکیو د بهرنیو ژبو په پوهنځي کې د اردو او فارسي استاد په حیث ګمارلی و. په دسمبر ۱۹۳۰ کې د بحري جهاز له لارې دی جاپان ته ورسېده او تر اپریل ۱۹۳۲ پورې هملته مېشت و. هغه وخت کې ده د جاپان د حالاتو او د خپل سفر د خاطراتو په هکله په څلور سوه مخونو کې یو کتاب «د جاپان سیاحت» لیکلی و، چې په ۱۹۳۴ کې د انجمن ترقي اردو (دکن) چاپ کړ. په کتاب باندې د خپرندویې ټولنې نوم «جامع برقی پریس ډیلی» لیکل شوی دی. دلته د دې کتاب یوه برخه راوړو.

«پر ۹ ستمبر ۱۹۳۱ یو هندوستانی مسلمان تاجر ښاغلی احمد توکیو ته راغلی و. له ما سره د لیدو لپاره زما کور ته راغی. د ده پلار د ناسک اوسېدونکی و او مور یې یوه چینیایي ښځه وه.

د لگښتونو لپاره يې دوی په خپلو کې چنده سره اچوي، د چنډې پيسې دومره په ديانت او پوهې سره په مصرف رسوي، چې همېش څه نا څه پيسې پس انداز هم پاتې وي. د چنډې له پيسو نه يې يوه مطبعه هم جوړه کړې او په ترکي ژبه يوه درې مياشتنۍ مجله هم چاپوي. له قربان علي صاحب سره تر ډېره زموږ خبرې روانې وې.

په دايرة المعارف کې د اسلام په هکله د مقالې ليکلو لپاره يوه جاپاني عالم اسلام مطالعه کړ، له اسلام نه دومره متاثر شو، چې اخريې اسلام قبول کړ

ده د خپلې ټولنې کيسې راته کولې. بيا يې له ځان سره په جومات او مدرسې را وگرځولو. همدلته په يوه خونه کې مطبعه وه. دلته قربان علي صاحب د خپلې مجلې «زاپون مخبري» څو گڼې او د خپلې مطبعې د انځوريزو پوست کارتونو يو يو سيټ مور درې وارو ته ډالۍ کړ.

ورکړی دی، چې په کوبې کې خپل کاروبار لري. په هندوستان کې هم د چنډې غوښتنه شوې، خو تر دې دمه يو شی هم لاسته نه دي راغلي. د چنډې او جومات جوړولو لپاره يوه ټولنه جوړه شوې ده. بناغلی احمد د دې ټولنې سکرتري دی. نو احمد صاحب په همدې موخه ټوکيو ته راغلی او له دولتي چارواکو سره د ليدو لپاره يې د «قربان علي أفندي» په نوم د يوه مسلمان روسي ليک راوړی، چې په ټوکيو کې د روسي مسلمانانو امام دی او له چارواکو سره ډېره زياته راشه درشه لري او بانفوذه سړی دی.

په لس ستمبر بناغلی عبدالغني، بناغلی احمد او زه د قربان علی أفندي ليدو ته ورغلو. أفندي د منځني عمر، چاغ او دروند سړی دی. ډېره توده او له اخلاصه ډکه ستري مښي يې وکړه. له يوولسو کلونو په جاپان کې مېشت دی. په جاپاني ژبه ښې روانې خبرې کوي، خو په انگرېزي ژبه نه پوهېږي. د ده له خولې پوه شوو، چې په ټوکيو کې د روسي مسلمانانو شمېر له يو نيم سلو نه زيات دی. دا خلک په قوم تاتاريان دي، خو د روسي سلطنت اوسېدونکي دي. د شوروي روسيې حکومت له هېواد نه تبعيد کړي. په جاپان کې دا خلک مزدوري او د لاس کارونه کوي. په زحمت او ديانت سره خپله مړۍ پيدا کوي او دا ټول په يوه کلي کې مېشت دي. د قربان علی أفندي له ډېرو هڅو وروسته يو جومات، يوه اسلامي مدرسه او يوه هديره جوړ شوي دي.

لپاره را ټول شول. ځينو خلکو په لاندې پور کې اودسونه هم وکړل. له لمانځه وروسته له يو بل سره په لاس ستړي مشي وشوه. همدلته مو له يوه جاپاني سره هم ليدنه وشوه. هغه هم لمانځه ته راغلی و. يوه روسي مسلمان ښاغلي صابر جميل ماته او جاپاني مسلمان ته چې سبورو نومېده، د چايو بلنه راکړه. صابر صاحب جومات ته څېرمه په يوه کوچني ښکلي کور کې اوسېده. د صابر صاحب درنې مېرمنې عايشې د مېلمنو ډېره زياته خاطر دارې وکړه.

له ښاغلي سبورو سره مو د اسلام په هکله خبرې اترې وشوې. او په خبرو کې پوه شوم، چې د اسلام کومې ځانگړنې دي خپل ځان ته ور جذب کړی و. ده وويل، چې له ده نه غوښتنه شوې وه، چې په جاپاني دايرة المعارف کې د اسلام په اړه يوه مقاله وليکي، نو په دې ترتيب ده د اسلام په هکله مطالعه وکړه. له مطالعې او څېړنې وروسته په ناغوښتلي ډول د اسلام حقانيت ورته روښانه شو. او له هېڅ ډول خارجي هڅونې پرته په اسلام مشرف شو.

ده وويل، چې د اسلام ډېرې زياتې ښېگڼې دي. خو دوو ښېگڼو يې ډېر زيات اغېز راباندې وکړ. لومړی توحيد او دوهم مذهبي رواداري. ښاغلی سبورو په توکيو کې يوازنی جاپاني مسلمان دی. په ده سربېره په ټول جاپان کې د گوتې په شمېر يو څو جاپاني مسلمانان دي. «د جاپان چکر / ۱۱۴-۱۱۱ مخ)

په سبا ماښام د آفندي صاحب کور ته ورغلو، په خوراكونو کې يې ډېر زيات تکلف کړی و. ډول، ډول ترکي او جاپاني خوراکونه د خوړو مېز ته را ورسېدل. ترکي خوراکونه ډېر زيات خوندور وو، او له هندوستانی او ايراني خوړو سره يې ډېر زيات نږدېوالی درلود. د خبرو په اوږدو کې آفندي وويل، چې تاتاري خلک غوښه، شات او جای ډېر زيات استعمالوي.

ډوډۍ ته د جاپان د وزير اعظم شخصي سکرتر هم را مېلمه و او په يوه خاص مصلحت يې را دعوت کړی و. پېژگلوې خو مو له ډوډۍ دمخه لا شوې وه. خو ډوډۍ چې وخوړل شوه، نو بيا مو د خپل مطلب خبرې ورسره وکړې. آفندي سکرتر صاحب ته د ښاغلي احمد د رانگ او په کوبې کې د وړانديز شوي جومات د جوړولو يادونه وکړه. او غوښتنه يې وکړه، چې مور غواړو له وزير اعظم سره ووينو، تر څو حکومت هم په دې کار کې څه نا څه مرسته راسره وکړي، تاسو د ليدنې چاره راته وکړئ. او پخپله تاسې هم وزير صاحب ته سفارش وکړئ. هغه د دواړو خبرو ژمنه وکړه.

د جمعې په ورځ د لمانځه لپاره جومات ته ولاړو. پنځوس تنه لمانځه ته راغلي وو. هر يوه تر هيټ خولۍ لاندې يوه ورېښمينه گرده خولۍ هم په سر کړې وه. په لاندې پور کې او په زينو کې ډېر زيات مېخکي په دېوال لگېدلي وو. ټولو خپل هيټونه په هغو را ځوړند کړل او له گړديو خوليو سره په پورته منزل کې د لمانځه

د فرصتونو بربادي

دا کار نه دی، د کار فرصتونه بربادول دي

په اوسني دور کې د اسلام د مصلحينو يوه لويه اجتهادي تېروتنه دا وه، چې دوی په دې فکر و، چې په کومو هېوادونو کې چې مسلمانان په اکثريت کې دي او سياسي اقتدار ورسره دی، هلته دوی په دې حالت کې دي، چې په هغو هېوادونو کې «د اسلامي قانون د نفاذ له غوښتنې نه خپل تحريک پيل کړي». دا د افسوس تر بريده غلط اټکل و، چې له عملي پلوه يې بله هېڅ پایله ورنه کړه، مگر دا چې په خپلو هېوادونو کې يې د مخالفو گوندونو په حيث غوغاوې وکړې او بيا له منځه ولاړل. حقيقت دا دی، چې د غيراسلامي اکثريت له لوري چې کومه مسئله په هغو هېوادونو کې موجوده ده چې هلته مسلمانان په اقليت کې دي، هماغه مسئله په هغو هېوادونو کې د نړيوالو حالاتو له لوري موجوده ده، چې هلته مسلمانان په اکثريت کې دي. بله دا چې په اسلامي هېوادونو کې پر ټولو دولتي ادارو هغه کسان ناست دي، چې زدکړې يې د غربي طرز په ادارو کې کړې دي، ځکه چې هماغوی د دې وړتيا لري، چې په اوسني عصر کې د يوه دولت چارې مخته يوسي، نو ځکه په اسلامي هېوادونو کې واکمنه طبقه هم له اسلام سره د طبيعي خواخوږۍ سره، سره فطرتاً دې ته غاړه نه ږدي، چې په خپلو هېوادونو کې د سوچه اسلامي حکومت د رامنځته کولو اعلان وکړي. په مثال کې يې مصر، پاکستان، انډونيشيا او داسې نور يادولی شو. په دې هېوادونو کې چې د اوسنۍ پېړۍ په منځنيو کلونو کې کوم اسلامي تحريکونه را پورته شول، هغوی له خپل ټول مقبوليت او پرمختگ سره، سره د اسلامي قانون په نفاذ کې خو برلاسي نه شوو، البته په يوه اسلامي هېواد کې د اوسېدو له امله په مؤثره طريقه د اسلامي دعوت د ترسره کولو لپاره چې کوم فرصتونه د دوی په لاس کې و، هغه هم د اختلافي او عکس العملي سياست په پایله کې له منځه ولاړل. قاضي ابو يوسف (۷۹۸-) او شيخ احمد سرهندي (۱۶۲۵-۱۵۶۴) چې په ترتيب سره د عباسي خليفه هارون الرشيد او مغلي پاچا جهانگير سره په گډه اسلام ته کوم خدمتونه وکړل، که د اوسنۍ زمانې اصلاح غوښتونکو هم په همدې تگلاره پل اخيستی وای، نو تر اوسه پورې به د دين د خپراوي او اسلامي غلبې هغه کار سرته رسېدلی و، چې مور يې لا تر اوسه يوازې په هکله غور او فکر کوو.

توکه

ابن الرومي (۲۸۴-۲۲۱هـ) شاعر و. ده به د خلکو هجو ډېره وبله. د خليفه معتضد بالله وزير ابو الحسين قاسم بن عبدالله به تل په دې وېره کې وه، چې ابن الرومي يې هجو ونه وليکي او په خلکو کې يې ذليل او رسوا نه کړي. ابوالحسين ډېر بې رحمه وزير و. ده د دې ستونزې حل لاره دا وليده، چې دا ستونزه بايد له جرړو وايستل شي. يو ځل چې ابن الرومي د وزير په مېلمستيا کې ډوډۍ ته ناست و، نو وزير په پټه د ده په خوړو کې زهر ور گډ کړل. ابن الرومي چې څو زهرجنې مړۍ وخورې، پرې پوه شو او سمدستي له ډوډۍ نه پورته شو. له دې وروسته چې د دواړو ترمنځ کومې خبرې وشوې، هغه دا دي:

وزير: ابن الرومي! چېرته روان شوې؟

ابن الرومي: چېرته مې چې ته لېرل غواړې.

وزير: ښه گوره! هلته چې ورسېدې، نو په پلار مې سلام وايه.

ابن الرومي: خو زه په دوزخ باندې نه تېرېږم.

د اوسني عصر لويه مسئله څه ده؟

سرچينې ورسره دي: يو حواس او بل ځواک. د حواسو په ذريعه انسان د شيانو علم ترلاسه کوي او د ځواک په ذريعه انسان خپله اراده پر دې شيانو نافذوي او د ځان لپاره يې په گټورو توکو بدلوي. دا دواړه کارونه له لرغونو زمانو راهيسې ترسره کېږي. په پخوا زمانو کې د شيانو د علم لپاره له انسان سره يوازې هغه طبيعي ابزار وو، چې پنځه گوني حواس يې بولي او په خارجي

انساني تاريخ په دوو لويو دورو وېشلی شو - له ساينس نه مخکې دور؛ او له ساينس نه وروسته دور. نوی عصر په حقيقت کې د ساينسي دور يو بل نوم دی. دا دور په اوولسمه پېړۍ کې پيل شو او تر دوهمې نړيوالې جگړې پورې (۴۵-۱۹۳۹) خپل وروستي عروج ته ورسېده.

انسان چې کوم کارونه له ظاهري پلوه سرته رسوي، د هغه لپاره دوه طبيعي

شوه. د انسان لپاره دا ممکن شول، چې د خپل سفر د سرعت کچه تر بې بریده اندازې زیاته کړي. د ځمکې کومو وسایلو ته چې د دودیزو ایزارو په مټ لاسرسی شونی نه و، د هغو په ترلاسه کولو سره خپل کلي او ښارونه تر نا اټکله بریدونو پورې ښکلي کړي او د رغونې او ویجاړونې لپاره د مقدار او نوعیت له پلوه دومره ډېرو وسایلو ته لاسرسی ومومي، چې پخوانیو انسانانو به یې خوب هم نه و لیدلی.

خو د انساني تاریخ دومره لویه پېښه له غیر مستقیمو تاثیراتو پرته نه شوی پاتې کېدلی. دې پېښې ورو په ورو په انساني افکارو هم اغېزې وشیندلې، تر دې چې د نولسمې پېړۍ تر پایه پورې ټول بشري علوم له دې پېښې نه متاثر شوو. دین، اخلاق، فلسفه، قانون، اقتصاد، سیاست، لنډه دا چې هېڅ داسې علمي او فکري موضوع نه وه، چې ډېر ژور اغېز ته دې یې غاړه نه وي ایښې. طبعي ده چې دا اغېز یو طرفه و، ځکه فکري علومو پر ساینس هېڅ ډول اغېز ونه ښنده، او یوازې پخپله د ساینس د عمومي غلبې هدف وگرځېده.

ساینس په خپل ابتدايي شکل کې د فکري علومو موافق و، نه مخالف. انسان که د شمسي نظام د حرکت نقشه معلومه

نړۍ کې د تصرف لپاره خپل لاس او پښې ورسره وو او یا حیواني ځواک، مثلاً اوبنان، اسونه، فیلان، غویان او داسې نور. خو له دې ابتدايي طبیعي ایزارو وړ اخوا هم په ځمکه کې گڼ داسې شیان پراته وو، چې د دې شونتیا یې رامنځته کوله، چې د هغو په ترلاسه کولو سره انسان د خپلو حواسو او ځواکونو کچه لا ډېره لوړه کړي.

د ځواک لوړونې دغه عمل له نامعلومې زمانې را روان دی. د نابودو تمدنونو مطالعه راته وايي، چې په پخوا زمانو کې هم انسان په دې ډگر کې ډېر زیات پرمختگونه کړي دي. مگر د ماضي ټول پرمختگونه د ابتدايي طبیعي حدودو په دایره کې رامنځته کېدل. مثلاً د تیرو په ځای اوسپنه کارول یا څرخ لرونکې گاډۍ په حیواناتو پسې تړل او د سورلۍ لپاره استفاده ورنه کول. د اوسني دور برتري دا ده، چې په معلوم تاریخ کې یې لومړی ځل ځواک ته د «ماشین» حیثیت ورکړ او د فطري حواسو لپاره یې داسې میخانیکي او تخنیکي کومکي وسایل کشف کړل، چې زموږ د مشاهدې او تجربې وړتیا په لسگونه زرگونه ځله ډېرولی شي.

د دې کشف نېغه په نېغه گټه خو یوازې دا وه، چې د انساني تمدن لپاره د مادي پرمختگ یوه نوې پراخه دروازه پرانیستل

چې د دلایلو منطق ډېر په صراحت سره د ساینس په خوا کې دی، نو یقیني خبره ده، چې مذهب یو بې بنیاده شی دی. او په حقیقت کې له توهم پرستی او خرافاتو پرته بل هېڅ شی هم نه دی.

۲- دوهمه غلطی ساینسپوهانو یا لږ تر لږه هغو کسانو وکړه، چې د ساینس له ادرسه یې خبرې کولې. په طبیعي نړۍ کې د خپلو فتوحاتو له امله دوی ته دا وړانپوهاوی ور پیدا شو، چې دوی اوس په دې مقام کې دي، چې د ژورو فلسفیانه مسایلو په هکله هم خپل نظریات او تیورۍ وړاندې کولی شي. حال دا چې، هغسې چې وروسته پخپله د ساینس له وروستنیو کشفونو معلومه شوه، چې د طبیعي نړۍ په اړه د دوی مشاهدات او معلومات د فلسفې یا د فکري نړۍ د باریکو مسایلو په هکله د تیوریو او نظریاتو د ورکولو په خاطر اصلاً کفایت نه کوي.

دلته به موږ د خپلې مدعا د وضاحت لپاره د دواړو تېروتنو یو، یو مثال راوړو.

د ځمکې او لمر د حرکتونو په هکله په لرغوني یونان کې دوه نظرونه وړاندې شوي وو. یو د ارسطو نظر و، یانې دا چې ځمکه ولاړه ده او لمر شاوخوا ترې څرخېږي. دوهم د ارسطارکس نظر و، چې ویل یې ځمکه له

کړي، یا له اتومات ماشین نه استفاده وکړي، نو په دې کې له اخلاقي او انساني ارزښتونو سره د تصادم اړخ چېرته دی؟ مگر د ساینس له راتگ سره بعضي داسې خبرې هم مخې ته راغلې، چې ساینس یې له فکري علومو په تېره مذهب او اخلاقو سره مخالف او متصادم کړ.

۱- د دین پیروانو د ساینس له راتلو دمخه د خپلو دودیزو معلوماتو له مخې خپل یو فکري نظام پنځولی و. د ساینس کشفونه او موندنې چې را برسېره شوې، نو ښکاره شوه، چې په دې خبرو کې ډېری خبرې داسې هم دي، چې د ساینس له معلومې نړۍ سره هېڅ مطابقت نه لري. دا چې ساینس د خورا پرمختللو معلوماتي وسایلو په مټ خبرې کولې، نو په طبیعي ډول دا فکر رامنځته شو، چې سمه خبره هماغه ده، چې ساینس کړې وي. له دې پېښې سره د خلکو په سترگو کې دین بې اعتباره او بې باوره شو. دې مسئلې هغه مهال لا ډېر شدت ونیوه، چې کله مذهبي خلکو په تېره عیسویانو د خپلو دودیزو عقایدو د ساتنې لپاره د ساینس په خلاف ډېره سخته رویه ور خپله کړه. د هغوی له دې توند غبرگون نه خلکو دا پایله واخیسته، چې د مذهب او ساینس ترمنځ تصادم په حقیقت کې هم موجود دی او کله

لمر نه را تاوېږي.

هغوی د لمر د مرکزیت نظریه ډېره معقوله ولیده او همدا نظریه یې ومنله او له مسلمانانو سره دا پوښتنه پیدا نه شوه، چې د لمر د مرکزیت نظریه له مذهبي لارښوونو سره ټکر لري یا نه.

«ارسطو ته له ټول درناوي سره، سره عربان د کایناتو په هکله د ارسطو پر نظریاتو باندې د تنقید په برخه کې هېڅ زړه نا زړه نه شول. د ارسطو نظریه دا وه، چې ځمکه د اسماني ستورو مرکز دی او ټول ستوري له ځمکې نه را تاوېږي. د دې برعکس عربانو دې امکان ته غاړه کېښوده، چې ځمکه په خپل محور باندې د حرکت په خوا کې له لمر نه هم را تاوېږي.»

Edward McNall Burns
Western Civilization, P. 264

د ساینسپوهانو د تېروتنې یو مثال د علت او معلول په قانون کې موندلی شو. د شیانو له مشاهدې وروسته چې کله ساینسپوهان په دې خبره پوه شول، چې د پېښو تر شا تل د یوه علت او سبب لاس وي، مثلاً د اسماني اجسامو د حرکت تر شا د جذب او کشش قانون، یا د شنې زرغونې تر شا د باران له څاڅکو نه د لمر د وړانگو تېرېدل؛ نو دوی فکر وکړ، چې نور یې هغه سوال ته ځواب موندلی دی، چې فلسفه ورپسې له

د عیسویانو په منځ کې د ارسطو نظریې ډېر زیات مقبولیت ومونده. ځکه چې د ځمکې د مرکزیت په نظریه کې ځمکې اساسي اهمیت موندلی و او دا چې عیسویانو حضرت مسیح ته خدایي مقام ورکړی و، نو د دې لپاره دوی په دې گمان شوو، چې هماغه ستوری د شمسي نظام مرکز کېدلی شي، چې خداوند مسیح په کې زېږېدلی وي. تر دې چې د ځمکې د مرکزیت نظریه عیسوي عالمانو په خپل علم کلام کې هم شامله کړه. خو کله چې کوپرنیکس (۱۵۴۳-۱۶۴۳) د لمر د مرکزیت نظریه وړاندې کړه، نو په دې زمانه کې په اروپا کې د اقتدار واگې له عیسوي مشرانو سره وې. دوی د خپلې عقیدې د تحفظ لپاره د کوپرنیکس په خلاف د محکمې له لوري د سزا فرمان جاري کړ، ځکه د خدای د زوکړې سیمې ته د عادي سیارې حیثیت ورکول یو داسې جرم و، چې په هېڅ ډول د بښلو وړ نه و.

خو دا اصلاً د روایتی عیسوي مذهب مسئله وه نه په حقیقي معنا کې د خدایي مذهب مسئله. نو مسلمانان چې په دغه ډول عقیدوي رېږو کې ښکېل نه وو، چې خپل پیغمبر ته د خدای درجه ورکړي، نو

شوه، چې د مسلمانانو نسلونه، نسلونه د تذبذب او فکري انتشار ښکار شول. دا په دې معنا نه ده، چې په هغه دور کې داسې خلک نه وو، چې اسلام يې له خپلو سينو سره ټينگ نيولی وو. بې له شکه چې داسې خلک وو او د ميليونو په شمېر کې وو. خو هغوی ته اسلام په دوديزه بڼه ور رسېدلی و، د شعور په سطحه کې يې نه و موندلی. د دې نقصان يوازنی پایله دا نه وه، چې خلک د ايمان هغې لوړې فکري سطحې ته ونه رسېدل، چې له هغه ځايه انسان د شاوخوا ټولې پېښې په داسې ډول د خپل شعور برخه گرځولی شي، چې هرې خوا ته د خدای مظاهر ور تر سترگو شي. بلکې له دې نه هم لوی اجتماعي نقصان يې دا و، چې په هغه دور کې چې د مسلمانانو کوم مذهبي رهبران را پورته شول، هغوی پخپله هم داسې وو، چې د خپل عصر په فکري ساخت کې خپل دين نه و ور رسېدلی، بلکې دين يې د ماضي په روايتي قالب کې موندلی و. له دې امله هغوی له نوي عصر سره سم د اسلامي اهدافو لپاره پلان گذاري ونه شوه کړای. په ډېر اخلاص خو په ډېرې ناپوهۍ سره دغو ديني رهبرانو مسلمانان په داسې لارو وځغلول، چې ټول ارزښت يې يوازې ماضي کې وو او د اوسني

زرگونو کلونو راهيسې «د کایناتي علت» په لټون کې سرگردانه وه. حال دا چې د کایناتي علت مسئله له ډېرو ژورو سوالونو سره تعلق لري او د ساينسپوهانو طبيعي مشاهده په هېڅ صورت هم د دې وړ نه وه، چې د دغه نازک او عميق سوال د ځواب لپاره استفاده ورنه وشي. خو دوی بيا هم استفاده ورنه وکړه، او تر هغه بريده يې وکړه، چې نور له خالق نه د انکار تر ټولو لوی ثبوت په لاس ورغی. خو د شلمې پېړۍ په ابتدا کې پخپله ساينس داسې حقايق کشف کړل، چې له هغه وروسته د الحاد بنيادونه د همېش لپاره را ونړېدل.

دا په لنډو ټکو کې هغه فکري شاليد و، چې په اوسني تاريخ کې هغه پېښه په کې رامنځته شوه، چې د مذهب او ساينس د ټکر په نوم يې وبلله.

ساينس د اوسني عصر په هر اړخ باندې ډېر شديد او پراخه اغېز شيندلی دی او د علم په ټولو څانگو او د فکر په ټولو کونجونو يې سيوری غوړېدلی دی. خلکو چې اسلام په کوم دوديز قالب کې موندلی و، هغه له يوې مخې له منځه تللی و او هغه نوی ذهني ساخت چې د ساينس تر سيوري لاندې ورغېده، له هغه سره سم د اسلامي افکارو بياکتنه او رغونه ونه شوه. پایله يې دا

عصر کې چې زموږ کوم اصلاح غوښتونکي را پورته شول، که هغوی خپل اسلامي شعور په عصري فکر او قالب کې موندلی وای، نو هغوی به پوهېدلی چې نن ورځ هغه کوم افکار او عوامل دي، چې په ټولنيزو علومو کې يې ټاکونکی حيثيت خپل کړی دی او د هغو په مقابل کې د اسلام د احیاء پلان او لرلید باید څرنگه جوړ شي. له دوی سره یوازې د دودیزې عقیدې سرمایه وه. او له همدې سرمایې سره دوی د وخت سمندر ته ور نښکته شول، خو په بدله شوې زمانه کې دغه ډول ایماني جذبې نه دوی کوم چیرته رسولی شوی او نه یې ورسول.

په نولسمه پېړۍ کې دا خبره د لمر په څېر روښانه شوه، چې د مذهب دودیز قالب په عصري قالب کې نه ځایېږي او دغه مربع د عصر په هغه دایره کې د ځایېدو نه ده، چې د ساینس په پایله کې رغېدلې ده. په دې وخت کې اړتیا وه، چې ډېر په ژوره توګه دغه وضعیت ارزول شوی او یو نوی فکري قالب پنځول شوی وای، چې اسلام بېرته خپل اصلي حيثیت په کې موندلی وای. که په خپل وخت دا کار شوی وای، نو ساینس یا اوسنی عصر به نه یوازې د مذهب مخالف او رقیب نه ګرځېده، بلکې د اسلام د تقویې سبب به ګرځېدلی و او اسلام ته به یې نوی

عصر په چوکاټ کې یې خپل ارزښت بایللی وو. هغوی د ماضي په تاریخ کې د حال ډرامه لوبوله، چې پایله یې صرف یوه دردناکه ماتې وه. دا چې دوی په هر سنگر کې ماتې وخوړه او دغه ماتې بالاخره د مایوسۍ، زړه ماتې او بې حوصلې توب پایله ووزېږوله، نو ټول مسلمان ملت یې د مرګ خولې ته ورساوه.

په شعوري سطحه د دین د ترلاسي معنا دا ده، چې دین د خپل وخت د افکارو په مقابله کې د درېدو وړتیا ولري. د بدر (۶۲۴ز) په غزوه کې مجاهدينو وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَعْتَمْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ (انفال - ۶۰) په «توره» تفسیر کړی و. خو که د شاملې (۱۸۵۷) مسلمانان هم د دې آیت همدا تفسیر وکړي، نو وبه وایو، چې دوی قرآن کریم د خپل عصر مطابق نه دی موندلی. نن ورځ دغه آیت په «توره» تفسیرول، قرآن کریم د ماضي په ساخت کې ترلاسه کول دي. حال دا چې د تجدید معنا دا ده، چې قرآن د عصر په ساخت او نقشه کې وموندل شي. د افکارو د بیان لپاره د شعر او وعظ ژبه کارول، د اسلامي احیاء د غورځنگونو سیاسي جنبه ور خپلول، وعظونه او فتواوې د امت د اصلاح لپاره کافي ګڼل، ټول د همدې رویې څرګندونې دي. په اوسني

د لومړنۍ ډلې په اړه مهم‌ترین کار دا دی، چې د اسلام عقاید او احکام د استدلال په عصري اسلوب کې ترتیب شي، تر څو اسلام خلکو ته د «نن ورځې شی» ښکاره شي. نه دا چې لوستونکی وانگېري، چې دا د هغې زمانې شیان دي، چې انسان لا په قبیلوي ټولنه کې خپلې ساوې لندولې. له نوي یا عصري اسلوب نه مراد دا دی، چې د لیکنې اسلوب او د استدلال مواد دواړه د نویو علمي معیارونو مطابق وي. په اوسنۍ زمانه کې د لیکنې اسلوب په بشپړ ډول بدل شوی دی. په پخواني دودیز اسلوب کې به واعظانه طرز غالب و. اوسمهال ساینسي او تحلیلي اسلوب د خوښې وړ گرځېدلی دی. پخوا به فکر دا و، چې د عبارت په منځ کې د شعرونو راوړل، د لفاظۍ زور ښودل، یا مسجع عبارتونه لیکل پخپله د لیکنې ارزښت وړ لوړوي. اوس دا ټول شیان د عیب وړ گڼل کېږي. د ادب په پخواني تصور کې د غشي او خنجر غوندې جملې، مخاطب ته تېز تېز ځوابونه وړ غبرگول، او جذباتي ډوله عبارتونه ډېر زیات د خوښې وړ اسلوب وو. خو اوس دا ټول شیان د علم له شان او مقام سره خلاف گڼل کېږي. په پخواني ذوق کې مبالغه آمېزه کلمو، رنگینو ترکیبونو او استعارو او

ژوند وړ بڼلې و. خو داسې ونه شول. عیسویت چې په سیاسي اقتدار خپل تسلط له لاسه ورکړ، نو د ماډرنیزم په صورت کې یې له ساینس سره جوړجاړی او تفاهم وکړ. مسلمانان چې له حق دین نه برخمن وو، نو په دې موقف کې وو، چې په نوي تاریخ کې دغه مهمه دنده ترسره کړي؛ هغسې چې په نهمه میلادي پېړۍ کې یې په بغداد او قرطبه کې د خپل عصر د ساینس او فلسفې په مقابل کې ترسره کړې وه. خو له بده مرغه، دا هغه مهال و، چې مسلمانو ملتونو د زوال څپېره خوړلې وه، او نه هغه پخوانی حوصله په کې پاتې وه او نه له فکري لوړتیا برخمن وو. بله دا چې د عصري اقتصاد په نړۍ کې د محرومیت له لاسه دوی د دې جوگه هم نه وو، چې دغسې یوه اغېزناک کار ته دې اوږې ورکړای شي. د خپلې پس‌ماندگۍ له امله مسلمانانو ان دا هم ثابت نه کړه، چې دوی د خپل عصر په مسئلې سم پوه شوي دي. دا خو ایسته کېږده، چې له دوی دا تمه وشي، چې دغه مسئله یې ژوره ارزولې او د ژوند په نوي ساخت کې یې مذهب ته د هغه اصل مقام ورنښلی وای.

اوسنیو حالاتو زموږ لپاره دوه ډوله مسایل را پورته کړي، یو فکري او بل عملي.

شمېره کتابونه لیکل شوي دي. په دې کې یې ډېر شمېر کتابونه په خپل ځای ارزښتناک هم دي. خو د اوسني عصر له مخې د هغو افادیت مازې جزوي غوندې دی ځکه چې زیاتره کتابونه یوازې د واعظانه نثر بېلگې دي. د استدلال په ساینسي طرز کې لیکنی کار لا هم زموږ په خوا کې تقریباً د صفر په درجه کې ولاړ دی. همدا وجه ده، چې زموږ تعلیم یافته ځوان آن په اسلام باندې د پوهېدو لپاره هم د ختیځپونانو کتابونه لولي، چې سره له دې چې زموږ په نزد به غلط وي، خو د خپل طرز او اسلوب له مخې له عصري معیار سره برابر وي. د مسلمانو لیکوالو کتابونه د ننني مسلمان ځوان ذهن نه شي تسکینولی.

د عملي مسایلو فهرست، چې د حل کولو لپاره یې د وخت په سیاسي نظام کې بدلون ضروري دی، ډېر اوږد دی. د وخت سیاسي نظام، له ملي او بین المللي دواړو پلوه، له یوه سره په ناڅډایي بنیادونو ولاړ دی. د دغه نظام د قالب دننه د دین په اجتماعي قوانینو عمل کول ناشونی دی. خو په دې برخه کې د اسلام ښودلې تگلاره له هغې لارې سره له یوې مخې فرق لري، چې عموماً یو انقلابي رهبر یې غوره کوي.

په اوسنی زمانه کې اسلامي غورځنگونو د

تشبیهاتو ته د ادب د کمال په سترگه کتل کېدل. خو اوسمهال یو تعلیم یافته بنیاد د دغه ډول لیکنو لوستل هم لا نه خوښوي.

همدا حال د موادو هم دی. په پخوا زمانو کې د یوې خبرې د ثابتولو لپاره دا کافي وه، چې انسان د خپل لیدلوري په ملاتړ کې یو مثال وړاندې کړي او یا یو حکایت تېر کړي. خو اوس دې خبرې خپل اعتبار بایلی دی، چې یو شخص دې په دغه ډول شیانو خپله خبره ثابته کړي. په پخوا زمانو کې د یوې حوالې لپاره عددي دقت یا د پېښې تعین اړین نه بلل کېده، خو د اوسني ذوق لپاره هغه وینا بې معنا وي، چې ټاکلې او مشخصه ژبه په کې نه وي کارول شوې. په پخوانۍ طریقه کې د استدلال بنیاد په ټوله کې په قیاسي منطق ولاړ و. خو اوسمهال قیاسي منطق خپل ارزښت له لاسه ورکړی دی. اوس په تاریخي، مشاهداتي او تحلیلي اسلوب کې د خبرې ثابتولو ته د ثبوت نوم ورکول کېږي. په پخواني طرز کې به انسان مناظره کوونکی او مبلغ و او د وکیل په څېر به یې په برېښد انداز کې له خپل لیدلوري خبرې کولې. خو اوسمهال بې پرې او غیرشخصي تحلیل ته د معیاري طرز په سترگه کتل کېږي.

په تېرو سلو کلونو کې زموږ په خوا کې بې

نازلې شوې او امر ورته وشو، چې همدا خبرې خلکو ته تبلیغوه. او له دې وړ خوا، هغه شيان چې د ترلاسي لپاره يې سياسي انقلاب ضروري دی، د هغو په اړه ورته امر وشو، چې د غرض کولو په ځای پر هغو صبر او زغم ولره او تر هغه وخته په تمه شه، چې الله تعالی په حالاتو کې داسې بدلون را ولي، چې د نورو مسایلو حل لاره په کې راووخې. (یونس - وروستي ایتونه) په دې برخه کې د اسلام اصول دا دی، چې د امکان په دایره کې په دین عمل وکړئ او دعوتي هلې ځلې پیل کړئ، او پاتې چارې په متوقع الهي نصرت ورسپاری. د دعوت او تبلیغ له حکم وروسته د دې خبرې وَلَرَبَّكَ فَاصْبِرْ (مدثر) معنا همدا ده، چې د دیني اساساتو په لور د سوله ییز تبلیغ او غیراسلامي تسلط له کبله چې کومې ستونزې او رېږې در پېښېږي، نو پر هغو صبر وکړئ، همدا د ټولو انبیاوو تگلاره وه او همدا باید نن ورځ د هغو خلکو تگلاره وي، چې په مخالف چاپیریال کې د اسلام د احیاء لپاره راپورته کېږي.

دې حل لاره دا راویستلې، چې د شته نظام گربوانه ته لاسونه وړ واچوئ. دوی په دې نظر دي، چې که چېرته اجتماعي اسلام ته مو لاسرسی نشته، نو د هغه د ترلاسي لپاره خو مو مرگ په وس کې شته، نو بیا ولې د «بې ایمانه» ژوند په ځای «با ایمانه» مرگ ته لومړیتوب وړ نه کړو؟

د دې خطرناک وړانپوهاوي وجه دا ده، چې په اوسني عصر کې د امت مصلحین په دې خبره پوه نه شول، چې د اجتماعي (سياسي) اسلام لپاره د هلو ځلو د پیل نکتته اجتماعي اسلام نه دی، بلکې دعوت او تبلیغ دی. زموږ د کار پیل د اسلامي نظام د قیام لپاره له مخامخ اقدام څخه نه پېلېږي، بلکې د دین د اساساتو په لور له دعوت او تبلیغ نه سرچینه را نیسي. په مکه کې چې کله نبي کریم ص ته د اسلامي جد و جهد امر وشو، نو دا نه و ورته ویل شوي، چې د مکې په پارلمان (دارا الندوه) کې د استازولۍ غوښتنه وکړه یا د کعبې په تولیت باندې د غلبې هڅه وکړه. بلکې د توحید او انساني ورورگلوۍ پورې اړوند ساده لارښوونې پرې

انگېزه يې دنياپالنه ده

د دې انگېزه دنيوي ده نه ديني

څښتن وي، خو زکات نه ورکوي، نو ټول مال يې ورته حرامېږي، تر هغو چې له قاعدې سره سم زکات يې نه وي ورکړی. آیا د دې مسئلې له بيانولو وروسته ټولو مسلمانانو له خپلو مالونو هر کال زکاتونه وايستل؟

علماوو په وار وار مسلمانانو ته د شريعت دا حکم ښودلی دی، چې د يوه مسلمان لپاره د بل مسلمان ځان، مال او ناموس حرام دی. نو آیا داسې وشول، چې هر مسلمان دې د بل مسلمان ورور ياد شيان د خنزير غوندي حرام حلال گڼلي وي او ځان دې يې ترې ساتلی وي. علماوو څو څو ځله په خپلو ويناوو او ليکنو کې ويلي دي، چې «د مرستې طلب» يوازې له الله تعالى نه پکار دی. غير الله ته چيغې وهل، يا د مرستې لاسونه ورته لپه کول مطلق حرام دی. آیا له دې وروسته ټولو مسلمانانو له غيرالله نه مرسته غوښتل پرېښودل او يوازې خدای ته يې د هيلو لمنې وغوړولې او د هماغه لور ته يې ور ودانگل؟

يوه ښاغلي په ډېره تونده ژبه وويل، «مولوي صاحب، دا تاسې ملايان په خپلو ديني مسؤليتونو کې بالکل پاتې راغلي ياستی.» «ولې؟»

«تاسې تر اوسه پورې خلکو ته دا ونه شو ويلي، چې د نفوسو کنترول روا دی که ناروا. يو ملا وايي، چې روا دی. بل وايي چې ناروا دی.»

نن ورځ دغه ډول خبرې ډېرې زياتې اورېدل کېږي. آیا د دې وجه دا ده، چې له خلکو سره د خپل ژوند په معاملاتو کې په روا او ناروا د پوهېدو فکر ډېر شوی دی؟ او غواړي، چې په دې مسئله کې د اسلام دقيق حکم معلوم کړي او په صفا زړه سره عمل ورباندې وکړي؟

د تجربې له مخې ويلي شو، چې خبره داسې نه ده. له دې نه مخکې بې شمېره علماوو په يوه خوله په ښکاره ټکو کې گڼې فتاوې ورکړې دي. مثلاً دا چې د نصاب په څښتن باندې هر کال له خپل مال نه زکات ورکول فرض دي. که يو کس د نصاب

قناعت شفيق احمد، انباله - ډيلي

ويل کېږي، چې مالک دینار رح د رابعه بصري رح حضور ته ورغی او ویې لیدل، چې په رابعه په ماته کوزه اودس کوي. یو زور لیمخی یې بستره ده او د تکیې په ځای کې یې تېره ورته ایښې ده. له ډېره درده یې رابعې ته وویل:

«اې رابعې! زه له شتمنو خلکو سره راشه درشه لرم. که ستا اجازه وي، نو ستا یاده ورته وکړم؟»
رابعه بصري ځواب ورکړ: «آیا هماغه یو خدای ټولو ته روزي نه ورکوي؟ آیا له هغه نه دروېشانو ته روزي ورکول هېر شوي او یوازې شتمنو ته یې روزي ورکول په یاد دي؟»
مالک دینار رح وویل: «نه.»
رابعه بصري ځواب ورکړ: «نو بیا یې ور یادولو ته څه اړتیا ده؟»

ذهنیت هېڅ ارزښت نه ورکوي، په هغو کې دوی په شرعي حکم هم پوهېدو ته هېڅ اړتیا نه ویني.

راځئ یو مثال یې وگورئ. له ازادۍ وروسته حکومت فیصله وکړه، چې په دولتي تعلیمي مرکزونو کې به سیکولرې زدکړې کېږي او د یوه خاص مذهب تعلیم او تربیه به په کې ممنوع وي. دا څومره مهمه مسئله وه. خو په دې هکله په مسلمانانو کې هېڅ خاصه نارامي جوړه نه شوه. ولې؟ ځکه چې د دې پرېکړې له امله د دوی دنیاپاله ژوند ته نېغ په نېغه کومه ستونزه نه جوړېده. له دې پرېکړې سره خو د آخرت د خرابېدو وېره وه نه د دنیا. او چې دنیا دې سلامتې وي، نو بیا پرېشانېدو ته څه اړتیا ده؟

دغه ډول بې شمېره مثالونه دا ښيي، چې د علماوو له څرگندو فتواوو سره سره هم خلکو د شریعت د احکامو هېڅ باک نه دی وړی. او د ژوند څرخ یې په خپل حال روان دی. نو بیا څه وجه ده، چې د نفوسو د کنټرول په معامله کې خلک دومره نارامه دي، چې شریعت یې باید لاسنیوی وکړي.

د دې وجه د خلکو دنیاپرستي ده، نه آخرت پسندی. په اصل کې د اولاد داری هیلې په دې مسئله کې خلک جذباتي کړي دي، نه د شریعت داری جذبې. هغه مسایل چې په هغو کې دوی د خپلې دنیاپالنې د ذهنیت له امله په شوق راغلي وي، په هغو کې دوی شریعت هم له ځان سره د یوه تائیدوونکي عنصر په توگه ور گډول غواړي او کومو معاملاتو ته چې د دوی دنیاپاله

د اختلاف زیانونه

خپلمنځي جگړه له اسمانه راغلي مرسته بېرته سنتوي

په اسلام کې اتفاق او یو والی ډېر زیات اهمیت لري. د دې تر ټولو نازک اړخ دا دی، چې هغه مسلمانان ډله له الهي نصرت نه بې برخې کېږي، چې افراد یې په خپل منځ کې له یو بل سره لاس و گړېوان وي. په حدیث کې راغلي، چې د لیلة القدر د تعیینولو علم یوازې د دې لپاره بېرته واخیستل شو، چې په مدینه کې دوه مسلمانان سره په جنگ شوي وو.

«عن عباده بن الصامت قال خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخْبِرَنَا بَلِيَّةَ الْقَدْرِ فَتَلَّاحِي رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُم بَلِيَّةَ الْقَدْرِ، فَتَلَّاحِي فُلَانٌ وَفُلَانٌ، فَرُفِعَتْ»

عباده بن صامت وايي، چې رسول الله ص یوه ورځ ووت چې موږ په لیلة القدر خبر کړي چې په کومه ورځ ده. په دې وخت کې دوه مسلمانان (د پور له امله) سره په جنگ شول. نو نبي کریم ص وفرمایيل: زه د دې لپاره ووتم، چې تاسې ته د قدر د شپې احوال راوړم. خو پلانکی او پلانکی په خپلو کې په جنگ شول، نو د لیلة القدر علم بېرته اسمانونو ته هسک شو.

ابن کثیر لیکي، «له دې حدیث نه ښکاري، چې اسلام جنگ او جگړې ته په څومره بده سترگه گوري، تر دې چې د جنگ له امله لوی، لوی برکتونه بېرته اخیستل کېږي.»

د ملت تعمیر

د مصر سلطان صلاح الدین (۱۱۹۳-۱۱۳۷) او د هندوستان سلطان تیپو (۱۷۹۹-۱۷۵۱) دواړه د ایماني جذبې، شجاعت او جنگي وړتیاوو له مخې د یوې کچې خلک وو. دواړه له «غربي ځواکونو» سره مخ شول. خو صلاح الدین د فلسطین فاتح شو حال دا چې د تیپو په برخه کې یوازې دا لیکل شوي و، چې له خپل حریف نه ماتې و خوري او د شهادت کاسه په سر واړوي. د دې فرق ترشا هېڅ کوم جادويي راز نه و، بلکې یو ډېر ساده حقیقت دی: سلطان تیپو اتلسمه پېړۍ وموندله او دا هغه مهال و، چې په جگړه ییز ډگر کې د غرب سکه چلېدله.

غرب د خپلو دوديزو لاسي وسلو په ځای ډېرې غوره لر ویشتونکې وسلې ایجاد کړې وې او په بحري ځواک يې بشپړه غلبه موندلې وه. د دې برعکس سلطان صلاح الدين ته په دوولسمه پېړۍ کې د فعاليت فرصت په لاس ورغلی و او دا هغه وخت و، چې مسلمانانو په جگړه ييز صنعت کې د نړۍ رهبري کوله. په دې زمانه کې په شام، مصر او عراق کې گڼې داسې کارخونې وې، چې د هغې زمانې د نړۍ تر ټولو غوره جنګي وسايل به په کې جوړېدل. په عباسي دور کې د رومي بريدونو په دفاع او د صليبي جگړو په دور کې د اروپايي قومونو د يرغلونو په مخنيوي کې د دغو وسلو ډېر لوی لاس وو. په تېره د صليبي جگړو په زمانه کې په دې سيمه کې جنګي صنعت ډېره زياته وده وکړه. تر دې چې د صليبي جگړو په زمانه کې به چې د سولې وقفه راغله، نو د اروپا خلکو به خاص د وسلو د اخیستو لپاره د شام او مصر بازارونو ته مخه را کوله. تر دې چې په دې زمانه کې مسلمانو علماوو له ناچارۍ دا فتوا ورکړه، چې په عيسويانو باندې د وسلو پلور حرام دی، ځکه چې له مور نه اخیستې وسلې به بېرته زمور په ضد کاروي.

همدا هغه ځواک دی، چې په قرآن کې ورته مرهبه ځواک (انفال- ۶۰) ويل شوي دي او حکم شوی دی، چې دغه ځواک تر دې بريده ترلاسه کړئ، چې په نورو باندې مو رعب او دبدبه کېږي.

د مرهبه (وېروونکي) ځواک دوه درجې دي. يو هغه چې په ټولو مسلمانانو پورې تعلق نيسي او هره مسلماننه ډله تر خپله وسه د هغه د ترلاسي لپاره هلې ځلې کولی شي. بله درجه يې هغه ده، چې په يوې داسې اسلامي ټولنې پورې تعلق نيسي، چې په واک او اقتدار کې وي. په اوسنۍ زمانه کې دا دواړه ځواکونه په څه معنا دي او په څه ډول يې ترلاسه کولی شو، د دې پوښتنو د وضاحت لپاره به موږ د جاپان او روسيې مثالونه ورکړو.

په دوهمه نړيواله جگړه (۱۹۳۹-۴۴) کې چې جاپان ماتې وخوړه او د جاپان له بې وسلې کولو وروسته امريکايي پوځونو په دې هېواد منګولې خښې کړې، نو د جاپان لپاره د نظامي او سياسي هلو ځلو ټولې دروازې وتړل شوې. په دې شېبه کې د جاپان امپراتور هيروهيتو (۱۹۰۱-) يوه وينا وکړه او وېي ويل «موږ بايد نه زغمېدونکي وزغمو، تر څو د جاپان د راتلونکو نسلونو د بيارغونې چاره وکولی شو.» نو په هغه وخت کې جاپان په غير سياسي ډګرونو

کې د پرمختگونو لاره ونيوله. خپلو ښوونکو ته يې د وزيرانو او قاضيانو صلاحيتونه ورکړل تر څو تعليمي معيار خپلو وروستيو هسکو ته ورسوي. رسنيو ته يې دومره ترقي ورکړه، چې نن ورځ په ټوله نړۍ کې تر ټولو ډېر چاپېدونکي اخبار جاپاني اخبار دي. په ساينس او ټکنالوژي کې يې دومره کمال پيدا کړ، چې د خامې اوسپنې له نشتوالي سره سره د نړۍ تر ټولو لوی ماشين (سوپر ټينکر) جاپان جوړوي. خپل توليدات يې د کيفيت له پلوه دومره لوړ کړل، چې په يو توليد کې يې نقص صفر درجې (zero defect) ته راټيټ کړ. ملي احساس او نظم او دسپلن ته يې دومره وده ورکړه، چې نن ورځ د نړۍ بل هېڅ قوم په دې برخه کې له جاپان سره ښکر نه شي جنگولی. دا پرمختگونه سره له دې چې په ښکاره معنا غير نظامي او غير سياسي وو. خو دا پرمختگونه دومره زورور ثابت شوو، چې له هغه وروسته امريکا له جگړې او مقاومت پرته د جاپان له خاورې نه خپل پوځونه بېرته ور وغوښتل.

د رغونې او پرمختگ دا ډگر، تر خپله وسه د هرې مسلماني ډلې لپاره پرانيستی دی، هغه که په اقليت کې وي يا په اکثريت کې. واکمنه ډله وي يا بې واکه ډله. د همدې پرمختگونو له امله د افريقا په گڼو هېوادونو کې وضعيت دا دی، چې د هېواد په نفوسو کې مسلمانان په اکثريت کې دي، خو له عملي پلوه په سياست او نورو ټولنيزو بخشونو باندې عيسويانو ولکې ټينگې کړې دي. ځکه هغوی په علم او ساينس، ټکنالوژي او صنعت او نظم او دسپلن کې له مسلمانانو نه ډېر مخکې دي. مثلاً د نايجريا په نفوسو کې د مسلمانانو شمېر ۶۵ سلنه دی او عيسويان يوازې ۲ سلنه دي. خو په ۱۹۴۷ کې د هغه ځای په پنځلس کسيزه کابينه کې پنځه مسلمان وزيران وو او لس عيسوي وزيران. د دې فرق وجه په زدکړو کې د عيسويانو برتري او د مسلمانان وروسته والی دی. په دولتي ښوونځيو کې د مسلمانو زده کوونکو شمېر له ۲۵ سلنه څخه نه لوړېږي. د لوړو زدکړو په ډگر کې تناسب لا ډېر راټيټېږي، خو په عيسوي زده کوونکو سره له دې چې دوی په هېواد کې دوه سلنه دي، ټولې تعليمي ادارې ډکې وي.

له يوې بلې زاويې يې ښه مثال روسيه ده. له دوهمې نړيوالې جگړې وروسته امريکا د خپلې سيالې شوروي روسيې په ضد يوه طرحه جوړه کړه. د دغې طرحې له مخې، د روسيې له سرحدې هېوادونو سره يې تړونونه وکړل او هلته يې خپلې پوځي اډې جوړې کړې تر څو روسيه په خپل ورغوي کې را ټوله کړي. ناټو (NATO)، سیتو (CEATO) او سنتو

(CENTO) همدغه ډول معاهدې وې، چې امريکا خپله جنگي ماشينري له اتلانتيک نه واپروله او اروپا، شمالي افريقا او اسيا ته يې ورسوله. او په دې ډول د خپلو لسگونو نظامي اډو له لارې د دې جوگه شوه، چې کمونيستي نړۍ د هغې له پولو نه خپل هدف وگرځولی شي. د دې معنا دا وه، چې روسيې خو بايد په خپل دښمن باندې د وار کولو لپاره د ځمکې څلورمه برخه واټن لنډ کړی وای، خو امريکايي اډې د روسيې پولو ته دومره نږدې وې، چې له پنځو تر لسو دقيقو پورې يې د شوروي روسيې ټول مهم ځايونه په نښه کولی شوی.

اوس روسيې دا کار وکړ، چې د ساينسپوهانو يو پوځ يې په دې هدف وگماره، چې داسې تېز رفتار ولسې ايجاد کړي، چې د ماسکو واکمن له خپل هېواد نه دننه د امريکا هدفونه په نښه کړای شي. په سپتمبر ۱۹۵۹ کې چې د ليونک ۲ فضايي توغندی له اټکل سره سم سپورمۍ ته ورسېده، نو دا د دې خبرې په پټه خوله اعلان و، چې د دوی څېړنه بريالۍ شوې ده. له ځمکې نه تر سپورمۍ پورې فاصله له روسيې نه تر امريکا پورې د فاصلې په نسبت پنځوس چنده زياته ده. نو دغه تېز رفتار توغندی چې د ماشينونو صندوقه سپورمۍ ته رسولی شي، نو د بمونو توپونه هم په لرې هېوادونو غورځولی شي. د لرواټنه کنترول کومه وړتيا چې په فضايي پرواز کې ښودل شوې وه، هغه د دې خبرې د ثبوت لپاره کافي وه، چې اټومي بمونه او هايډورجني بمونه هم په لرې ځمکنيو هدفونو باندې په ډېر دقيق ډول غورځول کېدای شي. د دغه ايجاد صحنې ته راتلل و، چې د امريکا ټوله نظامي طرحه او تگلاره د شگو د محل غونډې په ځمکه را نسکوره شوه.

روسيې ته ځمکنی چيلنج ورکول شوی و. خو روسيې ورته اسماني حل لاره را وايستله. له دې معلومه شوه، چې په دې دنيا کې د پرمختگ لپاره هېڅ حد نه دی ټاکلی. حقيقت دا دی، چې په دې کاینات کې الله تعالی د ځواک او قوت بې شمېره امکانات ايښي دي او چې حوصله او همت درسره وي، نو د هرې ستونزې لپاره داسې برتره حل لاره موندلی شو، چې د دښمن ټولې هڅې او دسيسې د بطل ما کاناو يعملون (اعراب- ۱۱۸) مصداق وگرځي.

سره له دې چې په دې دنيا کې د ايمان د خاوندانو اصلي دنده دعوت او تبليغ دی، خو دا هم حقيقت دی، چې دا دنيا يوه مادي دنيا ده، او دا واقعيت دی، چې دلته د حق مخالفت کوونکې ډلې هم تل موجودې وي. نو پر مؤمنانو لازمېږي، چې هغوی د مادي اسبابو د

ترلاسي لپاره هم تر وسه وسه پوره هلي ځلي وکړي. نبي کریم ص د نبوت په ديارلسم کال له مکې نه په خورا نشتو امکاناتو هجرت وکړ. خو له هجرت نه لس کاله وروسته يې چې کله د مکې د فتحې لپاره حرکت وکړ، نو يوې خوا ته يې تبليغي هڅې دومره زياتې خورې شوې وې، چې لس زره مېرني ورسره ملگري وو. او بلې خوا ته يې د چمتووالي حال دا و، چې دوه زره جنگيالي يې په داسې ډول په زغرو کې پوښلي وو، چې يوازې سترگې يې ښکارېدلې (لا يری منهم سوی الحدق، طبری).

په اوسنۍ زمانه کې په دې سنت باندې د عمل کولو اهميت تر پخوا لا ډېر زيات شوی دی. نن ورځ په جنگونو کې د انساني متو په ځای د ماشين ارزښت دومره ډېر شوی دی، چې د پوځي نسلونو لرغونې تصور اوس د ماضي افسانه گرځېدلې ده. دغه راز اقتصادي سرچينو په اوسنۍ زمانه کې دومره پراختيا موندلې ده، چې ټول انساني ژوند يې تابع شوی دی. په لرغونې زمانه کې دعوت او تبليغ له اقتصاد سره نېغه په نېغه کومه اړيکه نه لرله، خو که نن ورځ تاسې وغواړئ چې «قلم» د دعوت او تبليغ لپاره وکاروئ، نو له لويو اقتصادي وسايلو پرته يې اصلاً په اغېزناکه بڼه نه شئ کارولی. بيا چې کله دې واقعيت ته وگورو، چې نور اديان د الوتکو او راډيوگانو له لارې د خپل دين تبليغ کوي، نو دغه اقتصادي ضرورت سلگونه چنده نور هم لوړ شي. دغه راز د شخصي اړتياوو لپاره هم نن ورځ د اقتصادي وسايلو اهميت له تېرو ټولو زمانو نه ډېر شوی دی. نن ورځ د انسان واقعي اړتياوې دومره ډېرې شوې دي، چې د لرغوني طرز افسانوي ژوند تېرول اوسمهال اصلاً ممکن نه دی.

د مسلمان اصلي مسؤليت د دعوت او تبليغ مسؤليت دی. خو پورتي علتونه د دې غوښتنه کوي، چې د تبليغ په خوا کې اقتصادي هلي ځلي هم په پوره معنا ترسره شي، تر څو مسلمانان په معاصر اقتصاد کې هم خپله حقه برخه ترلاسه کړي، له انفرادي پلوه هم او له ملي پلوه هم.

آواز

آواز: د فطرت هیښوونکې پدیده

به ډېر صفا واورئ. خو که له فانوس نه ټوله هوا وباسو او سر یې ور بند کړو او بیا گنتی وغږوو، نو تاسو به د ښیښې دننه د گنتی غږ بدل په سترگو وینئ، خو آواز به یې نه اورئ. ځکه چې د گنتی د غږېدو له امله چې کومې خپې سازېږي، د هغه لپاره د ښیښې دننه هوا نشته، چې دغه آواز ورسره را واخلي او ستاسې تر غوږونو یې در ورسوي.

خو د راډیويي پیغام رسونې لپاره د هوا وسیله کفایت نه کوي. ځکه چې د هوا له لارې زموږ آواز په پنځو ثانیو کې یوازې یو میل واټن وهي. د دې معنا دا ده، چې د هوا وسیله یوازې په نږدې چاپیریال کې د

مور چې خبرې کوو، نو زموږ آواز د غږیزو څپو په بڼه په هوا کې داسې سفر کوي لکه د اوبو په سطحه چې خپې جوړېږي او همداسې پسې زیاتېږي. د دې لپاره چې د یوه کس د خولې آواز تر تاسو در ورسېږي، نو باید ترمنځ مو هوا موجوده وي. که د هوا دغه منځنۍ وسیله نه وي، نو دوه خوا په خوا ناست کسان به د خبرو په وخت کې د یو بل د شونډو خوځښت ویني، خو د یو بل آواز به نه اورې.

په دې خبره به په یوه مثال کې ځان پوه کړو. د ښیښې په فانوس کې برېښنايي گنتی کېږدئ او بیا یې وغږوئ. د گنتی آواز

کله چې وينا وال د راډيو په خونه کې له مایکروفون سره نږدې اواز تولیدوي، نو مایکروفون اواز ورسره اخلي او په برقي څپو یې تبدیلوي او د تار په وسیله یې سمدستي د نشر آلې «ټرانسمیټر» ته ور استوي. د نشر آلې ته چې اواز ورسېږي، نو دغه څپې په اهتزاز بدلېږي او په فضا کې بېرته هماغه اهتزازونه تولیدوي چې د وينا وال د خبرو له امله پیدا شوي وو. په دې ډول هغه اواز چې په پنځو ثانيو کې به یې یو میل لاره وهله، په برقي څپو بدلېږي او سرعت یې په یوه ثانیه کې ۱۸۶۰۰۰ میله ته رسېږي. په دې ډول اواز د یوې ثانیې په اتمه برخه کې په ټوله دنیا کې خپرېږي، ځکه چې د ځمکې ټول محیط یوازې ۲۵ زره میله دی. همدغه چټکې بې سیمه څپې دي، چې زموږ د راډيو ترلاسه کونکې دستگاه یې اخلي او بېرته یې په لوړ اواز باندې راته تکراروي. په دې ډول د میلیونو په واټن کې زېږېدلی اواز له کوم ځنډ پرته زموږ تر غوږونو را رسېږي.

خبرو اترو لپاره ګټوره ده او زموږ اواز تر لرې واټن پورې نه شي رسولی. دا خبره په دې ډول وګورئ، چې که چېرته موږ غواړو، چې له هندوستان نه خپل اواز امریکا ته واستوو، نو د هوا په سرعت سره به ستاسو اواز خپل هدف ته په اوو ساعتونو کې رسېږي. ښکاره ده، چې له هغه لوري نه به هم د ځواب راتلو ته همدومره وخت پکارېږي. یانې له نوې ډیلي نه چې یو کس په نیویارک کې مېشت خپل ملګري سره په ټلیفون خبرې کوي، نو د پورتنی سرعت له مخې به د یوې جملې د ځواب اورېدو لپاره به د نوې ډیلي شخص څوارلس ساعتونه انتظار تېروي.

که اواز یوازې د هوا له لارې لاره وهلی، نو بیا یې له یوه ځایه بل ځای ته رسول ناشوني و. خو طبیعت د دې هدف لپاره موږ ته یوه بله خورا چټکه وسیله هم را پېرزو کړې ده. دغه وسیله رڼا یا برقي څپې دي، چې سرعت یې په یوه ثانیه کې ۱۸۶۰۰۰ میله نه هم ډېر دی. په راډیويي پیغامونو کې له همدغې وسیلې نه کار اخیستل کېږي.

د عربي اوونيزي تبصره

د مصري راډيو اوونيزي مجلې الاذاعة والتليفزيون (۱۷ جون ۱۹۶۷) د مولانا وحيد الدين خان پر تازه چاپ شوي عربي كتاب «الاسلام و العصر الحديث» يوه تبصره خپره كړې، چې دلته به يې مور لنديز ولولو. دغه ډول تبصرې د عربي نړۍ په شاوخوا ټولو مشهورو ورځپاڼو او رسالو كې ډېرې زياتې خپرې شوې دي. دا تبصرې راته وايي، چې ټوله اسلامي نړۍ نن ورځ د يوه نوي اسلامي دعوت په انتظار كې ده، يو داسې دعوت چې يو پلو په مسلمانانو كې له نوي سره ايماني جذبه وروزي او بل پلو ته تر قومونو پورې د خدايي پيغام د رسونې لپاره پلان او طرحه جوړه كړي.

هغو څو قلموالو څخه دى، چې په گوتو يې شمېرلى شو، هغه چې د ځان لپاره يې ډېره پېچلې لاره ټاكلې ده، ځكه چې مولانا نه يوازې د قلم خاوند دى، بلكې له مفكرانه استعداد او وړتياوو هم برخمن دى. دا پېچلې لاره له هغو ننگونو سره د مبارزې لاره ده، چې اسلام ته له دننه او بيرونه دواړو اړخونو وړ پېښ دي.

تر بحث لاندې كتاب تر شپېتو مخونو ډېر نه دى او عام لوستونكى يې له يوه ساعت نه هم په كم وخت كې لوستلى شي. مگر يو عالم لوستونكى يې چې لولي، نو بيا به يې د پوهېدو لپاره څو ورځې وخت پكار وي. ځكه چې دا كتاب د حجم له پلوه كوچنى دى، خو د كيفيت له اړخه ډېر

د هند اسلامي مفكر علامه وحيد الدين خان پېژندنې ته هيڅ اړتيا نه لري. نوموړي تر دې مخكې د اسلامي كتابونو نړۍ ته د «الاسلام لا يتحدى»، «الدين فى مواجهة العلم» او «حكمة الدين» په څېر كتابونه وركړي دي. مولانا زموږ د گڼو هغو اسلامي ليكوالو له ډلې څخه نه دى، چې يوازې د قلم زور ورسره دى او همدومره يې په وس كې دي، چې زرگونه پاڼې تورې كړي او لسگونه كتابونه وپنځوي. داسې كتابونه چې كتابتونونه خو پرې ډكېږي، مگر زموږ په زړونو كې د يوه تحريك او خوځښت باعث نه گرځي او نه په هغو مسلمانو زليانو كوم اغېز شيندي، چې د سنجيده اسلامي فكر تنده ورسره وي. نوموړى ستر مفكر له

تر تبصرې لاندې کتاب «الاسلام والعصر الحديث» چې زموږ په لاسونو کې دی او د قاهرې «المختار الاسلامي» خپرندويې ټولنې چاپ کړی دی، په ټوله معنا یوه ژوره څېړنه ده. دې کتاب موږ دې يقين ته یو گام نور هم وړ نږدې کړو، چې د مسلمان مفکر علامه وحید الدین خان امتیاز دا دی، چې دی چې څه لیکي، لومړی یې پلان ورته جوړوي. خپل فکري منهج او تگلاره ورته ټاکي، تر څو خپلې مطلوبې پایلې ته ورسېږي، چې د دې تگلارې پایله په درې برخو کې را ښکاره شوې ده: لومړی، د اسلام له ننگوونکو او په نښه کوونکو افکارو سره مبارزه. دوه، د هغو افکارو ځپل چې د اسلام دننه یې لاره کړې او د غفلت په زمانو کې د اسلام لپاره ازمايښت وگرځېدل. درې، اسلامي فکر په نوي طرز داسې ترتیبول، چې هغه مقام ته ورسېږي، چې حق یې دی او د دې جوگه شي، چې د هغه رښتوني دین استازولي وکړي، چې الله تعالی د خپلو بندگانو لپاره خوښ کړی دی.

زیات ژور سوچ غواړي، ځکه چې په کتاب کې په ډېرو مهمو سوالونو بحث شوی دی. پر دې سوالونو له دې نه مخکې هم بحثونه شوي دي، خو په دې کتاب کې چې نوې خبره ده، هغه د کتاب د مفکر تگلاره او روش دی، چې موضوعي او مجرد دی او دغه راز پر عقلي منطق ولاړ دی، نه پر هغو دیني جذباتو چې زموږ د متعصبو او تنگ نظره اسلامي لیکوالو پر محدودو افکارو غالب وي.

نوموړي ستر اسلامي مفکر یوازې په پر هغو اسانو دیني حوالو اکتفا نه ده کړې، چې عموماً په مسایلو باندې د بحث په وخت کې تکیه پرې کېږي. بلکې د نړۍ اوسني فکري تحریکونه یې ور مطالعه کړي، په تېره هغه تحریکونه چې له اسلامي فکر سره ټکر لري. مولانا د دغو تحریکونو نیمگړتیاوې د استدلال په هماغه معیار روښانه کړې دي، چې د دغو تحریکونو په نزد د اعتماد وړ معیار دی. په دې ډول نوموړی ستر مفکر په دې توانېدلی دی، چې په عامه انساني سطحه کې د اسلامي فکر لپاره ځای ومومي.

هغوی صحافت ته د سپک مسلک په سترگه کتل

شیخ علي يوسف د نولسمې پېړۍ مصری ادیب و او د «الموید» عربي جريدې مسؤل مدیر و. يوسف له مصری مېرمنې سره واده وکړ، چې نوم یې صفیة السادات و. مېرمنې یې په صوفي کورنۍ پورې تعلق درلوده او د خپل پلار له اجازې پرته یې له شیخ علي يوسف سره واده کړی و. وروسته یې چې کورنۍ پوه شوه، چې د لور مېرې صحافي (خبريال) دی، نو دا خبره یې د خپلې کورنۍ د نوم او عزت خلاف ولیده چې د دوی لور دې د یوه داسې سپک مسلک له سرې سره واده وکړي. دوی په نجلی فشار راوړ او دې ته یې راضي کړه، چې په محکمه کې د بېلتون عریضه وکړي، په دې چې مېرې یې د شریعت مطابق کفو (سیال) نه دی او د صحافت په څېر ناوړه مسلک کې کار کوي. دا قضیه د قاضي شرح (شیخ ابو خطوة) عدالت ته وړاندې شوه او قاضي د قضیې له اورېدو وروسته پرېکړه وکړه، چې یو شخص چې صحافي وي، هغه د یوې درنې کورنۍ کفو نه دی او شیخ علي يوسف او د هغه مېرمنه یې سره جلا کړل.

سید جمال الدین افغاني (۱۸۳۸-۱۸۹۷) چې کله په آستانه (ترکیه) کې و، نو له شیخ حسین الجسر (۱۹۰۹-۱۸۴۵) سره یې ملاقات وکړ. شیخ جسر په خپله زمانه کې د شام له لویو علماوو څخه و. د تصادف له مخې د دواړو لیدنه په المابین (سلطاني سرای) کې وشوه. جمال الدین پر شیخ جسر نیوکې شروع کړې. شیخ هم په ځواب کې یو څه وویل. له هغه وروسته جمال الدین افغاني په لوړ اواز خبرې پیل کړې. شیخ حسین جسر ورته وویل، ورو غږېږئ، هسې نه د المابین خلک یې واوري، چې زه صحافي یم او مجلو ته لیکنې کوم. د دې خبرې په اورېدو جمال الدین افغاني نور هم غوسه شو او ویې ویل: ولماذا یا استاذ تحاذر هذا و تأبی الانتساب الی الصحافة (تاسو ولې ډارېږئ او ځان ته د صحافت له منسوبولو ولې انکار کوئ) صحافت ډېر ښه کار دی. زه پخپله هم صحافي یم. له پارس نه مې د «العروة الوثقی» په نوم یوه رساله را ایستې وه. شیخ جسر یې دا خبره ونه منله او ویې ویل: ان مثله فی انتسابه الی علم الدین یزری به فی نظر الناس الاشتغال بالصحافة.

ژباړه: د ده (شیخ جسر) په څېر کس چې د دینپوهنې له ادرسه پېژندل کېږي، چې په صحافت کې لاس ولري، نو دا به یې د خلکو له سترگو وغورځوي.

يو ملاقات

په هغو کې يو د يادونې سرې کښن جيونت راؤ پتيل (زوکړه ۱۹۴۳) دی. پتيل د چایا ستوديو په نوم د عکاسۍ دوکان لري. مورنۍ ژبه يې مرهټي ده. په هندي ژبه هم ښې روانې خبرې کوي. په هندي ژبه کې يې گڼ اسلامي کتابونه لوستي دي. د قرآن کریم هندي ترجمه هره ورځ مطالعه کوي. څلور ځله يې ټوله ترجمه خلاصه کړې او اوس يې پنځم ځل پيل کړې.

د ۲۶ جولای په ماښام مور د ده په فصلونو کې ورسره ناست وو. د وربښتونو موسم و، نو هره خوا سرسبز او زرغونه وه. له شنو کروندو د لرې غرونو منظرې د سيمې ښکلا لا ډېره کړې وه. پتيل ته مې وويل «ماشاءالله ستاسې فصل له شاوخوا ټولو فصلونو ډېر بهتر دی.» ده ځواب راکړ، چې «دا د خدای راکړه ده، که نه وي مور کوم خاص کوشش نه دی ورته کړی.» يوه بل ملگري چې په دې وخت کې له مور سره ناست و، هغه وويل، چې کښن پتيل صاحب هر کال له خپلو حاصلاتو نه عشر ورکوي. دا د هماغه برکت دی.» ملگري چې خبره پوره کړه، نو کښن پتيل صاحب هم وخنډل او د هغه خبره يې تائيد کړه.

نانډېر، له وېش نه مخکې د حيدر آباد رياست برخه وه. خو اوس د مهاراشتر په ولسواليو کې راځي. له ډيلي نه ۱۶۵۰ کيلومتره لرې په دې سيمه کې که تاسو د ماضي نښې نښانې ليدل غواړئ، نو په ورځنيو فعاليتونو کې به هېڅ ځای هم په نظر در نه شي. د دې سيمې ماضي يوازې د يوې تېرې افسانې په ډول اورېدلی شئ. له دې نه هم عجيبه خبره دا ده، چې دلته داسې خلک خو ډېر دي، چې بې رحمه حال د خپلو محروميتونو مسؤل گڼي، خو د داسې خلکو لټون يوه بې گټې هڅه ده، چې د ژوند له دې حقيقت سره دې اشنا وي، چې حال په اصل کې د ماضي بل نوم دی. افراد وي که ملتونه، په خپلو راتلونکو ورځو کې هماغه څه ربي، چې په تېرو ورځو کې يې تخم ورته شيندلی وي.

ما د جولای ۱۹۷۵ء وروستۍ او د اگست لومړنۍ اوونۍ په همدې سيمه کې تېره کړه. له نانډېر نه په ۵۰ ميله واټن کې يو کلی د مکير په نوم دی. دا کلی له حيدر آباد نه يو نيم سل کيلومتره لرې موقعيت لري. په مکير کې مې له ډېرو خلکو سره وليدل، خو

د بډيو يې کرکه کېږي او نېکيو ته يې تمایل زياتېږي. پاتې شوه دا چې د لمانځه اصلي حقيقت څه شی دی، نو لمونځ الله تعالی ته د نږدېکت نوم دی. هغسې چې د قرآن کریم په شپږ نويمه سوره کې به تاسې ليدلي وي. دا خبره په قرآن او حديث کې هم راغلې ده او له تجربې نه هم داسې ښکاري، چې کله انسان په سجده کې سر ږدي، نو داسې معلومېږي، چې بيخي خدای ته ور نږدې شوی دی. دغه د نږدېکت احساس له بل هېڅ شي هم نه ترلاسه کېږي. او تاسې پوهېږئ، چې د يوه بنده لپاره تر ټولو لوی شی همدا دی، چې خپل څښتن ته ور نږدې وي.

د سوره مايده د نهه شپېتم آيت په هکله يې پوښتنه وکړه، چې له دې آيت نه خو همدا خبره راوځي، چې له مسلمانانو پرته يهودان او عيسويان او داسې نور هم نجات موندونکې ډلې دي. دغه راز د سوره حج له څلويښتم آيت نه دا څرگندېږي، چې له جوماتونو پرته په کليساوو او نورو ځايونو کې هم د خدای نوم اخيستل کېږي، قرآن هم د دې خبرې پخلی کوي.

د لومړني آيت په حواله مې ورته وويل، چې دلته چې کومه خبره شوې ده، هغه دا

د قرآن کریم په تړاو د يوې پوښتنې په ځواب کې ده وويل، چې ماته په قرآن کریم کې د اعتراض وړ کوم څه په نظر نه دي راغلي. ټولې ښې خبرې دي. که انسان دغه خبرې ور خپلې کړي، نو ژوند به يې ورسره جوړ شي. خو ما ورته وويل، چې د اعتراض په ډول نه، خو ممکن د پوښتنې په ډول مو په ذهن کې ځينې خبرې وي، تاسې هماغه رامخې ته کړئ، چې خبرې پرې وکړو.

د هغه يوه پوښتنه دا وه، چې عبادت لمانځه او روژې ته ويل کېږي يا عمل ته؟ ما وويل، چې عبادت اصلاً د لمانځه او روژې نوم دی. خو کله چې د انسان په ژوند کې په سمه معنا لمونځ او روژه شامل شي، نو بيا يې په اخلاقو او معاملاتو کې هم په حتمي ډول څرکونه را ښکاره کېږي. له دې اړخه عمل هم د عبادت په تقاضاوو کې راځي. ده د ځينو اسلامي کتابونو په حواله وويل، چې ما ليدلي دي، چې لمونځ د عملي ژوند تربيه او رزونه ده. ما وويل، چې د دې معنا دا ده، چې لمونځ د انسان له اصلي ژوند نه بېل شی نه دی. يو انسان چې په واقعي معنا لمونځ گزاره شي، نو د دې يوه فايده دا هم وي، چې په درون کې يې داسې طبيعت را زرغون شي، چې له

دا «حضرت اسود» نه دی، حجر اسود دی. معنا یې توره تیره ده. دا تیره د کعبې په یوه ځای کې نصب شوې ده او له هماغه ځایه حاجیان طواف پیلوي. د دې تیرې د ښکلولو په هکله مې ورته وویل، چې ښکلول یې په دې پورې کوم تعلق نه لري، چې خلک دغه تیره «حضرت» یا مقدسه گڼي، هغسې چې حضرت عمر رض هم فرمایلي دي. دا هماغسې یوه تیره ده لکه نورې عامې تیرې. د حج پر مهال چې کله یو مسلمان حجر اسود ښکلوې، یا د کعبې په غلاف پورې نښلي، نو دا یې د هغې جذبې اظهار وي، چې یو انسان په خپل خدای پورې وصلېږي او د هغه پښې ښکلوي. په دې کې هېڅ داسې عقیده نشته، چې پخپله په حجر اسود یا د کعبې په غلاف کې کوم تقدس نغښتی دی او یا انسان ته گټه او تاوان رسولی شي.

بیا دا خبره یوازې تر حجر اسود پورې محدوده نه ده، حقیقت دا دی، چې د مؤمن په ژوند کې داسې فرصتونه ډېر ځلې بلکې هره ورځ پېښېږي، چې کله خپل سر په سجده کې ږدي، نو د ځمکې هغه ټوټه ورته «حجر اسود» گرځي، چېرته یې چې د خدای په ځمکه تندي ایښی وي. په دې وخت کې دی داسې احساسوي، چې خپل

ده، چې نجات او ژغورنه په کومې ډلې یا نسل پورې تعلق نه لري. که مسلمانانه ډله وي یا یهودي یا عیسوي، فرق نه کوي. بلکې تعلق یې په عمل پورې دی او عمل دې ته ویل کېږي، چې انسان په خدای ایمان راوړي، په آخرت یقین ولري او د صالحو اعمالو ژوند غوره کړي. په دې آیت کې اصلاً د یوې خاصې ډلې د نجات نفي شوې او عقیده او چلند د نجات وسیله ښودل شوي دي. دغه راز په دې بل آیت کې مسئله دا نه ده، چې د خدای رښتینی ذکر چېرته کېږي. په دې آیت کې اصلاً د الله تعالی دا قانون ښودل شوی دی، چې الله تعالی یوه ډله د تل لپاره په واک او اقتدار کې نه پرېږدي. که داسې ونه شي، نو په واکمنه طبقه کې د اجاره دارۍ ذهنیت پیدا کېږي او د هغوی ظلم به دې آن ته زیات شي، چې نه یوازې خپل سیاسي مخالفین به ووژني، بلکې د معاشرې بې ضرره طبقې به هم تر پښو لاندې کړي، تر دې چې په عبادت خونو کې په پټه خوله د الله تعالی ذکر کوونکي وگړي هم.

«حضرت اسود چې خلک یې په حج کې ښکلوي، دا څه شی دی، ځکه چې په قرآن کریم چې د حج کوم احکام راغلي دي، په هغو کې د حضرت اسود هېڅ یادونه نشته.»

چې حضرت مريم ته به چې حضرت زکريا راغی، نو تل به يې د هغې په خوا کې رزق مونده. دا رزق به کومه اسماني مېوه وه؟»

«په عوامو کې همدا مشهوره ده، چې اسماني مېوه به وه. مگر پخپله په آيت کې د دې خبرې ترديد موجود دی. په آيت کې ويل شوي دي، چې وکفلها زکريا يانې د حضرت مريم کفالت او پالنه به حضرت زکريا کوله. اوس ښکاره ده چې کله يې کفيل او د حضرت مريم د اړتياوو مسؤليت پخپله د حضرت زکريا په غاړه و، نو له آسمان نه د خوړو راتلو ته څه اړتيا وه؟ له آسمان نه مرسته هېڅ کله هم په غوښتلي يا ناغوښتلي ډول نه راځي، بلکې يوازې د واقعي اړتيا په وخت کې او په خورا ځانگړو حالاتو کې راځي.

دا رزق په حقيقت کې د معرفت رزق و. کله چې په انسان کې د ايمان رڼا وځلېږي او له خپل ټول وجود سره خدای ته ور ړنگ شي، نو ټوله دنيا ورته د علم او معرفت په دسترخوان بدله شي. په هره پېښه او مشاهده کې يې خدايي انوار سترگو ته درېږي. اروا ته يې د اعلى رزق خواږه ور رسېږي. د حضرت مريم په خبرو کې حضرت زکريا د همدې «رزق» نندارې ليدلې وې.

سر يې د خدای په پښو کې ايښی دی. تر دې چې دغه کيفيت کله نا کله دومره په شدت ورباندې غالب شي، چې زړه يې غواړي، چې هېڅ کله خپل سر راپورته نه کړي. دغه راز کله نا کله داسې هم کېږي، چې انسان د ونې يوې شنې پانې ته گوري، يا ښکلی گل يې مخې ته راځي، نو د خدای په ياد او محبت کې يې داسې جذبې را پارېږي، چې پاڼه او گل ورته د خدای په ننداره بدلېږي او په خپلو لمبو يې لگوي. په خدای پورې د وصلت او د هغه د پښو ښکلولو همدا جذبې چې د مؤمن په ژوند کې په يو نه يو ډول ځان ښکاروي، د حج په وخت کې د حجر اسود د ښکلولو يا په غلاف پورې د نښلېدو په ډول ځان څرگندوي. حجر اسود د مؤمن د عادي او روزمره ژوند يوه تجربه ده، نه کوم مرموز شی دی او نه کوم جلا او ځانگړی شی. سره له دې چې عام انسان له همدې خاصې تېرې هغه کيفيت وړي، چې په کعبې کې لگېدلې ده. خو هغه خلک چې له خدای سره يې ژوره اړيکه جوړه شوې وي، د هغو نظر له تعيناتو ډېر زيات لوړ شوی وي. د هغو لپاره د ځمکې هره ذره حجر اسود او د ونې هره پاڼه د کعبې غلاف وي.

«د سوره آل عمران په ۳۷ آيت کې راغلي

زاويې په كایناتو غور كوي، هغوی په كایناتو کې د ایمان او معرفت بې سارې خزاني ور ټولوي. تر دې چې د مشاهدې وروستي مقام ته چې ورسپري نو ناڅاپي يې له خولې را ووهي، چې کتابونه يوازې دوه دي: قرآن او كاینات.

«د قرآن کریم په ۳۳ سورت کې ويل شوي دي، چې په يو څوک په زوی ولی نیول غلط کار دی. په بل ځای کې په قرآن کریم کې راغلي چې يو کس چې خپلې ښځې ته ووايي، چې ته طلاقه يې، نو هغه ښځه پرې طلاقېږي.» په دې پوښتنو پسې يې زياته کره «قرآن يو ځای وايي، چې په زوی ويلو سره څوک د چا نه زوی کېږي. په بل ځای کې له خولې نه د يو څو کلمو په ويلو سره د يوه سړي ښځه، نور د هغه ښځه نه پاتې کېږي.»

ما ورته وويل، چې دا پوښتنه زما لپاره نوې ده، د دې ځواب به سبا درکړم. په سبا ورځ مې ورته وويل، چې په دواړو مثالونو کې فرق دی. د ښځې مسئله دا ده، چې په نکاح کې د ايجاب او قبول له لارې يوه ښځه د چا مېرمنه کېږي. د دې معنا دا ده، چې دغه اړيکه د الفاظو له لارې جوړېږي، نو ځکه يوازې په الفاظو ماتېدلی

«په قرآن کې بيا بيل ويل شوي، چې په ځمکه او آسمان غور وکړئ، آيا د دې معنا دا ده، چې قرآن غواړي، چې خلک دې ساينسي علوم ولولي؟»

ما ورته ويل، دا سمه ده، چې ساينس د ځمکې او آسمانونو علوم دي، او دا هم سمه ده، چې د ساينسي علومو په مټ د خدای معرفت زياتېږي. مگر تر کومه چې د قرآن د دغه ډول لارښوونو خبره ده، نو له دې نه مراد په مشهوره معنا ساينسي علوم نه دي. بلکې د ځمکې او اسمانونو په آياتونو (ښو) باندې غور کول ترې مراد دي. د ځمکې او آسمان ساينسي مطالعه او د ځمکې او آسمان په ښو غور کول، په دې دواړو کې ډېر زيات فرق دی. ساينسي مطالعه خو يا مجرد مطالعه وي يا افادي مطالعه. همدا وجه ده، چې د ساينسپوهانو ټوله توجه پر تخنیکي اړخونو را ټوله وي. د دې برعکس قرآن غواړي، چې د ځمکې او آسمان په نظام کې بې شمېره د درس او عبرت اړخونه پراته دي، پر هغو دې خلک غور وکړي. دا حقيقت دی، چې په څه ډول چې الله تعالی په قرآن کریم کې د خپل علم درې پرانيستې دي، په همدې ډول يې په کاینات کې هم د خپل معرفت سپرغی خورې کړې دي. هغه خلک چې له دې

دي. که هغه له رابرت سن نوم سره له دې نړۍ نه سترگې پټې کړي، نو آیا نجات به یې په برخه شي که نه؟»

ما وویل، چې په آخرت کې د نجات تعلق په نوم یا اعلان پورې نه دی. حنظله د یوه مسلمان صحابي نوم هم و او حنظله بن ابو سفیان یو کافر و، چې په بدر کې ووژل شو. د رسول الله ص له بعثت نه وروسته چې کومې پېښې رامنځته شوې، په هغو کې پیغمبر علیه السلام یوازې د ځینو کسانو نومونه ور بدل کړل. مثلاً د یوه کس نوم عبد شریک و. پیغمبر عبد خیر نوم پرې کېښود. په دې سربېره، له پیغمبر علیه السلام نه مخکې چې کوم نبیان په نورو قومونو او نورو ژبو کې راغلي وو، د هغوی یا د هغوی د ملگرو نومونه عربي نه وو، بلکې د هغوی په خپله ژبه او یا د رواج مطابق و. حقیقت دا دی، چې د نجات معامله په ټوله کې د خدای او بنده ترمنځ معامله ده. د نجات لپاره اصلي شی ایمان دی، خو د ایمان ځینې نښې باید په دې دنیا کې هم ولیدل شي. ځینې خلک رسول الله ص ته راغلل. هغوی وویل، چې مور پر تاسې ایمان راوړو، خو نه زکات ورکوو او نه لمونځ کوو. نبی کریم ص وفرمایل: لا خیر فی دین لا رکوع فیه (په هغه دین کې هېڅ بڼېگنه نشته، چې د

هم شي. خو د زوی مسئله له دې نه مختلفه ده. زوی د زېږېدو له لارې نړۍ ته راځي. نو ځکه د الفاظو له لارې نه کوم څوک د چا زوی کېدلی شي او نه په الفاظو هغه د چا له زوی ولې وتلی شي.

«په مسلمانانو کې هغه خلک چې مازې په مسلمانان کورنۍ کې نړۍ ته راغلي، خو په عمل کې یې اسلام نشته، هغوی په حقیقت کې د کافرانو په څېر دي. نو بیا تاسو داسې خلکو ته ولې مسلمان وایئ؟ ولې په څرگنده د هغو د کفر خبره نه کوئ؟»

ما وویل، چې اسلام په آخرت پورې تعلق لري، هلته چې چاته څه رسېږي، هغه د حقیقت په بنیاد ور رسېږي، نه مازې د شهرت او نوم په بنیاد. پاتې شوه د دې دنیا خبره، نو دلته له دې پرته بله عملي لاره نه پاتې کېږي، چې هغه شخص مسلمان وگڼو، چې پخپله ځان ته مسلمان وایي. که مور داسې ونه کړو، نو په ټولنه کې به لویه گډوډي جوړه شي، د هغوی د اصلاح لپاره خو مور هر څه ویلی شو، مگر د هغو په سر له ځانه قاضیان خو نه شو جوړولی.

«د یوه کس نوم رابرت سن دی، خو په خدای او رسول ایمان لري او ټولې هغه خبرې مني، چې په اسلام کې ښودل شوې

ولگول شي، چې قانون ټاکلي دي.

هغه وويل، چې زه غواړم عکاسي پرېږدم او کومه بله دنده وکړم. ما ترې د کار بدلولو علت وپوښته نو ويې ويل، چې ما په دې کار کې کافي پيسې وگټلې او اوس هم په دې مسلک کې زما لپاره ډېر زيات فرصت شته. خو اوس داسې ښکاري، چې نور زه د دې کار وړتيا نه لرم. د عکاسي په مسلک کې د برياليتوب لپاره نمايشي ذهنيت او ابن الوقتي ډېره ضرور ده. خو اوس زما مزاج بدل شوی دی او ساده ژوند او روا کاروبار کولو ته مې زړه شوی دی. او له دغه ډول ژوند سره د عکاسي مسلک نه پخلا کېږي. نو ځکه مې اوس سوچ کړی دی، چې د خپل اوسني دوکان په سر څو خونې جوړې کړم او د عکاسي کار د بل چا په شراکت کې پورته خونو ته انتقال کړم او لاندې د ځان لپاره د خوراکې دوکان پرانيزم.

خدای لپاره ټيټېدل په کې نه وي. (بنده چې له زړه نه خدای مني، نو پکار ده، چې په بدن، مال او اړيکو کې يې هم خدای پرستي ځان وښيي. بل انسان دې زما په ايمان او خدای پرستي نه پوهېږي، هېڅ مشکل نه لري، خو خدای خو بايد پوه شي. د خدای په مخکې خو يې بايد په هر حال کې اظهار وشي، هغه که د پردې تر شا په پټه هم وي.

«عشر بايد چاته ورکړو؟»

ومي ويل عشر او زکات يو ډول اجتماعي ماليه ده او د ورکړې اصلي طريقه خو يې دا ده، چې يوه اجتماعي اداره وي چې هغه يې ټوله کړي او په ټاکلو ځايونو کې يې ولگوي. خو دا چې نن ورځ دغسې اداره وجود نه لري، نو د دې يوازنی طريقه همدا کېدلی شي، چې د خپلو معلوماتو مطابق په اړمنو ووېشل شي او يا په هغو مصرفونو کې

سوال او ځواب

بيان كړی دی، هغه سل په سلو کې سم دی. دا واقعیت دی، چې هېڅ بريا هم له خطر منلو پرته نه راځي. خو له آيت نه چې تاسو كومه معنا اخيستې، هغه د آيت له اصلي معنا سره برعكس ده. پوره آيت داسې دی: وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ. (بقره- ۱۹۵)

ژباړه: او د الله په لار کې لگښت وکړئ او په خپل لاس ځان په هلاکت کې مه غورځوئ.

د دين په لاره کې د ځان او مال لگښت کول، په خپلو شخصي اړتياوو کې له کمښت منلو پرته امکان نه لري. نو ځکه ويل شوي دي، چې که ان په خپل شخصي لگښتونو کې هم کمی کوئ، وبې کړئ. خو د دين لپاره خپلې هلې ځلې په هر حال کې جاري وساتئ. ځکه چې کله د اجتماعي ژوند ستنې ونړېږي، نو فرد هم خپل ځان له بربادۍ څخه نه شي ژغورلی. نو ځکه په هغو لارو کې لگښتونه کوئ، چې اجتماعي ژوند ورسره پياوړی کېږي.

د دې آيت په هکله د حضرت حذيفه او حضرت ابو ايوب انصاری يو روايت د

سوال: په قرآن کریم کې راغلي چې «په خپل لاس ځان په هلاکت کې مه غورځوئ.» دا آيت ډېر عجيبه ښکاري. ځکه په ښکاره خو په دې آيت کې د هلاکت او خطر له لارې نه د ځان ساتنې لارښوونه شوې ده. خو هلاکت خو همدا دی، چې انسان د خطراتو له لارې وډار شي او خطر ته غاړه ور نه کړي. د فرد خبره وي يا د قوم، ټول لوی پرمختگونه د هغه چا په لمنه کې ور لوېږي، چې ځان ستونزو او مشکلاتو ته ورکړي او د اقدام کولو حوصله ولري. د ژوند دغه حقيقت اسماعيل ميرټي ډېر په ښکلي انداز کې په دوو شعرونو کې رانغاړلی دی:

ازاده ژباړه: يوه ورځ د اسونو لوبه وه. څوک په خپل ترکي او څوک په تازي اس سپور و. څوک چې زړه نا زړه شو او ووېرېده، هغه همدلته پاتې شو. خو چا چې پونده ورکړه، هماغه له کرښې واوښته.

د يوه قوم مفکوره چې دا وي، چې «له خطرونو خپله لمنه در ټوله کړئ.» هغه قوم هېڅ کله لوړو برياوو ته نه شي رسېدلی.

ځواب: د ژوند کوم حقيقت چې تاسې

خلک ملگري شوي دي. که مورځو تنه په جنگونو کې له نبي کریم ص سره لار نه شو، نو خپله اقتصادي وضعه سمولی شو او له کور کلي نه د ډېرې مودې لپاره د بهر پاتې کېدو له امله مو چې کورونه پکو شوي دي، د هغو جبيره به هم وکړو. نو په دې وخت کې الله تعالی دا آیت نازل کړ. او خبرداری يې ورکړ، چې له دغه ډول لگښتونو نه لاس لنډول د هلاکت سبب دی، نو خپل ځان په دې هلاکت کې مه غورځوئ. او د دين لپاره د ځان او مال لگولو ته دوام ورکړئ.

دا آیت له خطراتو او ستونزو سره سره بنده د الله په لاره کې اقدام کولو ته هڅوي. نه دا چې انسان له خطراتو او ستونزو نه وارخطا شي او په دې لاره کې له اقدام کولو نه لاس واخلي.

حديث په کتابونو کې نقل شوی دی، چې د دې آیت ټول مفهوم ډېر ښه روښانوي. د دوی په نزد ځان په هلاکت کې غورځول دا معنا لري، چې له خپل مال او عيال سره په کور کېني او له جهاد نه لاس واخلي. (التهلكة الاقامة فی الاهل و المال وترک الجهاد - کشف)

بخاري له حضرت حذيفه نه د دې آیت لنډ شان نزول هم را نقل کړی دی او صراحت يې د حضرت ابو ايوب انصاري په حديث کې بيان راغلی دی، چې ابو داؤد، ترمذي، حاکم، نسائي، ابن حبان او داسې نورو روايت کړی دی او حاکم د شيخينو د شرط له مخې صحيح بللی دی. حضرت ابو ايوب انصاري فرمايي، چې مور انصارو چې کله د نبي کریم ص په ملگرتيا کې څو غزوې وکړې، نو يوه ورځ له مور نه ځينو کسانو په خپلو کې پټه مشوره وکړه، چې اوس خو له رسول الله ص سره ډېر زيات

په امریکا کې مذهب

Americans turning religious

د ساینس او صنعت پرمختګونه بنده له خدایه نه لرې کوي

شوی دی.

په راپور کې دا هم ویل شوي دي، چې د دنیا په مختلفو برخو کې کومې کومې مذهبي عقیدې شته او د هغو د ژوند او بود و باش طریقې څه دي. گیلپ انټرنیشنل دا سروې د چارلس ایف خیریه مؤسسې په غوښتنه کړې وه.

په راپور کې راغلي دي، چې د امریکا ولس په ټولو صنعتي هېوادونو کې تر ټولو ډېر مذهبي ولس دی. په مذهب باندې د عقیدې د ختمېدو تمه له ځینو اروپایي هېوادونو او د دنیا له بعضي نورو قومونو کېدلی شي. خو د امریکا پرتلنه صرف د افریقا او لرې ختیځ له

په عامه توګه یوه خبره مشهوره ده، چې امریکا یو سیکولر او شکاکي قوم دی. خو د گیلپ پول له لوري له دوو کلونو ارزونې وروسته چې کوم معلومات مخې ته راغلي، هغه دا خبره ردوي. دې څېړنو وښودله، چې د امریکا خلک تر غیر عادي بریده مذهبي خلک دي او دا هېواد په واقع کې د روحانیت د احیا په یوه نوي پړاو کې دی.

د امریکا ۹۴ سلنه خلک په خدای اعتقاد لري. ۶۹ سلنه خلک یې له مرګ نه وروسته په ژوند عقیده لري. دا موندنې په هغه راپور کې راغلي، چې له واشنگټن نه د «Religion in America» په نوم خپور

وضعیت ډېر بدل شوی دی، د امریکایي ولس ۵۶ سلنه وگړو د دې سروې پر مهال ویلي، چې مذهبي عقیده «ډېره مهمه» ده. دېرش سلنه خلکو «تر مناسبه بریده مهمه» ښودلې او یوازې پنځه سلنه خلکو دا ځواب ورکړی، چې مذهب هېڅ کوم اهمیت نه لري.

(هندوستان تایمز، ۲۴ جولای ۱۹۷۶)

هېوادونو سره کېدلی شي، چې هلته لا هم په خلکو باندې د مذهب گرفت ډېر مضبوط دی. د جاپان او سکندنویا ولس، د ټولو پرمختللو قومونو په منځ کې تر ټولو ډېر غیرمذهبي گڼل شوی دی.

له ۱۹۶۰ را وروسته کلونو کې چې کله امریکا له بحران سره لاس و گړېوان وه، نو په خلکو کې له مذهب سره دلچسپي او په مذهب عمل کول پیکه شول. خو اوس

اسلامي مرکز

د اسلامي مرکز موخه، تر ټولو انسانانو پورې د اسلام د پیغام رسول دي

کړي. که اسلامي امت دغه مسؤلیت ته اوږې نه ورکوي، نو بل هېڅ شی هم دې امت ته نجات نه شي وربښلی، نه په دې دنیا کې او نه په آخرت کې.

مسلمانانو ته چې د اخرت د پیغام پېتی ور په شا دی، نو دا یې هم مسؤلیت دی، چې د دنیوي گټو لپاره له نورو ملتونو نه له کشمکش نه بشپړ پرهېز وکړي. که د دوی حق هم تر پښو لاندې کېږي، بیا هم د دنیوي مسایلو په برخه کې د دوی لپاره یوازینی صحیح تگلاره «صبر» ده. یانې یوازې د خپل ځان د جوړونې په هڅو بروسه او باور کول. او د دې په ځای چې د

د نبوت له ختمېدو وروسته، محمدي امت د نبوت په مقام کې ځای لري. مسلمانان به اوس تر قیامته پورې دقیق هماغه کار کوي، چې تر دې پخوا ورته پیغمبران را استول شوي وو. د خپل رب په نزد د پیغمبرانو غاړه یوازې هغه وخت خلاصېدلی شي، چې د خدای هغه پیغام خپلو ټولو مخاطبینو ته ورسوي، چې د اسماني وحی له لارې ورته راغلی وي. په همدې ډول د محمدي امت د نجات یوازنی صورت هم دا دی، چې د ملتونو په مخکې د الهي دین د شاهد په توگه ودرېږي، او خلک د حساب له راتلونکې ورځې خبر

جومات یو ډول دار الاسلام دی. د الله تعالی د یادولو ځای دی. د اسلامي اتحاد مرکز دی، د مسلمانانو لپاره د اعتماد علی الله سمبول دی. اسلام چې ژوندی و، نو جومات یوازې جومات نه و، بلکې د اسلامي ژوند ټولې څانګې به په کې جوړېدلې. مثلاً د عبادت ځای، مدرسه، دارالقضاء، د غونډو ځای، روغتون، کتابخانه، مسافرځانه، تبلیغی مرکز، د جرګې ځونه او داسې نور. په اسلامي مرکز کې مور غواړو، چې جومات بېرته له خپل اصلي حیثیت سره را ژوندی کړو.

مولانا وحید الدین خان د الجمیعة اوونیزې په ۲۷ نومبر ۱۹۷۰ گڼه کې یوه مقاله خپره کړې وه، چې د مسلمانانو د تېرې یوې نیمې پېړۍ هلو ځلو ته له کتنې وروسته ویل شوي و، چې په دې موده کې بې شمېره لوی لوی تحریکونه را پورته شوو، خو بیا هم اسلام ورسره را ژوندی نه شو.

په دې هکله له تحلیلي ارزونې وروسته ویل شوي و، چې د دې ناکامۍ لویه وجه دا وه، چې زموږ د مصلحینو د کوششونو مخ د جوړونې او تعمیر په ځای د سیاست لوري ته و. او د مقالې په پای کې یې دا وړاندیز ورکړی و:

نورو په ضد پاڅونونه او د مطالباتو تحریکونه وچلوي، په خپلو شته فرصتونه کې خپله روزي ولټوي. د مسلمانانو لپاره نور قومونه د مدعو حیثیت لري، نو دا ورته روا نه ده، چې د خپلې کومې کړنې له امله خپل مدعو د ځان سیاسي یا اقتصادي مخالف وگرځوي. مسلمانان به نور قومونه د حق د دعوت مخاطبین گرځوي، نه دا چې د دنیوي مسایلو په سر له هغو سره لانجې وکړي، او له ځانه یې لرې وشړي.

د اسلامي مرکز موخه دا ده، چې مسلمانان د خپل اصلي مسؤلیت او ماموریت لپاره ورزول شي او د اوسنۍ زمانې د معیارونو له مخې الهي پیغام د هغه تر ټولو بندگانو پورې د رسولو لپاره پلان گذاري وشي.

جوماتونه د اسلامي نړۍ ساتونکي مرکزونه دي. مغلو په دیارلسمه عیسوي پېړۍ کې د ختیځ له خوا په اسلامي نړۍ یرغل راوړ او ډېره برخه یې تاراجه کړه. خو همدا جوماتونه چې هلاکو له سمرقند نه تر حلب پورې په خپله لاره کې د خاورو همنشین کړل، د ده کړوسیانو بېرته ورغول او د هغوی د تر چتونو لاندې یې د واحد خدای په مخکې سرونه په ځمکه کېښودل.

اوس د بېلا بېلو خلکو له ډېر ټينگار وروسته دغه اسلامي مرکز د ځمکې په منځ وجود موندلی دی او الرساله د همدې مرکز د وياند په توگه خپرېږي. خو تر ټولو لويه مسئله د دې مرکز لپاره د ځای برابرول دي. في الحال د مؤقت وخت لپاره د دې مرکز دفتر په يوه کور کې ترتيب شوی. خو د دې دفتر د پراختيا او ارزښت له پلوه مهمه ده، چې دغه مرکز خپله بېله ودانۍ ولري، تر څو ټولې څانگې عملا په کې فعالې شي.

بېتره دا ده، چې دا مرکز د يوه جومات په چاپېريال کې رامنځته شي. يو زوړ جومات وي، چې شاوخوا ته يې خونې ودرول شي، او که تش ځای پاتې وي، نو د جومات په خوا کې نور اړين تعميرات هم ورسره وشي.

«په اوسنيو حالاتو کې د اسلامي احياء کار له کوم ځايه پيل شي؟ د دې بهترينه طريقه دا ده، چې په لوړ معيار د يوه اسلامي مرکز بنياد کېښودل شي. دا اسلامي مرکز له هر ډول عصري وسايلو داسې پور مامور وي، چې د ټولو مسلمانانو لپاره د پاور هائوس کار وکړي. دا مرکز اسلامي هم وي، او نړيوال هم او عصري هم. (يوازې يوه استثنا بايد ولري: په هېڅ ډول هم بايد سياسي نه وي).

د دې وړانديز له تېرو شپږو کلونو نه بې ساری هرکلی شوی دی. دا مقاله عربي ژبې ته هم وژباړل شوه او په دوه دېرش مخونو کې د رسالې په شکل کې له قاهرې او بيروت نه خپره شوه او څو چاپه يې راووتل. په علمي او ديني جريدو کې په دې هکله خورا حوصله ښوونکې تبصرې خپرې شوې.

د مسؤل مدير په نوم

داعي نه گرځندوی دی نه جادوگر، داعي د خپلې مدعو ډلې په منځ کې داسې چلند کوي، لکه باغوان په خپل باغ کې

محترم مسؤل مدير صاحب سلام،

د الرساله لومړنۍ گڼه مې مخې ته راغله. د رسالې په گڼو مقالو کې په جزوي يا کلي ډول د گوتې اېښودو ځای شته دی. خو دمگرې په خاصه توگه د «سوال او ځواب» د برخې اړوند ځينې خبرې ستاسې مخې ته ږدم. هيله ده چې په را روانه گڼه کې به يې وضاحت وړاندې کړي.

تاسو فرمايلي، چې «مسلمانان خپل بېل کلچر نه لري.» او «د داعي ماموريت د دې تقاضا کوي، چې له مدعو سره کلتوري يورنگي ولري نه کلتوري بېلتون.»

که پورتنی اصل ومنو، نو ستاسې په اند د هغه حديث حثيت بيا څه دی، چې له يهودو سره له تشبيه نه منع په کې راغلي. او آیا د داعي او مدعو ترمنځ د کلتوري يورنگي تقاضا به دا هم وي، چې که د «لوڅو کلبونو» يوه غړي يا داسې کس ته دعوت ورکوو، چې د ښځو غوندې په سر چوټی ولري، نو آیا داعي به له دغه ډول خلکو سره هم کلتوري يورنگي پيدا کوي؟ بله دا چې که مختلفو ډلو ته يو په بل پسې دعوت ورکوو، نو آیا هر ځل به داعي په خپل ځوی او لباس کې بدلون راولي؟

يوه بله خبره هم وضاحت غواړي. هغه دا چې د سوره انعام د نهم آيت په ژباړه کې چې تاسې «د لباس ور اغوستو» مفهوم شامل کړی دی. آیا ټولو خلف او سلف مفسرينو هم دا آيت همداسې ترجمه کړی دی او که دا ستاسې خپل ځاني تحقيق دی؟

په دې هيله يم، چې د لوستونکو د خیر او ښېگڼې له مخې په راتلونکې گڼه کې به دې اړوند تفصيلي ځواب راکړي.

صبيح الدين احمد،

بتلا هاؤس، جامعه نگر، نوې ډيلي

الرساله: د «کلتوري يورنگي» خبره مور د لفظ په اجمالي مفهوم کې کړې ده، نه په خپل انتهايي مفهوم کې. او دا د ژبې او ادب يو عام اسلوب دی. د پيغمبرانو په هکله په قرآن کریم کې ويل شوي: هغوی به خواړه خوړل او بازارو کې به گرځېدل (فرقان - ۲۰) ښکاره ده چې د دې معنا دا نه

ده، چې د هغوی ټول کار همدا و، چې خواړه وخورې او بازارونه پوتی کړي. او همداسې یې دا معنا هم نه ده، چې د اکل طعام او مشی فی الاسواق په ټولو رواجي طریقو کې له هر اړخه پیغمبران د نورو خلکو په څېر وو. خبره که هر څو په عمومي الفاظو کې وشي، هغه بیا هم په خاص مفهوم کې وي، او د خبرې متن یا موقع یې حدود راته ټاکي.

هغه شیان چې په شریعت کې حرام دي، مثلاً برېښوالی، هغه زموږ د منلې عقیدې له مخې پخپله د یو رنگي له عمومي مفهوم څخه وځي. دغه راز هغه شیان چې د یوې ډلې مذهبي شعایر وي، مثلاً د صلیب نښه، په دې شیانو کې د یو رنگي هېڅ پوښتنه نه پیدا کېږي. هر مذهب خپل ځانگړي مذهبي شعایر لري او هېڅ مذهب هم په دې شعایرو کې د جوړجاړي اجازه نه ورکوي (له تشبیه بالیهود نه ممانعت په همدې دوهم مفهوم کې یاد شوی دی) خو دا ضروري نه ده، چې که د نامسلمانانو خپلی له مخې گردې وي، نو موږ نوک داره خپلیو ته د اسلامي خپلیو په سترگه وگورو. یا د نامسلمانانو په کور کې د پولادي لوبڼو رواج وي، نو موږ مسي لوبڼو ته د اسلامي ادابو نوم ورکړو. په الرساله (اکتوبر ۱۹۷۶) کې چې کومه خبره شوې ده، هغه بس د همدغه مفهوم له مخې شوې او د هندوستان په جنوبي سیمه کې د مسلمانانو ژوند د دې مفهوم یو عملي مثال دی.

دوه، د سوره انعام د نهم آیت په اړه خبره دا ده، چې له حضرت عبدالله بن عباس او د هغه له شاگردانو نه په دې برخه کې درې تفسیرونه را نقل شوي دي. یو دا دی چې دلته لیس د التباس په معنا دی. یانې که الله تعالی پرښتې د رسول په حیث استولی، نو هغوی به یې هم د انسان په شکل و صورت کې لېږلې او مخاطبین به بیا هم له هماغه کشمکش سره مخ کېدل چې اوس ورسره مخ دي. بل مفهوم یې د تحریف په معنا راغلی دی او اهل کتاب یې مصداق گرځول شوي دي (تفسیر طبری)

دریمه رایه هغه ده، چې موږ په الرساله کې رانقل کړې ده. د تفسیر کوم کتاب چې عبدالله بن عباس ته منسوب دی، په هغه کې همدې نظر ته لومړیتوب ورکول شوی دی. موږ به یې دلته متن درته رانقل کړو:

(ولو جعلناه) یعنی الرسول (ملکا لجعلناه رجلا) فی صورة رجل آدمی حتی یقدروا ان ینظروا الیه (وللبسنا علیهم) علی الملائکة (ما یلبسون) مثل ما یلبسون من الثیاب، (تفسیر عبدالله بن عباس، مطبع محمدی، ۱۲۸۰هـ)

ژباړه: که موږ پیغمبر پرښته گرځولی وای، نو بیا به مو هم د انسان په صورت کې لېږه، تر څو هغوی په خپلو سترگو لیدلی او هغو پرښتو ته به مو هماغه کالي ور اغوستل، چې دا خلک یې اغوندي.

د اوسنی زمانې په مفسرینو کې مولانا حمید الدین فراہی د دې آیت همدا مفہوم بیان کړی. دی لیکي:
قد جعل الله الانبياء هداة خلقه فالبسهم لباس البشرية --- النبي يبعث في قوم ليصلحهم ويدعوهم
الى الصراط المستقيم، فلا بد ان يكون مثلهم في الزى و الشمائل، والا كان خلاف البعثة كما قال:
ولو جعلناه ملكا لجعلناه رجلا وللبسنا عليهم ما يلبسون. (القائد الى عيون القعائد، ۳۱-۱۳۰)

الله تعالی پیغمبران د خپل مخلوق هادي گرځولي دي. نو ځکه یې بشري جامې ور په تن کړې دي. پیغمبر یوه قوم ته د دې لپاره ورځي، چې اصلاح یې وکړي او نېغې لارې ته یې را دعوت کړي. د دې لپاره ضرور ده، چې پیغمبر په خوراک، پوښاک او کړو وړو کې د هغوی په څېر وي. که نه وي د بعثت د مقصد خلاف کار به وي. هغسې چې په قرآن کریم کې ویل شوي...

درې، که مختلفو کلتوري ډلو ته یو په یو دعوت ورکوو، نو آیا داعي به هر ځل خپل خوی او بوی بدلوي؟ دا نیوکه ښيي، چې د اسلامي دعوت ماموریت په سمه توګه نه دی درک شوی. دعوت کومه جاودګري یا چشم بندي نه ده، چې نن دلته وښودل شي او سبا هلته. بلکې یو ډېر سنجیده او ډېر اوږد بهیر دی. داعي ګرځندوی نه وي، بلکې د باغوان په څېر وي. داعي د ځان لپاره یوه ډله ټاکي او بیا د همېش لپاره په هماغې ډلې پورې وابسته کېږي.

داعی د خپلې ډلې له ښې مطالعې وروسته له هغې سره ځان بلدوي، د واقعینې د ټولو معیارونو له مخې د هغوی په منځ کې د خپل کار نقشه جوړوي. او د هغوی په مخکې د هغوی د خیرخواه په حیث را پورته کېږي. حق لارې ته د هغوی د راوستلو لپاره خپل ټول ژوند په همدې لاره کې لګوي. ښکاره ده چې دغه ډول کار هماغه وخت کېدلی شي، چې بنده په یوې خاصې ډلې پورې تړلی وي، نه داسې چې هره ورځ د نویو نویو ډلو په مخکې خپلې جلوي او کرشمې وښيي. دعوت د ځان حواله کولو او ځان سپارنې چاره ده، نه د مشاعرو لپاره د بلنلیکونو د منلو مسئله. حقیقت دا دی، چا چې د خپل دعوت لپاره یو مستقل مدعو نه وي ټاکلی، هغه اصلاً داعي نه دی. دعوت خو د ټول ژوند فیصله ده. دغه کار له داسې رنگارنگۍ سره کله سرته رسېدلی شي، چې بنده دې هره ورځ یوه نوي دریځ ته ځان ورسوي او د خپلې وینا کرشمې او جلوي دې په کې ښکاره کړي.

نازکه مسئله

بیا یې هم بستره د ازغیو بستره نه شوه

نومیالی پلې بیک سندرغاړی موکیش چندرما تر (۱۹۷۶-۱۹۲۳) د امریکا په سفر تللی و، چې ناڅاپي د مرگ د کور مېلمه شو. په ورځپاڼو کې یې چې کوم حالات خپاره شوي دي، په هغو کې یوه خبره دا هم وه، چې موکیش په اردو ژبه ډېره ښه پوهېده. په اولو کې له هندي ژبې سره نابله و. خو وروسته یې د خپلې مسلکي اړتیا له مخې له سختو خواریو وروسته هندي ژبه زده کړه. ده چې په خپل ژوند کې کومې لس زره سندرې ثبت کړې دي، په هغو کې یوه د تولسي داس رامین هم ده، چې په ډېرشو کلونو کې یې پای ته ورسوله.

په ۱۹۴۷ء کې چې هند ازاد شو، نو د وطن په وروڼو [مولانا هندوان په برادران وطن یادوي؛ ژ] کې یې شمېره خلک داسې هم وو، چې په خپلو ښوونځیو کې یې اردو ژبه ویلې وه. دې سیمو ته چې د پنجابیانو د سېلاب وړ را پرې شو، نو د دغه ډول خلکو شمېر بیخي لوړ شو. د ازادۍ له انقلاب وروسته شاوخوا پنځه ویشت کاله د دې هېواد عامه ژبه یوازې اردو وه. نو مور په ډېرې اسانۍ سره د اردو ژبې له لارې د خدای پیغام تر ټولو هغو خلکو پورې رسولی شوی، چې مور ته یې د ور رسونې مسؤلیت را له غاړې شوی دی.

اوس مهال دغه خلک له دې فاني دنیا نه په کوچېدو دي او خپل ځای نوي نسل ته پرېږدي. له دې امله د داعي او مدعو ترمنځ ژبنی واټن په ډېرېدو دی او هغه کار چې پخوا مور په خپله مورنۍ ژبه کې کولی شوی، اوس به د دې کار لپاره نورې ژبې زده کوو او په دې ژبو کې به مهارت ترلاسه کوو. یو کار چې پخوا اسانه و، ورځ تر بلې پسې سختېږي. څومره عجیبه خبره ده، چې بیا هم خلک د شپې په ډاډه زړه خوبونه کوي، او د خوب ځایونه یې د ازغیو په بستر نه دي بدل شوي. ممکن هېر شوي به یې وي، چې یوه ورځ به مري او له مرگ نه وروسته به د خدای حضور کې درېږي. او چې بیا خدای پوښتنه وکړي، چې تاسې زما پیغام ولې زما تر بندگانو ونه رساوه، نو مور به څه ځواب ورکوو؟ او که مور د «خدای د شاهدي د پټولو» مجرم وگڼل شوو، چې پخوا یې یهودان مجرم گرځول شوي وو، نو زموږ لپاره به له دې جرم نه د خلاصېدو هیله او لاره څه وي؟

پای

تبوک، سعودي عربستان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**